

गूजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गूजराती कॉपीराइट विभाग]

अनुक्रमांक ९७५३ वर्गिक

पुस्तकानुं नाम ए.पी.ए.ए.ए.

विषय ५-२२

॥ श्री ॥

लीलादेवी नाटक.

मोडुं त्रीअंकी.

रम्यनार तथा छपावी प्रसिद्ध करनार.

N. H. Patal.

आवृत्ति १ वी.

प्रत ५०००

अमहावाद.

धी ज्ञायमंड ज्युष्मीली प्रीन्टिंग प्रेसमा परीष्ण

देवीदास छगनदावे छाप्पु.

संवत् १८६३.

सने १८०६.

सर्व छक कर्ताओ स्वाधीन राप्प्या छे.

किंमत रु. १ ओक.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૭૫૩

આ નાટક સને ૧૮૬૭ તા ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે
રજીસ્ટર કરાવ્યું છે તેથી કોઈએ છાપવું
છપાવવું કે વેચવું વેચાવવું નહીં.

ઉપોદ્ધાત.

દસ્ય નાટકો કેવા પ્રકારનાં લખાવાં જોઈએ તે વિશેનો પ્રશ્ન-
ની રૂચી પ્રમાણે વર્તનાર નાટ્યકારોને લીધે કશો ઢંગ ધડો રહ્યો
નથી. અવળે માર્ગે દોરાએલી પ્રજાની રૂચીને સન્માર્ગે લગાડવી
એજ નાટ્યકારો તથા અંશકારોનું કામ છે. ચિત્તવેધક સંભાષણ
તથા અસરકારક ગાયનો પ્રેક્ષકોના વાંચવામાં આવે તોજ તેમના
મનપર અસર કરી શકે હાલ પ્રગટ થતાં કેટલાંક નાટકોમાં
ઉત્તમ બોધ નહીં હોવા છતાં કેટલીક પ્રજાને પ્રિય થઈ પડે છે
કારણુ લેખકોની વૃત્તિ જે માર્ગ ઉપર દોરાયેલી હોય તેજ માર્ગે
તેઓ નાટક લખે છે તે નાટક તેજ માર્ગે દોરાએલી પ્રજાને પ્રિય
થઈ પડે તેમાં નવાઈ જેવું નથી કારણુ સાકરના શોખીનને સાક-
રના પ્રિય થઈ પડે છે ને મધના શોખીનને તે નીર્થક છે તે પ્રમા-
ણે અંગારના શોખીનને અંગારને કરણા રસના શોખીનને કરણા
રસ એ પ્રમાણે પ્રિય થઈ પડે છે પરંતુ સ્વભાવિકતા અને શક્ય-
તાથી પ્રજાને રસ ઉપજાવવો એ દુર્વિટ કાર્ય છતાં તેમાં જ્ય મળે
તો તેથી સત્યગર્વાનંદ કેમ પ્રાપ્ત ન થાય ?

આદસ્ય નાટક પ્રેક્ષક વર્ગ સમક્ષ પ્રગટ કરવામાં જે હું શ-
ક્તિવાન થયોછું તે દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલના લેખી ગાયનોને
લીધે છે ને તેથી આ લઘુ પુસ્તક બહાર પાડવા શક્તિવાન થયો
છું મારે એમનો અત્યંત આભારી થયો છું.

મારા પ્રથમના પ્રયાસને લીધે ખુબ લખવામાં તથા ખુબ સુ-
ધારવામાં કેટલીક ખામીઓ રહેલ હશે તે ખામીઓ સુધારી વા-
ંચવા સર્વે સહૃદયસ્થો કૃપા કરશે ને થયેલ ભુલોની માફી આપશે.

પાત્રોના નામ.

વસંતસેન	...	...	વલ્લભી પુરનો રાજા.
પાહાડસીંહ	...	...	તેનો ખાટવી કુંવર.
ગંભીરસીંહ	...	...	પાહાડસીંહનો નાનો ભાઈ.
વીરસીંહ	...	...	પાહાડસીંહનો પુત્ર.
સેનાપતી	...	...	વસંતસેનના સેનાપતી.
વીજળા	...	...	સેનાપતીની પુત્રી.
માધવસેન	...	...	દક્ષિણનો રાજા.
વિજયસેન	...	...	તેનો પુત્ર.
લીલાદેવી	...	...	તેની પુત્રી.
સિદ્ધનાથ	...	...	વસંતસેનના ગુરુ.
જગમલ	...	...	પાહાડસીંહનો ખવામ.
ચંદ્રવદની	}	...	પાહાડસીંહની રાખેલી.
શીવલી			

ૐ શીવાય દાસ દાક્ષીણ શેઠ ધાંચી ગાંડીઆ જોગીઆ લ-
૨૬૨ વિગેરે વિગેરે.

॥ श्री ॥

લીલાદેવી.

ત્રી અંકી

અંક ૧ પહેલો.

પ્રવેશ ૧ પહેલો.

મંગળાચરણ.

ગાયન ૧ પહેલું.

(વંદનવિભુ) એ રાલ.

મુત્રધાર—સ્તવીએ પ્રભુ સુંદીર શામ,
જળમાં સ્થળમાં તુજ વીરામ,
હતાં નિરંજન તારૂં નામ,
પ્રીતે વીનવીએ.   સ્તવીએ.
દુઃખનો હરાયુ સુખકરણ,
માયુ સુખુદી શામ શામ;
મોહ માયાને દુર કરી પ્રભુ
દો આરામ.   સ્તવીએ.

મુત્રધાર—પ્રિયા આ સાગે ખીરાજલા સમાજનોની સમદા
શ્રી નવીન લીલાદેવી નામનો નાટકનો પ્રયોગ બજવી બતાવવાનો
છે માટે સર્વ પાત્રોને સમય પરત્વે સાવધ રાખવાં.

નટી—જેવી પ્રાણેશની આજ્ઞા—

(સ્વયંધર્મમાં) (સદાશીવ સંકર નામ સમરતું.) —પ્રાણનાથ આ
શું સંજ્ઞામાં છે.

સુખધાર—વલ્લભીપુરમાં નદી તટપર આવેલા શીવાલયમાં રાજ વર્ષતસેન તથા કુમારો શુદ્ધ સીદ્ધનાથ સાથે ભજન કરે છે. માટે ચાલે આવેલું પણ ધર સ્તુતી કરીએ.

નદી—

ગાયન. ૨

(પરમ કૃપાળુ પ્રભુ) એ રાહ.

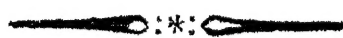
અશરણુ શરણુ સ્વામી ! બહુ નામી ! તુંજ આધાર;

ધટ ધટનો ગામી, તુંજ ચરણે દુઃખ વામી;

શીવપુર પંથ નક્કી જનાર—અશરણુ.

સેવે ચરણુ ધરી ધીર અપાર, શીવપદ સુખનો દાતાસાર; અશરણુ

સક્ષ ચોરારી ફેરો ટાળ, હસ્ત બ્રહ્મી કિંગારો બાળ. અશરણુ

અંક પહેલો.

સ્થળ—વલ્લભીપુરમાં નદી તટપર શીવાલય.

પાત્ર—રાજા-કુંવરો-સીદ્ધનાથ વીજેરે.

ગાયન ૧.

(મહન રીપુ માહાદેવ) એ રાહ.

સદાશીવ શંકર નામ સમરતું,

ધ્યાન ભોળાનું ચીતથી ધરતું;

મોહ ને માયા ધ્યાન ભુલાવે,

સત્ય શરણુ વીભુતું ના વીસરતું.

સદાશીવ૦

મમત્વમાં મતીયો થમ શંકરને પ્રાણી ના સ્મર્યા;

મોહ જાળ મુજથી છેદતાં, શત્રો ના ભક્તીનાં ધર્યાં.

સક્ષ ચોરાશી મહી શ્યો પાણુ શીખ ના તુંજને વળી,

સ્વમવન સંસારની અસાર સાલખી છે મળી;

તેમાં શાને ભુલી તુ પામર,

શંકર સ્મરતાં શીવ સુખ વરતું.

સદાશીવ૦

ગાયન ૨.

“ અચ્યુતં કેશવં રામ નારાયણમ્

કૃષ્ણ દામોદરં વાસુદેવ હરિમ્ ।

શ્રી ધર્મ માધવં મોક્ષીકાવલ્લભમ્

જાનકી નાયકં રામચદ્રં મજે ॥

પહાડસીંહ—ફનીયાને ડબોવનાર ધર્મ તેથી જ્ય, કેવી
બેવકુશાઈ ! આપણે તો નક્કી સમજાએ છીએ કે, ચતુરાઈને જ્ય
ને બેવકુશીનો ક્ષય.

શીવલી

ગાયન ૩.

બની છુ પ્રેમથી શુલતાન, થઈશ દીલદારની દીવાન,
સદા રહુ પ્રેમમાં મસ્તાન, ધર નહી અન્ય પરવા ધ્યાન;
ફનીયા બલે કહે ખોટી, હવે છું ફનીયાથી છોટી,
નકામી આપદા વેદી, ખોયું તું મેં પ્રિતીનું પાન;
કુંવરને બોળવી ગઈછું, તેને મન માનીતી થઈછું,
અંતરમાં હા રમી રહીછું, મેળવવું રાણીજનું માન.

પહાડસીંહ—ઓહો રસીલી ! શું ગાયન કરેછે.

શીવલી—ખખડદાર મને બોલાવતા નહી.

પહાડસીંહ—વહાલી આટલી બધી રીસ.

શીવલી—રીસ કેમ ના હોય—રાજની માનીતી થઈ
દીમાં ઝુરી ગયું. કાને ગમે ?

(પહાડસીંહ છેડો ઝાલેછે)

શીવલી—પહાડસીંહ ગાયન ૪.

(મોઢો મોહીની.) એ રાહ

શીવલી—છોડો છોડો મારો આ રશ્મીક વર.

પહાડસીંહ—વાહ વાહ (૨) શાણી ઓ દીલદર
આંખો અણીયાળી. છે તારી, ને ચીત્તદર.

શીવલી—છેડો

ખોટી બરમાવો શરમાવો છો આ કામની

પહાડસીંહ—અહો નીશ માળા જપુ પ્રીયે પુત્ર નામની

શીવલી—છેડો

સાચી જો હોય પ્રીતી, ગણોને રાણીની રીતી.

પહાડસીંહ—મહેલ મોકલાવું હાલ, જાણી સાચી નીતી

શીવલી—છેડો

પુત્રોમેશ્વર—હાથ હાથ આતો મળ્યો થાય છે ! શીવલી ને
પાહાડસીંહ કુમાર આતો મળ્યો થાય છે આજ પંચમી જન્મ
વાત ઉપાડું.

પહાડસીંહ—કોઈ હાજર !

જગમલ—જી હજુર.

પહાડસીંહ—જગમલ જી આને વીલાસ ભુવનમાં મુકીઆવ્ય.

જગમલ—બહુ હાડ નામદાર (જગમલને શીવલી જાય છે)
ને પછીથી,

વાણીઓ—ચાલી ચાલીને ચાકી ગયા. હવે તો આ નદી
ઉપર આરામ કરીએ ત્યાર સોરો પેલો રજખુત આવી પહોંચશે.

ધાંચી—હા હવેતો હેંડવાની મુદત આવ રહી નથી

વાણીઓ—જો જો પેલો રજખુત પણ આવી પહોંચ્યો,

રજખુત—કેમ અહીં ઉતારો કરવો હીક છે ને ?

વાણીઓ—ધાંચી—હા અહીં બહુ સારી જગો છે,

રજખુત—હું કોણ ! દક્ષીણના રાજા માધવસેનનો પુત્ર
વીજયસેન, અત્યારે સામાન્ય રજખુત બની અત્રે બહેન લીલાદેવીનો
પત્તો મેળવવા સાર આવ્યોહું. મારી ગેરહાજરીમાં પાપી પહાડસીંહ
બેહેન લીલાને કેદ કરી લાવ્યો છે, માટે અત્રે રાજ્યમાં નામ કે
રવી નોકર રહી કાંઈક ગડબડ ગોટા વાળી બેહેનને છોડવીને લઈ
જઈ ત્યારેજ માફ નામ વીજયસેન, પણ નામ શું રાખવું ? હા
હા, હીક યાદ આવ્યું, નામ પણ ગડબડસીંહજ રાખવું કારણ જો-
તું કામ તેવું નામ.

વાણીઓ—ધાંચી—કેમ હાકોર શું વીચાર કરો છો ?

રજખુત—ના ના વીચાર તો કાંઈજ નહી, એતો આ
નદીની શોભા જોઉં.

વાણીઓ—લ્યો હવે બધું રહેવાયો મનેતો ભુખ લાગી છે
માટે ભાતુ કહાડીને ખાઈ લ્યો, પછી ગામમાં જઈએ. (ભાતુ ક-
હાડી ખાવા બેસે છે)

વીરકુમાર—આ નીચાનથી તે કરીતું હુમખુ આમ પાડું.
નીચાન લાકે છે.

રજખુત—ખરે ! પેલો બાળક નીચાનની હુમખા છે તેને

નહીં પેલો નામ ઉપર. (ગોળી મારે છે ને નામ મરી જાય છે. વસંતસેન સીદ્ધનાથ ગુરુ તથા ગંભીરસીંહ, બહાર આવે છે,)

વસંતસેન—અરે આ કામજ બાળક ઉપર ધા કાણે કર્યો? પકડો પેલા હરામીઓને.

વાણીઓ—ધાંચી—અમે નહીં સાહેબ, આ રજપુત.

વસંતસેન—શું દુનીયામાં આવા રજપુત પાકતા હશે ? દુનીયામાં રજપુતના નામને નીચું જોવડાવનાર પાપી તને સખ્ત શીક્ષા થશે.

રજપુત—તાબેદાર સજા ખમવા તૈયાર છે. વાહા ! કળીયુગ કળીયુગ.

ગંભીરસીંહ—હાકાર, આ સજાથી તમને દીલગીરી ઉત્પન્ન ન થતાં ઉલ્લટો અચંબો ઉત્પન્ન થયો તેનું કારણ શું ?

રજપુત—એ વાત કાંઈ કહેવા કહેવડાવવા જેવી નથી.

ગંભીરસીંહ—તમો ના કહો તો તમને તમારા ઇશ દેવના મોગન છે.

રજપુત—જ્યારે મોગન ખવડાવેછો ત્યારે લાચારીથી કહેવું પડે છે કે પેલું પાણી જીવે.

ગંભીરસીંહ—હાલજ તપાસ કરું છું. (પાણી જોતાં) તા-તજ પાણી ડોળાયેલું કેમ છે ? કાંઈ તરસાજે ઝંરી જનાવર તો નહીં હોય ઉભા રહો તપાસ કરી જોઉં, ગોળીથી મુવેલો નાગ !

વસંતસેન—શાહાબાશ, પ્રતાપી રજપુત શાહાબાશ તમોએ કુંવરને બચાવ્યો, નહીંતર જરૂર તે નાગ કુમારને ડસત.

રજપુત—તેમાં શાબાશી બરું કાંઈજ કામ મેં કર્યું નથી, રક્ત મારી ફરજજ બજાવી છે.

વસંતસેન—સદગુણી માણસ પોતાનાં વખાણુ, સંબંધતાજ નથી, વાહ આપ ક્યાંથી આવોછો? ને ક્યાં જવા ઉમેદ રાખોછો ?

રજપુત—દુર દેશાવરથી નોકરીની આશાએ આ તરફ આવ્યોહું. જ્યાં નોકરી મળે ત્યાં રહેવાની ઉમેદ છે.

વસંતસેન—વાહ આપનું નામ ?

રજપુત—મહમ્મડસીંહ.

વસંતસેન—પ્રતાપી રજપુત તમે સારી કળવણી મેળવી

હોય તેમ તમારો પ્રતાપી ચેહેરો ખાત્રી આપે છે, માટે આજથી તમારી બહાદુરી જોઇ, મારી સેનામાં મુખ્ય પદાવતની જગો તમ-
આપુલું. ત્યાં કુંવરોની કેળવણીનું કામ પણ તમનેજ ભગાવુંહું.

રજાજીત—જેવો નામદારનો હુકમ.

વસંતસેન—સેનાપતી આને તમારી પાસેજ રાખજો.

રાજા—કુંવરો—વીજયસેન—શીલનાથ

ગાયન. ૪

જીવો એક સત્યમાં છે, અંતે જય જયકાર: જીવો.

પામર પ્રાણી પાપમાં રાચે,

પણ તે દુખી થાનાર—જીવો.

પાપ દીવો સમજવો પલકનો,

અંતે સત્ય પવને બુઝનાર—જીવો.

વેદ શીરોમણી વાક્ય વદે છે,

ધર્મજય પાપે ક્ષય નીરધાર—જીવો.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—રસ્તો.

પાત્રો—દરજીતું પંચ—વસંતસેન—મહાડસીંહ—શીલનાથ.

ગંભીરકુમાર—વીરસીંહ—સેનાપતી પહાડસીંહ—વીજેર.

પુજો મેરઘ—અલ્યા હાંબળો આપણા પાટવી કુમાર પહા-
ડસીંહે શીવલીની લાજ લીધી.

નરબોમેરઘ—હવે તે કેમ થાય ચાલો રાજા પાસે ફરીયાદ
કરવા જઇએ, (વસંતસેન, કુમારો, શીલનાથ તથા મહાડસીંહ
વીજેર આવે છે.)

વસંતસેન—મેરઘઓ શું છે ?

નરબોમેરઘ—આપણા પાટવી કુમાર પહાડસીંહે મારી એ-
કની એક દીકરીની લાજ લેવા ધારી છે.

વસંતસેન—પહાડસીંહ આવો હરામ ખોર જાઓ તેને એ-
વદમ અત્રે બોલાવો. કેમ સેનાપતી કંઈ બોલતા નથી ?

સેનાપતી—રાજન, એની ખરાબ વાત મારે મોંઢે શા મા-
ટેવડાવો છે.

પુજોમેરઘ—સાહેબ, પણ તમે રોકો આજ્યા બમરે કોને મ-

રજ તે કહે, કામે વાણીયાવાડમાં પણ ખુમ પડી હતી, કેમ જમન મેરઘ ?

જમનમેરઘ—હા સાહેબ, પરમ દહાડે વાણરી વાડામાં ખુમ પડી હતી, કેમ, મેરઘ ?

લાલજીમેરઘ—હા સાહેબ જોલે દહાડે ઢેડવાડામાં પણ ખુમ પડી હતી.

સરવેદરજીઓ—હવે ધનતનુ ધરખોળ જવા બેઠું છે.

વસંતસેન—કેમ સેનાપતી બોલતા બંધ થઈ ગયા ?

સેનાપતી—આપણે પનઘટપર ગયા ત્યારનો તે આપણી સાથેજ ક્યાં છે ? ગંભીરકુમાર પણ જાણે છે.

વસંતસેન—ગંભીરસીંહને પુછવાની કાંઈજ જરૂર નથી આ તે પોતે આજ્યા.

પહાડસીંહ—પીતાજી મને અહીંયાં અચાંતક બોલાવવાનું કારણ ?

વસંતસેન—તારા હયાને પુછ, ને આ પ્રજાને પુછ. પ્રજાની લાજ જ્યારે રાજકુંવર હુંટવા માગશે ત્યારે રહેશે શું ?

પહાડસીંહ—પીતાજી હું કાંઈજ જાણતો નથી, ખુમ પાડતાર મારા દુસ્મન છે, રાજના કદા શત્રુ છે.

નરસોમેરઘ—ના સાહેબ મનેતો આ દરજાએ કહ્યું

વસંતસેન—દરજીઓ તમે ચાલ્યા જાઓ તેનો બંદોબસ્ત કરીશું (દરજીઓ જાય છે.)

ગંભીરસીંહ—મોટાભાઈ, પનઘટપર પછીથી તમે ગયા હતા તે બોલુ કે ?

પહાડસીંહ—હા, ગયા હશુ તેનું શું ?

સેનાપતી—તેનું શું ? ને ચંદ્રવદની નાયકાને ત્યાં બેઠા-લથી જોયા હતા તેનું એ શું ? સાથે ગડબડસીંહ છે,

પહાડસીંહ—એ ગડબડસીંહના ગડબડગોટા મારી આગળ બીલકુલ ચાલવાના નથી, પીતાજી હું કાંઈજ જાણતો નથી, ડાણા હો તો મારી વાતમાં વધુ બોલવા નહીં, હું સાચુ કહું છું કે હું કાંઈજ જાણતો નથી.

વસંતસેન—તું કાંઈ જાણતો નથી ? ત્યારે, દેવળમાંથી આં ગયો હતો ?

પહાડસીંહ—એકલામાં ને એકલામાં રહે.

વસંતસેન—જ્યાં જેવું ચીતણ મન પણ આમથી દબાવવા
ચીના નહીં રહે, તું દક્ષીણના રાજા માધવસેનને છત્રીને તેની કુંવ-
રી લીલાને કેદ કરી લાવ્યો છું તે કીરતી બમ્બીચરના પુત્ર બા-
વયો છેદઈ જશે, જે તું તારી માલ નહીં સુધારે તો રાજથી ટ-
ળીશ, હાલ એકાલ થઈ મરીશ, અંતે ધર્મે જય અને પાપે ક્ષય-
જ થશે, (સૌ જય છે) ફનીયાને ડબોવનાર ધર્મ તેથી જય
કેવી એવકુશાઈ.

વીરસીંહ—આપા તમે દાદાજીને કેમ ગુસ્સે કરોછો ? એ
નહીં કહે ત્યારે તમને કોણ કહેશે ?

પહાડસીંહ—એક ચખાવલા.

વીરસીંહ— ગાયન.

(મહારાણી માણ થયાં ખરા પટરાંણી) એ રાહ.

વીરસીંહ—પીતાજી માનો દાદાજીની કહાણી,

પહાડસીંહ—જને જ નાદાન,

વીરસીંહ—જાને વખોડો વૃદ્ધ વડીલની વાણી,

પહાડસીંહ—જને જ નાદાન,

વીરસીંહ—વડીલની શીખ ના માને તે બહુ બહુ રીતે; દુઃખ સહે

પહાડસીંહ—જને જ નાદાન,

વીરસીંહ—વાડામાંના પાડા પેટે,

છેવટમાં પસ્તાઈ રહે,

પહાડસીંહ—જને જ નાદાન,

વીરસીંહ—માટે માનો દાદાની શીખ સારી,

પહાડસીંહ—જને જ નાદાન,

(વીરસીંહ જાયછે.)

પહાડસાંહ—અરે હું કોણ દક્ષીણના રાજા માધવસેનને
છતનાર અને તેની પુત્રી લીલાને કેદ કરી લાવનાર, અને તેના
પુત્ર વીજયસીંહની કળાને ધુળ શક્તી કરનાર, અને આ ડોસાના
ડમમમતા રાજને મજબુત કરનાર, પરાક્રમનો આ બદલો ? બહા-
દુરીનો આ સીરપાવ ? તેણે કારણ જેવતો એકેર મારી બચેલા મા-
રા પુરૂષ ખાવાજી, વળી વૃદ્ધ સેનાપતી, વળી પુરૂષ શૂર સંદેશનાથ,

કુતું નમ તણ અને પેલું હજમળીયું છોકરું મંબીરીયું, મારા જેવા
શુરવીરની સ્વેચ્છાવારી વસંતુક ઉપર તીરસ્કારથી બેનાર એ કા-
ણુ ? કાંતો હું નહી, કાંતો એ નહી, કાણુ, જગમલ !

જગમલ—પેલી શીવલીને વીલાસભુવનમાં મુકવા મયો હતો
એટલામાં આપને અને તાતજીને રક્ષક થઇ એમ સાંભળી દોડી
આવ્યો કાણુ, દરળએ ફરીયાદ કરી હશે, કાઢાડળે સાર, લીલાદે-
વી રાખતી છોકરી પકડી લાવ્યા તો એ દરળના શા બાર છે ?
હેં શા બાર છે ? (૩)

ગાંડીઓ—તક તક તક ધનુ નુ નુ નુ

પહાડસીંહ—જગમલ. આ ધનુ નુ નુ વાળો કોણુ છે ?

જગમલ—આ સેવકનો પુત્ર પાંચ બાઇડીઓ વચ્ચે એકનો
એક પુત્ર આ દેવતી પરસાદી છે, એકનો એક મોંઢો જેવા જેવો
તીકરો એટલે કાંઈ કાળા મોંઢાનીએ કરતુક કર્યું છે, પણ કામનાં
હોંશીયાર છે, કામનો ખબરદાર છે,

ગાંડીઓ—ખબરદાર બાપા, નદીએ નાહાવા મયો હતો તે
કાંઈ નદી ઉછળે, ખરર, ખરર, ગમેદુ બોલે, બો, બો, બીલાડી બો-
લે, મ્યાઉ, મ્યાઉ,

પહાડસીંહ—તાર નામનું ?

ગાંડીઓ—બેમો.

પહાડસીંહ—બેમો ?

ગાંડીઓ—કેમ બાપા, મારી મા તારો બાપ.

જગમલ હેં ? હેં ? હેં ?

પહાડસીંહ—અલ્યા કાંઈ બળ્યોણું ?

ગાંડીઓ—હા સાહેબ.

પહાડસીંહ—હાથી એટલે શું ?

ગાંડીઓ—મારા મામાનો છોકરો હાથી.

જગમલ—પેલો સવારીનો હાથી; મેં તને તે દહાડે બેસા-
ડ્યો હતો તે.

ગાંડીઓ—હા, હા, જાંટની ફરનો છોકરો હાથી, જાંટની
મામી બીલાડી, ને વાઘની માશી બીલાડી, બોલે મ્યાઉ, મ્યાઉ.

પહાડસીંહ—અલ્યા ! કાંઈ ગાતાં આવડે છે ?

જગમલ—હા સાહેબ સંદેશ માય છે, માઇ દેખાડ ગાંડીઆ.
(સંદેશ)

ગાંડીઆ—સંદેશ! સંદેશ શું કરે સંદેશ નદીએ તાહાવા જાય.
તાહાતાં ધોતાં એને ન આવડયુરે એતો ગારામાં ગોચાં ખાય
લાલ સંદેશ;

પહાડસીંહ—ગાયો તો તાલમેલમાં પછી ?

ગાંડીઆ—પછી પછવાડ ને આગળ બેંત હું દેખું ને તું
આધળો બેંત.

(પહાડસીંહ જાય છે.)

જગમલ—મારા પીટયા, રાજા કોય ત્યાં રાજા થઇએ.

ગાંડીઆ—વાર ! વાર ! થકાસું પાણુ ખપા, રાજા એતે
કાણુ ? એ તે જાયડો કે જાયડી ?

જગમલ—આપણો અન્નદાતાર.

ગાંડીઆ—ત્યારે આપણા ભેમાકાકા જતડે લગ ખેડતો લશે.

જગમલ—તેના માટે આપણે લગ ખેડીએ, તે તો આપણો
ધણી કહેવાય.

ગાંડીઆ—ક્યારે આપણે તેની સાથે રળ્યા છીએ કે તે
આપણો ધણી થાય ?

જગમલ—મર, મર, (ધબો મારેછે)

ગાંડીઆ—તારો બાપ મરી જાય, તારી બાવડીને બાવા
લઇ જાય,

જગમલ—શા કુંવર પાડ્યા છે ?

ગાયન ૭

જગમલ—કમે પાડ્યો છે અકરમી આ હોકરો,

હોવ્યુ મુજ નામ, બગાડ્યું સૌ કામ, તહી,
જરીએ આનામ,

ગાંડીઆ—તક તક તક તક ધનુ તુ તુ તુ.

જગમલ—કમે

નામ હોવનાર હપુત કુંવર આ,

ઉંધાને ચીતા કુંવર માટે આ,

ગાંડીઆ—તક તક તક તક ધનુ તુ તુ તુ,

કેમ બાપા, કેમ બાપા, કેમ, બાપા, કેમ ?

જગમલ—કમે

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—બગીચો.

પાત્ર—લીલાદેવી, સાહેલી તથા ગંબીરકુમાર.

ભાવન. ૮

(સાચો સાહેબ જગ કીરતાર) એ રાહ.

સત્ય સદાયક જગદા'તાર પોતે વીબુ કરે છે વાર,
 અશરણુ શરણુ સમરો કીરતાર, નકી થાવો ભવ ઉદાર;
 સકળ જગતનો છે એ કર્તા; સત્ય.
 દુઃખી જનોના દુઃખનો હતો, શીવપદ ગુણ દાતાર; પોતે;
 લોચન મનને લાગી લગાઇ, કાંઈ ન સુઝે મર મુંઝાઈ,
 બાળા બની લાગાર; પોતે.

સખી—લીલા ! આ લોચન મનના જગડાનું તો કાંઈ સમ-
 જાન નહીં, ગજપુત્રી તેથી કાંઈ રાજસાધ બોલી.

લીલાદેવી—ગજપુત્રી કહી મેહોળું મારીશ ? હું દક્ષીણના
 રાજા માધવમેનની પુત્રી લીલાદેવી તે પાહાડસીંદની રાખેલી ચંદ્ર-
 વદનીની દાસી ?

સખી—તે તો મિક, પણ પેલા જગડાનું શું ? લીલા કાલ તે
 પેલા જાણ દેખાતો હતો તે તો ગંબીરકુમારની છબી દેખાડી હતી.
 પણ પેલા જગડાનું શું ?

લીલાદેવી—લોચનને તે છબી ગમી એટલે મળવા તલપી
 ગયાં, મન કહે છે, શુભની ખાત્રી વગર મળાય કેમ ? લોચન કહે
 છે, મળું, મળું, ને મળું, મન કહે છે ના, ના ને ના.

સખી—અજાણ જગડો ! બે મોઢું થશે તો ચંદ્રવદની જોડે
 જોયા જેવો જગડો થશે હું કુલ વીણી આ ચાલી. પછી પસ્તાશો.

લીલાદેવી—હવે મારે પસ્તાવાનું શું છે ? લુંટ્યાં તો છી-
 જો પછી ભો શેતો, એકવાર કે લાખવાર. હું દક્ષીણના રાજા મા-
 ધવમેનની પુત્રી લીલાદેવી તે પાહાડસીંદની રાખેલી ચંદ્રવદનીની દા-
 સી. બાઈ વીજ્યસીંદની ગેરહાજરીમાં માઆપથી વીણુડી પાડી,
 સ્વતંત્રતા સુકી, બાડામાં માલી પરાધીનતા આવી. કેવી દુખીયારી !
 હું કેવી દુખીયારી ?

લીલાદેવી—

ભાવન. ૬

(રમણી રમવા શું ઈચ્છોરે) એ રાહ.

દુઃખણીને દુઃખથી છોડોરે, પાએરે લાભ

લળી લળી પ્રભુ ખ્યારા,

દુઃખણી;

પરવશ બેડી, પરવશ બેડી, પરવશ બેડી જડી આ હાથે,

તે દુઃખથી બની બહાવરી, છોડનાર છો તમેરે,

પ્રભુજી છોડનાર છો તમેરે.

દુઃખણી,

રીઝે પ્રભુતો, રીઝે પ્રભુતો, રીઝે પ્રભુતો, એ છે અરજી,

પરવશ બેડી ત્રોડોરે,

ફડીમતીથી પાણુ પતીવૃત, ગુણી પતીથી જોડોરે;

પ્રભુજી ગુણી પતીથી જોડોરે;

દુઃખણી,

ગંભીરકુમાર—કોઈ મધુરે સ્વરે ગાય છે, લાવ સાંભળવા
તો દે, ગુણીપતી ને સાથે પતીવૃત માગે છે જેણે પુર્વે પુરણ પુન્ય
કર્મો હશે, તે એનો હાથ મેળવવા ભાગ્યશાળી થશે. કોણુ છે ?
જેવા દેને, અરે ! આનો લીલાદેવી, સાક્ષાત દેવીજ છે. આના
ધરની પદવી કોઈ ભાગ્યશાળી પામશે. મારા ભાગ્યની અજમાયશ
તો કરવા દે (પાસે આવી) બાળા બીહો છો શાને ?

લીલાદેવી—રાજા છો તેથી. (મન તું પણ ખાત્રી કરી
લેજે વખત ઠીક છે.)

ગંભીરસીંહ—ધીક્કાર પડેા તેવા રાજાને કે જેનાથી આવી
સરળ બાળાઓ બીહીને નાશે. આંત્ર આંત્ર આપણે વાતચીત
કરીએ.

લીલાદેવી—પતીવૃત્તાને પર પુરુષ સાથે વાત ચીત હોયજ નહી.

ગંભીરસીંહ—તમે પતીવૃત્તા છો ? તમારો કોઈ પતી છે ?

લીલાદેવી—કોઈ નીરમળ મુરતી.

ગંભીરસીંહ—પણ હાલતો નથી ?

લીલાદેવી—કંક છે ને કંક નથી.

ગંભીરસીંહ—તેતો સાર ના બોલ્યાં ?

લીલાદેવી—રાજા આમળ સાફ ના બોલાય કારણકે રાજા
મનના મેલા હોય છે.

ગંભીરસીંહ—રાજા કવચીત પ્રેમધેલા એટલે નીર્મળ મનના
હોતા નથી.

લીલાદેવી—હોયજ નહી; રાજ અને રાજના સંગીઓ
ન્યામ અને ન્યામના સંગીઓ, તેમજ દોલત અને દોલતના અધી-
કારીઓ પ્રેમ શું છે તે સમજતાજ નથી; અને સમજે પણ નહી.

ગંભીરસીંહ—એમ કેમ ?

લીલાદેવી—સાંભળો.

લીલા—ગંભીરકુમાર.

ગાયન. ૧૦

(જવો જવા અવગુણ સુખ શું બાળો) એ રાહ
સાચો પ્રેમ રખડતો, પડ્યો નથી કાંઈ વાટમારે,
સાચો પ્રેમ વેચાતો, નથી વણીકના હાટમારે;
લોભના લગડે પ્રેમ ન હોયે,
સ્વાસ્થ કોવાને માળ ન સોહે,

ગંભીરસીંહ—પ્રેમરત્ન શું પાકે નહીતા ઘાટમારે;

લીલાદેવી—

સાચો,

પ્રેમી મન પેમીથી મળતું
અન્યન તેને આપે ભળતું.

ગંભીરસીંહ—રાજ શું નહી રહેતા, પ્રેમના દાકમાં રે:

લીલાદેવી—

સાચો.

મદ ભરેલા અતી વીકાળ,
રાજ ખુતારા ને ધોતાળ,

ગંભીરસીંહ—સાદરી આમન સગળ પ્રેમના દાકમારે;

લીલાદેવી—

માચો.

ગંભીરસીંહ—માઝ મન નીરમળ છે, મરળ છે; અને પ્રેમ
મળ મળ છે. તમને ખાતરી કેમ કરી અપાય ?

લીલાદેવી—વખત આવ ત્યારે કંઈ આપજો. લાલના અં-
જણપણ સાથે લખનેજ જતું છે.

(ગંભીર કુમાર છોડો જાય છે)

લીલાદેવી—ગંભીર કુમાર

ગાયન ૧૧.

(પાતળીઆ પાવવ મેલો) એ રાહ.

લીલાદેવી—છખીલા છોડો છોડો ને વીનતી કહું છું,
છોગાળા કર મેલા ને વીનતી કહું છું;

ગંભીરસીંહ—રસ ઘેલી (૨) શું છણકાએ. મરડાએ તીસાએ.

લીલાદેવી—છખીલા.

શા માટે પકડોછે છેરો લટે નહી સુગમલું,
ગંભીરસીંહ—પ્રજા પ્રેમના પુછી પ્રેમદા કેમ બનો અબલુ.
લીલાદેવી—હખીલા.

પ્રીતીમાં નહી સમજ જરીએ જકમાં હો મહારાજ
પહાડસીંહ—અંતરમાં છે પુરણ પ્રીતી પણ લાજે નારાજ
લીલાદેવી—હખીલા.)

ગંભીરસીંહ—આવો આવો, આ બગીચાની શોભા જોઈએ;

લીલાદેવી—હું તો ચારનીએ જોઈ ચુકી;

ગંભીરસીંહ—જેવી રીતે જોઈએ તેવી રીતે નથી જોઈ.

લીલાદેવી—બગીચા જોવાની રીત વળી કેવી હશે ?

ગંભીરસીંહ—સંનેડે, પ્રાંતની સાથે;

લીલાદેવી—હું તો મારી સખી તોડે ચારનીએ જોઈ ચુકી
ને કુલની મધુર મધુર કળાને વીળીને, મારા કમરમાં ગાંડી
કરી નાખી છે, જુવો ! આ ગુલાબ કેવું મનોહર ? જો જોઈ નહી
ચને પ્રેમનું નીશાન છે.

ગંભીરસીંહ—આપી દો.

લીલાદેવી—આપી દઉં.

ગંભીરસીંહ—હા. આપી દો.

લીલાદેવી—ક્યાં રાખશો ?

ગંભીરસીંહ—મારા હૃદયમાં.

લીલાદેવી—કદાર કરમાય તો ?

ગંભીરસીંહ—મારો જીવ એકદમ જડી બન્ય, ને તારા કાન્ડ
લનો જવાળ દેવા સરજનહારની ક્યેરોમાં ખડો ધક્કો ખાવ.

લીલાદેવી—સચવાશે ?

ગંભીરસીંહ—શીર સાટે.

લીલાદેવી—જળવાશે ?

ગંભીરસીંહ—માથા માટે.

લીલાદેવી—આપી દઉં ?

ગંભીરસીંહ—હા આપી દો, લાવો લાવો મહારા મહેલમાં
મુકી આવું.

લીલાદેવી—હહું ! મહેલની હવામાં ગંધાઈ દઉં.

ગંભીરસીંહ—સુંદરી, હું રહું છું તે મેહેલની હવા આનં-
દદાયક છે; આ ટુલને લાયક છે.

લીલા—ગંભીરસીંહ ગાયન ૧૨.

(ચાલો મારા ચતુરસુખણ) એ રાહ.

લીલાદેવી—મેટા મારા રશ્મીક સુંદર ભરથાર.

ગંભીરસીંહ—વાલરે મારી સાચી પ્રેમી દીલદાર,

લીલાદેવી—ખાળીને ખાળીછું હું તો શાણા ચતુર સરદાર. મેટા.

ગંભીરસીંહ—લેને પ્રથમ કોલ મારો રસીલી સલ પથે જતાર,

વચન જળેથી હૃદયમાં વમેલી ભાવી ભાવે થાનાર

પ્રિતેથી જતન કરીશ નાળુકડી ક્યો મને

તે લાચાર નાર,

નાળુકડી ક્યો મને તે લાચાર નાર.

લીલાદેવી—ખાળીને ખાળીછું હું તો શાણા ચતુર સરદાર. બા

(બાને જન્ય છે અને વસંતસેન આવે છે.)

વસંતસેન—કેમ કોઈ ખોલતું નથી ? મારા પેટમાં કદક
ધાવ છે.

પહાડસીંહ—કાણુ ! તાતજી એકલા છે. ધોધળેથી દાગવા
દે. (ગળે નખ દત્ત આપે જન્ય છે)

ગંભીરસીંહ—કોઈ આવો, કોઈ આવો.

પહાડસીંહ—મેનાપતી—શું છે, શું છે ? તાતજીનો જીવ
કેમ મારો છે ?

મેનાપતી—હાં ! આ શું ખોલે છે ? આ શું ?

પહાડસીંહ—કીરતાર કાંઈ માથે રાખે છે.

ગડબડસીંહ—કોઈ એની જનાવર તો નહીં ઝચું હોય ?

પહાડસીંહ—તા બાપ ના. હમાર માફુ બાગ્યજ વરસુ છે
કીરતારની મરજી થા ચુકી, કાળ કાળો નાગ છે.

ગડબડસીંહ—મેનાપતી આવો આપણે તપાસ કરીએ ધો-
ધળા ઉપર નખની નીશાની જેવું છે.

પહાડસીંહ—તા એતો કંઈમાં ખણાએલા નખના લીસોટા
છે. સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા. કોઈ કહેશે કે મરજીથી મુલો, કોઈ
કહેશે કે કોઈગળાએથી મુલો, પણ શાણા અને સમજુ તમો નીશ

સમજાવે કે કાળ આપ્યો અને ઈષ મુજે હાથ કાળે !

દરબારીઓ— માથન. ૧૨

અરે હુદ કાળ હાહા, નહીં તુને દયાય

એક રાજ્ય સ્થાન જતાં, શુન્યકાર છે તમામ

સંસાર તુમ્હ માયા, છે ધર્મશાળા ધામ;

વખત થયે વીચરતું, છે સાચુ પ્રભુ મુકામ.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ રસ્તો.

ગડખડસીંહ—ધોધળા ઉપર નખ ! પહાડસીંહ કરતાં વસં-
તસેન સરળ સ્વભાવના હતા, રાજ્યનો દમામ કેવો ધુળધાણી !
એકદમ ફના ! કુમારો વસંતસેન જેવા સરળ સ્વભાવના છે, કુમારોને
સંભાળવાનું કામ મનેજ ભગવામાં આવ્યું તે, પણ કાળા કાળા
પથ્થરના પહાડ જેવા પહાડસીંહની કાંઈ નર્મદાગુ ભાવના છે,
એહેન, લીલાદેવીનો પત્તો મળ્યો છે; અડળે ચંદ્રવદનીને ત્યાં દાસી
કરી રાખી છે. ગંભીરસીંહ મારે કાંઈ વાધો લાવવા જેવું નથી,
શાખાશ છે ગંભીર કુમારને ! કે જેણે રજાખુતની આખર આખાદ
રાખી છે ફક્ત પહાડસીંહજ મારો દુષ્મન છે, ને વીચારી જોઉ તો
પહાડસીંહ આખી ફનીયાનો દુષ્મન છે; સેનાપતી ભયે માણુસ મને
લાગે છે, ને તેમની ડાલી દીકરી વંજીયાના પ્રેમનો પતો જતો
દીવાન હું. નીજ્યા દેવાલય સુધી જનાર છે મારે નર્મદાગુ ત્યાં
જવાદે (ગંભીર કુમાર આવે છે તેને) કાળુ ? ગંભીર કુમાર.

ગંભીરસીંહ—તમે આવીઆંજો કે? આસો ભાગામાં;

ગડખડસીંહ—શાળાનો વખત હજુ ખલ ના પી રે.

ગંભીરસીંહ—ત્યારે મને થઈ ગયો એમ ન લાગે છે?

ગડખડસીંહ—તમારૂં ચીતજ બીજે ભમે છે

ગંભીરસીંહ—ત્યારે મારૂં ચીત શાળામાં આવે અભ્યાસ-
માં નથી !

ગડખડસીંહ—તમારૂં ચીત ખરાબર ચોરખું છે. પણ તે
શાળાએ વીચીત્રને અભ્યાસે વીચીત્ર.

ગંભીરસીંહ—શાળા તે પાઠશાળાને અભ્યાસ તે વીધા
અભ્યાસ.

મડબડસીંહ—ના ! ના ! મળ્યા તે પ્રેમસાગરને અ-
ભ્યાસ તે મદનાઅભ્યાસ.

મંલીરસીંહ—તમે કલ્પનામાં લુલોછો.

મડબડસીંહ—કુમાર કસ્તુરીનો ચોરનાર મને તેટલું હિપાવે
પણ તેની સુગંધ બહાર આવ્યા વગર રહે કે ? પ્રેમ અત્તર મને
તેટલું છાનું લગાવીએ. પણ તેની બભકુંબહાર આવ્યા વગર રહેકે ?

મંલીરસીંહ—તમારી કસ્તુરી તથા અત્તરમાં કાંઈજ સમજ
પડતી નથી.

મડબડસીંહ—તમારૂં ચીત્તજ ચોરાઈ ગયું છે.

મંલીરસીંહ—તમારા જેવા ચોકીદાર છતાં ?

મડબડસીંહ—અન્યથા સાંજ છે ને ! ઘણી કાંઈને
ત્યાં આપીને ને પછી ચોરીની ખુશ ઉડાડે તો કોનોવાંક ખીચારા
ગરીબ ચોકીદારનો !

મંલીરસીંહ—વાહરે મારા અન્યથા ચોકીદાર આવી છાની
ચોરી પકડી પાડી. પણ સલાહકારી રીતે પુછુંકું કે આમાં હું કાં-
ઈ ખોટું તો કરતો નથી.

મડબડસીંહ—પુછોછો ત્યારે કહુંકું કે પાત્ર પરીક્ષા સ્ત્રી-
વાગ રતુદાન દેવું તે છેવટે પરતાવા જેવું થાયછે.

મંલીરસીંહ—પાત્ર પરીક્ષા થઈ ચુકી છે. કદાચ સોનાના
પાત્રને ત્રાંખાતો ઢાળ ચઢી ગયો હોય તો અનુભવથી શુદ્ધ કરી
પોતાનું કરી લે તો ? ને અતુનાઈ નથી.

મડબડસીંહ—પણ જરા સમજનય તેમ બોલો તો પુરેપુરી મે-
હેરખાતી.

મંલીરસીંહ—બેદ બાગીને કહુંકું કે મારૂં પ્રેમપાત્ર લીલાદેવી
ને તે અંદ્રવદનીની ઢાસી નથી પણ રાજપુત્રી છે.

મડબડસીંહ—(આટલુંજ કહેવડાવવું હતું. મેં પણ મારી
કરજ બગાડી છે.)

મંલીરસીંહ—ત્યારે એમાં હું ખોટું તો કરતો નથી ?

મડબડસીંહ—હંસ સમાન સરોવર ઉપર ફીડા કરે તેને
કેમ રોકાય ? વાહરે અન્યથા પ્રેમ !

મંલીરસીંહ—તેતો બોલાવશોજ નહી, પ્રેમની અમનજ
અન્યથા છે.

ગડબડસીંહ—આભો, આભો, શાળામાં.

મંલીરસીંહ—પણ શાળામાં અભ્યાસ બેજ શબ્દોનો થશે.

ગડબડસીંહ—ક્યા ક્યા ?

મંલીરસીંહ—એક પ્રેમ અને બીજુ પ્રેમદા; નારે ! તેનો તે હાલ અનુભવથીજ અભ્યાસ થાય છે.

ગડબડસીંહ—તે શી રીતે ?

મંલીરસીંહ—તે શી રીતે તે સાંભળો. ન્યાયમાં તે રસીલીના પ્રેમ વાક્યોનો ન્યાય, ગણીતમાં તે રસીલીના લગનની ગણતરી, જ્યોતીશમાં ત્રીસ વૈદકમાં અધીરાધના દેવાને હેકે બેસાડવાનું વૈદક, કહો કાંઈ ક્યાશ છે ?

ગડબડસીંહ—એક રતી પણ કેમ કહેવાય. વાડ હું વીર-કનારને મોકલું છું, તે આજનો પાડ તને અહીંયાં બેશીને તૈયાર રો હું જરા દેવળ સુધી જઈ આવું. (બય છે.)

મંલીરસીંહ—સાળુ લોકો કહે છે કે વાંચક મનને શીતળ કરે છે, પણ મારા મનને અગત કરે છે; ગળી આ ચોપડી

ગાયન ૧૪.

મંલીરસીંહ— (કામી થું ન કરે) એ રાહ.

પ્રેમી થું ના બળે. પ્રેમ અગતરે. પ્રેમી

માત પીતાની આજ્ઞા વીસારે,

પ્રેમદાને દુઃખ દીએ ના લગારે;

બલે બંધી ટળે. પ્રેમી.

અહોનીશ જીવ પ્યારીમાં બમતો,

બાળીયું છોડી એકલો રમતો;

પ્રિયા બેળો જઈ બળે. પ્રેમી.

જીવુ પણ બણકારા થાતા,

ઝાંઝરના જળુકાર સુણાતા;

વાયુ મન ના વળે. પ્રેમી

આંખો છતાં નથી નજર નંખાતી,

ખુદી છતાં નથી વાત જણાતી;

ધ્રુવ ક્યારે મળે. પ્રેમી.

(વીરકુમાર આવે છે.

વીરકુમાર—કાકા ગંભીરસીંહ ચોપડી નાખી શું બોલતા હતા ? ગુરુજી તમને વારેવારે ઠપકો દે છે, પણ પાઠમાં બરાબર ચીત્ત કેમ પરોવતા નથી ? પેહેલાં તો ગુરુજી જરા કહે કે રીસ ચડાવીને પાઠ લેવાર કરતા હતા.

ગંભીરસીંહ—(વીણાના ઝણકારાની આ નાના બાળકોને શી સમજ પડે. તેને ક્યાં ખબર છે કે ગુરુજીના ઠપકો કરતાં મદનગુરુનો ઠપકો વધારે છે. જ્યારે રસીલીમાં ચીત્ત ચોરાય છે, ત્યારે વડીલની રીસ કોરે મુકાય છે.) બાપ વીરસીંહ મારી બુદ્ધી કમ ચવાથી વાંચુછું વાંચુછું ને બુલુછું.

વીરસીંહ—હ્યો ત્યારે આજનો પાઠ અહીંયાં બેશી તંપાર કરો.

ગંભીરસીંહ—લાવ્ય ત્યારે, તું વાંચ ને હું સાંભળું.

વીરસીંહ—હ્યો ત્યારે તમે સાંભળો. ન્યાય, ક્રોધાર, તીન્નેરી અને લશ્કર, એ સીંહાસનના ચાર પાયા છે. કેમ, યાદ રહ્યું ?

ગંભીરસીંહ—હા, સીંહાસનના ચાર પાયા, ને રસીલી.

વીરસીંહ—હેં ! આ શું બક્યા ? આ તો સીંહાસનના ચાર પાયા છે, વળી રસીલી શાની ?

ગંભીરસીંહ—(હેં ! ફેરવવા દે ઉધુ વટાઈ ગયું;) રસીલી એટલે રસીલી રાજની મુર્તી, કેમ ખરીકની ?

વીરસીંહ—જીવો આગળ વાંચુ છું, બરાબર યાદ રાખજો; ક્રોધાર, આયુધશાળા ને તીન્નેરી, એ ત્રણ વસ્તુ ઉપર રાજનો મુખ્ય આધાર છે એમ લખે છે, કેમ યાદ રહ્યું ?

ગંભીરસીંહ—હા, રાજ્યમાં પ્રાણાધાર છે.

વીરસીંહ—તમારૂં ચીત્તજ ખીજે ભમે છે.

ગંભીરસીંહ—તારૂં પોતાનું ભમે છે, એટલે ખીજનું પણ ભમતું લાગે છે.

વીરસીંહ—વાર પાઠ બરાબર યાદ કરજો, નહીં તો પાછા ગુરુજીના ઠપકામાં આવશો.

ગંભીરસીંહ—તેને ક્યાં ખબર છે કે ગુરુજીના ઠપકો કરતાં મદનગુરુનો ઠપકો વધારે છે. ચોપડી ઉઘાડુ છું તો બેજ સખ્તો દેખું છું; વનમાં, ઉપવનમાં, શાળામાં, મેહેલમાં, ઝાડ ઉપર, વાડ-

માં, જામણમાં, બેજ કાપડો લાવ્યાં આવે છે; એક પ્રેમ, બીજા પ્રેમના.
બીજા પ્રેમના.

ગાયન ૧૫.

(તુજ મુરખ કોટી ધીક્કાર) એ રાહ.
છે પ્રેમ તુને બલીદાર, (૨)
પ્રિતીમાં કરે લાચાર, મુકીને અજબ બાર; પ્રેમ.
પ્રેમની અજબ કળા રૂપવતી નારી મહી,
સાધુની સાધુતા છેદે, પ્રેમ શબ્દસ્ત્ર લસત ગ્રહી.
પલંગમાં પુરૂષને બતાવે લાચાર. છે.
પ્રેમ બીખારી બની, પ્રીત બીખ માગે માગે;
અમીર કે છત્રધારી, તુચ્છ સ્ત્રીના આગે આગે.
તપસ્વીઓ તપ છોડી કરે પ્રેમ ઉચ્ચાર. છે.

પ્રવેશ ૫ મા.

(સ્થળ—મહાદેવનું મંદીર.)

પાત્રા—વીજ્યા, સાહેલીઓ, પહાડસીંહ, જેએમલ,
ગડબડસીંહ.

ગાયન ૧૬.

વીજ્યા—

(રમા રમા રહી જપતી છબ્હા) એ રાહ.
પીયુ પીયુ રટુ પ્રેમથી બાળા બીચારીરે,
ઉધારી લે પ્રેમ તે તો પરાપકારી વીરને.
નથી જણાતો કાંઈ સ્થળે બાહુ બળી તુજ નેવો,
ગડબડસીંહ તુજ ગડબડની બલીદારીરે. ઉ
અરધ્યુ અંતર તમને મારેરે,
ગણી લીઓ દાશી મુને અતી પ્રીતથી,
સાચા દીલેથી શેવા કરે, એક ધારી પતીવ્રત ચીતથી;
મુંદર સુરત મન મંદીર બેસાડીરે. ઉધારી.
સાહેલી કેમ બા ! મહાદેવની શેવા વખતે પુરી આસ્તા
અતાવતાં હતાં, ને આજે નાસ્તીક કેમ ઉભાં છો !

વીજીયા—હું તો સેવા કરી ચુકી.

સાહેલી—મહારોવ પાસે જતાં હસેન કરવાનું શુભી

મયાં તે તમારું કેવું અનન્ય ધ્યાન ?

વીજીયા—હું તો હસેન કરી ચુકી.

સાહેલી—ક્યારે ?

વીજીયા—રાત્રે સ્વપ્નામાં, ચીત્ત દેવળમાં વશી રહેલા પ્રો-
તમ મહાદેવનાં.

સાહેલી—પછી ત્યાં શું થયું ?

વીજીયા—આ દુનીયામાં જે થાય છે તે;

સાહેલી—તે શી રીતે ? કહી બતાવો જો ?

વીજીયા—સખીઓ. ગાયન ૧૭.

(સહીઅર મનની મનમ. મમાય.) એ રાહ.

વીજીયા—સખીઓ ગુણો કહુ સેવાય

સેવા કહેતાં જીવ કચવાય.

કહુ પણ મન પાત્રુ ફરી નય રાત્રી. ૧.

ચીત્ત ચોરે આવા, નયને લોભાવી,

બહાવરી બતાવા

હેયે લગાવી, હેતે મીલાવી,

પરસ્પર લજ્યા લુટાય ભાવે, ભાવે.

છુટુ પણ ના છુટાય,

સખીઓ—વાહરે, વાહરે.

વીજીયા—છબીલો ના જરી સરમાય,

સખીઓ—વાહરે, વાહરે

વીજીયા—એ તે સેવા કેમ તજાય.

સખીઓ—એ હેં હેં હેં હેં !

વીજીયા—સખીઓ.

સાહેલી—જુઓ બા ! પેલો આપણી સાહેલીઓ આવે,
આલો એક રાસડો રમી પછી જમીએ.

ગાયન ૧૮ મું.

વીજીયા તથા સાહેલીઓ. ગરબો.

(કાઈ પ્રેમી દેવાંથી સંભારણે કારણે) એ રાહ.

સાચી સતી તેજ જગમાં સાહેલી,

ને પ્રેમે પુરે બરમાર.

પ્રિતે ચલવે લગાર, ધરણીમાં ચાર,

તેનો ધન્ય અવતાર. ને પ્રેમે.

પહેરે પટકુળ પ્રેમનાં, જે છે પતીવ્રત કામના;

વચન કુમુદની માળ, જેથી વધે જમ નામના.

સાખી.

લક્ષીત જુવણુ ધરી જામની, રીઝવે બરમાર;

લગ્યા આડ કંકુ તણી, તે સ્ત્રી ધન્ય અવતાર.

સાચી સતીની જીવેને કસોટી,

જીવ જતાં શીયળ નવ ત્રોડે;

લાલચનાં લપટાતી ન જરીએ,

લાલચને મારતી જોડે.

શીયળ રત્ન સાચવવાને કળે,

સામે લઢીને કરે પ્રાણુ ત્યાજે,

તોપણ ડરે ન લગાર તેને સાચી સતી જણો.

સાખી.

અહલ્યા, તારા, દ્રોપતી, જીવે સતીનાં વીર;

નામ દેતાં દુઃખ જાય છે, પાપી બને પવિત્ર.

પતીવ્રત તજી બને કુલટા જે નાર,

૪૮ ૪૮ કુલટા તેનો ધીક અવતાર;

કુળ બેઠ તારે ધરી શીર ધર બાર,

પતી રીઝાવે પ્રેમે તેનો ધન્ય અવતાર.

સાચી.

પહાડસીંહ—તમે કોણ ખીલીતાં ના.

સાહેલીઓ—રાજા ! રાજા !

પહાડસીંહ—તમે કોણ છો !

સાહેલીઓ—અમે સેનાધીપતીની પુત્રી વીજયાની સાહેલી-
ઓ છીએ.

પહાડસીંહ—લીલાદેવી સેનાપતીની પુત્રી ! બહુ સાણી અને
મંજીર છે, મેં તેને નાનપણમાં જોએલી.

વીજયા—પણ મેં તો તમને આજે જ જોયા.

પહાડસીંહ—મેં ત્યારે મારા પ્રથમ દર્શનનો લાભ; આ લા-
ર ધનામ.

વીજયા—વીલના કુકમ શીવલ પરપુરમાં મનામ પરી-
તાથી ના સેવાય.

પહાડસીંહ—મનામનું અપમાન ! કારણ ?

વીજયા—કથું તેજ. (નય છે.)

પહાડસીંહ—શી મગજની કુમ; હજુ આ પહાડસીંહના
સપાટાના ઝપાટા નહીં જોયા હોય; જગમલ ઓ જગમલ સેનાધી-
પતીની પુત્રીએ માફ અપમાન કર્યું.

ગડબડસીંહ—(પહાડસીંહ અને જગમલ શા વીચાર-
માં છે ?)

પહાડસીંહ—તેના મગજની ખુમારી તો ઉતારવી; તાત-
જને ગળે નખ દબને મારી નાંખ્યા.

જગમલ—હા ! તાતજને.

પહાડસીંહ—જગમલ, સેનાધીપતીને ત્યાં જા, અને કહે કે
તમને રાજ, અને રાણીજી વીજયાને તેડાવે છે.

જગમલ—સેનાધીપતીને શું કરવા તેડાવે છે ?

પહાડસીંહ—વીજયાનું માથું કરવા.

જગમલ—સેનાધીપતી ના પાડશે તો ?

પહાડસીંહ—તેમને ખુદા બાવાજી પાસે પોહોંચાડવા, અને
રાણીજી વીજયાને આપણા વીલાસ લુવનમાં શીવલી પાસે મુકી આ-
વજે. (નય છે)

ગડબડસીંહ—ગળા ઉપરનો નખનો ખુલાસો થયો; બીચારા
બોળા સેનાધીપતીને ફસાવશે. જેનાથી મેં આજદીન સુધી એક-
આરામ બોગવી છે તેની માઠી દશાનું પરીણામ હું જોઈ શકીશ ?
ના, ના, નીમકહલાલીનું લોહી આ રજપુતના ખોળીયામાં નસે નસે
ફરે છે, ત્યાં સુધી તો કંઈ બનનારજ નથી. બન્નેના બચાવ માટે
મને પણ મેહેલમાં ગુપચુપ જવા દે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ-પહાડસીંહનું જનાનખાનું.

પાત્રો—રાણી, દાસી, પહાડસીંહ, સેનાધીપતી,

ગડબડસીંહ, જગમલ તથા સીપાઈઓ.

રાણી—દાસી, સેનાધીપતીને તેડવા ગઈ હતી કે ?

દાશી—હા બાઈ સાહેબ, હમણાં તે આવવમાંજ હશે.

રાણી—ત્યારે તું તેમને તેડી લાવ્ય, હું પાછલા ઓરડામાં જાઉં છું.

દાશી—વાર બા. રાણી—ત્યાં સુધી તું અહીંયાંજ રહેજે.

દાશી—વાર બા.

દાશી—રાણીબા મને અહીંયાં એકલી સુકાને ગયાં, પણ મને તો ખીક લાગે છે કે આમથી ખાજે કે આમથી. પાછલું કમાડ કાણ ખખડાવે છે ? નારે ના, એ તો વાયરાથી એમ થતું હશે; તુળી પાછું કોણે ખખડાવ્યું ! નક્કી કોઈ માણસજ હશે; લાવ લેવાડી તો જોઉં. (ઉઘાડે છે ગડબડસીંહ આવે છે.)

ગડબડસીંહ—બોલ એકજ બોલ, સેનાધીપતી આવવાના છે ને અહીંઆંજ કે ? કેમ બોલતી નથી!

દાશી—એકજ બોલ તે પણ મોતની બીકથી.

ગડબડસીંહ—હા, એકજ બોલ હા કે ના ?

દાશી—હા. ગડબડસીંહ—તેણવવાનું કારણ ?

દાશી—ના. ગડબડસીંહ—મને સંતાડ ?

દાશી—તમને અહીંયાં સંતાડ તે શી રીતે બને !

ગડબડસીંહ—તે શી રીતે બને ? કાં આ ખંજર પસંદ કરે, કે આ મોહોરોની કાથળી, બેમાંથી એક પસંદ કર ને મને સંતાડ

દાશી—(છે તો કોઈ ઉમરાવ લાવ્ય ત્યારે) તમે અહીંયાં બરાબ જાઓ; રાણીજી તથા પહાડગીંહ વાત કરતાં આવે છે લાવ્ય હું પણ સંતાડ જાઉં. (સંતાડ જાય છે)

પહાડગીંહ—રાણી. ગાયન ૧૯ મું.

(મનહરણી મધુરી નાર) એ શહ.

પહાડગીંહ—સુખકરણી છો મુજ નાર, વાહ વાહ પ્યાર
તુજ ઉપર જાઉં બલીદાર,
પતીને છે સાચી સાલકાર.

રાણી—દેવ દર્શન નહી સતી ધર્મ,

જપ તપનું નહી કર્મ;

પતી આસા ઉઠાવવી પરમ.

પહાડગીંહ—વાહ રાણી સતી દેહાર, ધન્ય અવતાર;
આ ભવ સુધરેલો મારો,
જેથી મળ્યો સંમ તમારો,
પુરો જાણે પતીવ્રત ધારો;

રાણી—તેથી રીઝે કીરતાર.

પહાડસીંહ—ધન્ય.

પહાડસીંહ—પતીના વચનને આધીન રહેનારી પ્રેમદા કાંઈ વીરલાનેજ મળે.

રાણી—સ્વામીનાથ સ્ત્રીનો મોટામાં મોટો ધર્મ શું ? નાહાવું, ધોવું, શેવા, પુજા, દેવ, દર્શન, જપ, તપ. ના ના, સ્ત્રીનો મોટામાં મોટો ધર્મ પતીની શેવા એજ; પણ સ્વામીનાથ ! સેનાધીપતીને અહીંયાં તેડાવ્યા છે તેનું કારણ ?

પહાડસીંહ—મારા ધારવા પ્રમાણે તમારા કાંક કાંક કળ્યા-માં આવ્યું છે.

રાણી—મારી સમજણ પ્રમાણે ગંભીર રાજકાજ માટે હશે.

પહાડસીંહ—હા, મારા રાજને નીશકલંક કરવા.

રાણી—એટલે ?

પહાડસીંહ—સેનાધીપતીની પુત્રી વીજયા સાથે પરણી, મારા રાજ્યને મજબુત કરવા.

રાણી—સેનાધીપતી કદી ના પાડશે તો ?

પહાડસીંહ—તેમને જુદાં બાવાજી પાસે પહોંચાડવા

રાણી—શુ ખુન ! વૃદ્ધ સેનાધીપતીનું ઘાતકી ખુન ?

પહાડસીંહ—ના, મુખનું મોહાત, દુધમાં ઝેર, તમારાજ હાથે.

રાણી—તે મારાથી કદાપી નહીં બને.

પહાડસીંહ—અનાવડુંજ પડશે; મારો હુકમ છે, ને મારો હુકમ પાળવો તે તમારી ફરજ છે.

રાણી—મારી પેહેલી ફરજ નીરહોશને બચાવવાની, ને તમારા જેવા ઘાતકી પતીનો હુકમ માનવા કરતાં દયાળુ જગતપતીનો હુકમ માનવો તે લાખ ફરજોને પેહેલર છે.

પહાડસીંહ—પેલું વચન બાદ છે ?

રાણી—હા, પણ જતનથી પેહેલાં પ્રાણી માત્ર ઉપર દયા રાખવાનું પરમાત્માને આપેલું વચન પેહેલું પગાશે.

પહાડસીંહ—આ તલવાર જોઈ છે ? રાણી તારા હુકમે હુકડા કરી નાંખીશ.

રાણી—હી ઉપર તલવાર આવા રાજપુત્ર વગર કોણ ઉપાડે, કાંઈ ન્યાય રાજપુત્ર પાસે તલવાર વાપરતાં શીખી આવે; તલવાર

જ સાદુ ક્યાં છે ? હયાની કાળાંકથી કાળીમેશ પડી ગઈ છે.

પહાડસીંહ—રાણી તારાં માર્ગિક મેહેણાં બંધ કર, હું તને કુંદી નાંખીશ.

રાણી—કુંદી નાંખશો ? પહાડસીંહ—હા.

રાણી—તો મારા લોહીનાં લાખો ટીપાં, એ મેહેણાં આ તમારા મોંઠે મારશે સમજ્યા ?

પહાડસીંહ—રાણી તારી જીભ બંધ કર, તારાં આવીજ બન્યું છે, તારી દશાજ ફરી છે.

રાણી—આવી બને તમારા જેવા પાપીઆનું, કે જેને દુનીયાથી ખીલીવાનું હોય; સાચા ઉપર હમેશાં પ્રભુ સહાયજ છે.

પહાડસીંહ—રાણી હું તાર લોહી પીશ,

રાણી—સેનાધીપતીનું લોહી પીતાં ના ધરાયા કે પાછુ સ્ત્રીનું લોહી પીવા ધાર્યું છે; એક ડગલું આગળ તો બરો ?

પહાડસીંહ—લે સારે, (તલવાર ભાગી જાય છે) હું ! તલવારના કકડા થયા, આજ્ય ખીજી તલવાર લઈ આવું. (જાય છે)

(ગડબડસીંહ આવે છે)

રાણી—તમે કાણ ?

ગડબડસીંહ—તમારો ધર્મનો ભાષ.

રાણી—કાણ ગડબડસીંહ !

ગડબડસીંહ—હા, ચાલો.

રાણી—પણ સેનાધીપતીનું ?

ગડબડસીંહ—હું હાલજ જાવું છું.

રાણી—બલે માણસને આકીન ન હોય પણ સાચાને પ્રભુ આમજ સાહાય કરે છે, ને અંતે ધર્મ જય અને પાપે ક્ષમજ છે.

(જાય છે.)

(સીપાઇઓ તથા પહાડસીંહ આવે છે.)

પહાડસીંહ—ઠાર કરો પેલી કુલટાને; પણ ક્યાં બરાઇ ગઈ ?

સીપાઇ—ખાધો સાહેબ ! એ કામ મારાથી નહીં બને.

પહાડસીંહ—તમારા જેવા નામરદથી શું થવાનું છે, લાવો તલવાર. (રાણી બદલ દાશીને ઠાર કરે છે) આ લાસને ગુપચુપ દરીયામાં ફેંકી દો.

સીપાઇ—એ મારું કામ સાહેબ.

બીજો સીપાઈ—(આવીને) સેનાધીપતી જણાવે હતા છે.

પહાડસીંહ—અંદર આવવા દે.

સેનાધીપતી—મને અહીંયાં તેડવાનું કારણ ?

પહાડસીંહ—આણુંદથી ભેટવા અને એક વાત પૂછવા.

સેનાધીપતી—શી વાર ?

પહાડસીંહ—તમે મારી નીંદા કરવાનું છોડી દો, કારણકે રાજની નીંદા થાય, તે આપણું બધાને નીચું જોવાડે; પેહેલાં હું રાજકુંવર હતો, સારે ઠીક હતું, પણ હવે તો હું જુદો છું.

સેનાધીપતી—હું કહું તેમ કરવાની પ્રતીજ્ઞા લ્યો.

પહાડસીંહ—શી વાર ?

સેનાધીપતી—પરચીને મા બેન ગણવી, ને ખાસ કરી ચંદ્રવદનીનો પણ સંગ ના રાખવો.

પહાડસીંહ—પરચીને મા બેન ગણવાની પ્રતીજ્ઞા છે. પણ ચંદ્રવદની તો ચંદ્રમાંથી ઝરતું અમૃત છે.

સેનાધીપતી—પણ જાત વેશ્યાનીને;

પહાડસીંહ—પણ વેશ્યા સદ્ગુણી ના થઈ શકે ?

સેનાધીપતી—કાગડી ઘોળી થાય સારે.

પહાડસીંહ—લોકો કહે છે કે વીણામાંથી પણ સોનું સંધરી લેવું, ઝરમાંથી પણ અમૃત કાઢાડી લેવું, તે ખોટું કે ?

સેનાધીપતી—સોમલતા વાડકામાં અમૃત પડ્યું હોય તે કાંઈ પીવાય છે ?

પહાડસીંહ—ચંદ્રવદનીને તમે સોમલનો વાડકો કહો છો, તે તો સોનાના પાત્રમાં અમૃત છે. સંસારમાં સુખ શું ? એક સંપત્તી, ને બીજી સુંદરી; જે નાટ્યારંગ મુકી દઈએ, તો ભવ હારી ગયા જેવું થાય.

સેનાધીપતી—નાટ્યારંગ ભલે અનુભવ્ય, તેનું કાંઈ નથી, પણ અમૃતપાન સાથે; વીશય વિષપાન. સાથે નહીં; લ્યો પ્રતીજ્ઞા.

પહાડસીંહ—પ્રતીજ્ઞા લઉં, પણ મારી એક માગણી છે

સેનાધીપતીજી—શી વાર ?

પહાડસીંહ—તમારી પુત્રી વીણા—

સેનાધીપતી—ખબરડાર ! આગળ એકપણ સખ્ત બોલ્યો તો; હંસણી કાગડાની કોટે હોયજ નહીં.

પહાડસીંહ—હું કમડો !

સેનાધીપતી—સત્તરવાર.

પહાડસીંહ—વીચારીને બોલો, રસાધ પડ્યો.

સેનાધીપતી—જોઈ લખશું.

પહાડસીંહ—જગમલ બેડી અને પાડ.

જગમલ—તે તો આમ.

(સેનાધીપતીને કંઈ કરે છે.)

સેનાધીપતી—દ્વેષ !

પહાડસીંહ—ચતુરાઈએ જય કેમ જગમલ.

જગમલ—હા હા.

(જય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—પહાડસીંહનું વીલાસભુવન.

પાત્રો—વીજળા, શીવલી, પહાડસીંહ તથા ગડબડસીંહ.

શીવલી—વીજળા બેહેન આવો આવો જમાનો દહાડે દહાડે ખોટા આવ્યો, જીવાનીઆઓ આશામાંને આશામાં ટપોટપ મરી જાય છે.

વીજળા—જો બેહેન જમાનો તો તેનો તેજ છે.

પણ તમારી પૈસાદાર જીવાની આવે, તથા તેમના હંચાકુટા આસકોના ઘોર પાપથી આર્ય ભુમીની આવી દશા થઈ છે. નવા નવા રોજો શાથી થાય છે, વરસાદ કેમ વરસતો નથી, અસારે સંસાર શાથી થાય છે. તમારા જેવી પૈસાદાર જીવતીઓ, અને તેમના હંચાકુટા આસકોના ઘોર પાપથીજ.

શીવલી—ત્યારે મહારાજો એકાંતમાં સમરંગ બોગવવાનું કહે છે, અને દેવીઓ ધુણી મરમમાં સંસાર સુખ બોગવવાનું કહે છે, તે ખોટું કે ?

વીજળા—જે માહારાજો અનાચાર કરવાનો ઉપદેશ દે છે, તે મહારાજ કે દેવી, અને તે ધર્મ ઉપર હું થુંકે છું, અને હાલો પુરુષ થુંકશે.

શીવલી—આટલાં બધાં ધર્મમાં ગયાં છો, ત્યારે સંસારમાં શું કરવા રહ્યાં છો ?

વીજળા—સુખ કમળત, મારા મોઢે વધારે ના બોલ.

શીવલી—હું હું કમળત ? જો કમળતનું પુષ્પ હો, તો મારી મેહેનપણીઓ બહુ ઉત્તમ કુળની છે, ને મારા કરતાં એક નંખરે ચઢે તેવી છે.

વીજ્યા—ગ તાર કાળુ કર્ય, મારે મોઢે એવી વાત બોલતી નહી, શંખણી.

શીવલી—ત્યારે અમે તો તમારા હીસાખમાંજ નહી કે ?

વીજ્યા—તમે જો હીસાખમાં ન હોત, તો આર્ય ભુમીની આવી દક્ષા યાતજ નહી તમારા હીસાખનું તો મોટું અંકગણીત થયું છે, ને તે અંકગણીતના દાખલાઓ, આજના જુવાનીઓ મડપથી શીખે છે અને પોતાના બાપદાદાની સાતે પેઢીની આખરના કાંકરા કરી નાંખે છે; ધન્ય છે તે જીને, અને ધન્ય છે તે પુરુષને, કે આ જમાનામાં એક આકીને રહી પોતાનો સંસાર સુધારે.

શીવલી—જરા મારૂં પણ સાંભળો ?

શીવલી—

ગાયન ૨૦.

(વીપરીત વાત જગતથી તું તો) એ રાહ.

મન માન્યા મોહનની સંગે, રંગેથી રહેવું;

પેટે પાળા, નજરે બાળી, તે સુખ કેમ સહેવાય,

હરવું, ફરવું, છેલો સાથે, મોજ વીવીધ લેવાય; મ.

પોપટ પેડે પાળા પુરુષો, જોળન સુખ દેવું,

આધું પીધું તેજ આપનું, સાથે ન કાંઈ લેવું; મ.

વીજ્યા—એમ નહી પણ શંખણી સાંભળ ?

વીજ્યા—

ગાયન ૨૧.

ધન્ય ધન્ય તે સાચી સતી, જે પતી સંગે રહેતી;

સીંદણ કદાપી ભુખા રહે, પણ ચારો નહીં ખાતી;

તેમ સતીની નજર પતીમાં, બીજે નહીં જાતી; ધ.

હંસણી ના ચુકે કદીએ, મોતીનો ચારો,

તેમ સતીને પતી શેવથી, સારથ્ય જનમારો; ધ.

શીવલી—હું તારો ઘાટ ધડું છું.

વીજ્યા—કહે મને અહીંયાં લાગ્યું કાણ ?

(પહાડસીંહ આવે છે)

પહાડસીંહ—લાગ્યું કાણ ? હું પોત.

વીજ્યા—કાણ પહાડસીંહ કુમાર ?

પહાડસીંહ—આં જમ છે ?

વીજઆ—મારે ઘેર.

પહાડસીંહ—તાં ધર મારી હયેળામાં છે.

વીજઆ—મને જવાદો, જેવી માગણી કરું છું.

પહાડસીંહ—હું તને આહુ છું, સેનાધીપતીની પુત્રી છું, તેથી આટલી સમ્મતા વાપરું છું; જવાની વાત કોરે મુક્ય, ને હું કહું તે બે બાલનો જવાબ આપ્ય, તન સુખ પસંદ છે કે દુઃખ ?

વીજઆ—બંને સમાન.

પહાડસીંહ—જરાબર જવાબ આપ.

વીજઆ—ત્યારે કાંઈ પણ નહી, મારી દુંકી બાબતનો વીચાર કરશો !

પહાડસીંહ—શી વાર ?

વીજઆ—જુવાની એ ચાલી કે જવામાં. જવાનીની મન્તાઈ બવ બગાડે છે.

પહાડસીંહ—ઉપદેશ રહેવા દે, મારે ઉતાવળ છે.

વીજઆ—છેકજ દહપાર જશો ?

પહાડસીંહ—તે તારે સમજવું છે !

વીજઆ—નજ સમજે, પથ્થર ઉપર પાણી; કાયસા સો મણુ સાળુ લગાડે, ઉજળા થતા હશે ? લીંબડા સો મણુ સાકરમાં ઉકાળે, મીઠા થતા હશે ? ગધેડા સોમણુ સોને મઢે, ઘોડા થતા હશે ? તેમજ આ વ્યભીચાર બાવથી કાળો થયેલો કાગરો, ઉપદેશ મહાસાગરના અથાગ જળથી નવરાવે ઉજળો થતો હશે ? નજ થાય, પથ્થર ઉપર પાણી, કુતરા ચાલ્યોજ, નહીતો ચગદાઈ જઈશ.

પહાડસીંહ—કામળ બાળા ! આટલું ઉતાવળું બોલતાં તમારા કામળ મગજને તરફી પડી હશે, તમારી બોલવાની છટા ઓરજ.

વીજઆ—આવાં ગંધાતાં વચન બોલતા ના; એક કુતરો, આ ધર્મચુસ્ત હાથણીને બડકાવા આવ્યો છે; એક કપટી કાચડો, મણુ ધારણુ કરતી નાગણુને ડરાવા આવ્યો છે; એક દેડકો, પ્રતીવ્રત ધારણુ કરતી સીંહણુને ડરાવા આવ્યો છે; નીહાણી તો જુવો આ કામણુગારા કુતરાનું બસવું ! નીહાણી તો જુવો આ કપટી કાચડાનાં નેણુ ! નીહાણી તો જુવો આ કામણુગારા દેડકાની દોડદોડ !

પહાડસીંહ—આવા ઉપદેશના મદદનાં પ્રેમનો ચાંદ આપું
તે તું સ્વીકારી લે.

વીજા—નસ કરો, આપું બોલતાના.

પહાડસીંહ—કમળી સુપ.

વીજા—દોષતીનાં ચીર પુરનાર કૃષ્ણ મહારાજની મને
હામ છે, ભગતોની બીડ ભાગનાર ભગવતનો મને ભરસો છે.

પહાડસીંહ—જેહ છું કીયો ભગવત તાહારી બીડ ભાગે છે.

વીજા—તું શું કરીશ ?

પહાડસીંહ—બળાત્કારે તારું શીયળ ભંગ કરીશ.

વીજા—શીયળ ભંગ કરીશ ?

પહાડસીંહ—હા.

વીજા—આર્ય મહીલાઓનાં શીયળનો ભંગ તે તો સા-
પના દરમાં હાથ ધાલવા જેવું છે; ભરતખંડની બામીનીઓનાં શી-
યળનો ભંગ કરતાં, કેયાકીચકના સો બાઇઓ આગમાં હોમાયા;
રાવણ જેવાનાં દસ માંચાં રણમાં રખડ્યાં; ને હજારો મુઠપર હા-
થ નાંખતા છટકેલ છીનાળવાઓ, મગતરાની પેટે મસળાઈ ગયા;
શીયળ તે તો ભરતખંડની ડાબે લટકેલું મધ છે, જરા છેડી તો
જો ? જરા હલાવી તો જો ? હજારો ભમરા તે ચમત્કારી મધ-
તું રક્ષણ કરવા કુદી પડશે.

પહાડસીંહ—કમળી સુપ, મરણ કે શરણ માગી લે, શરણે
આવીશ તો સાલખી પામીશ. ને મરણ પામીશ તો ખાસડેમારી
જામશ. જવાબ ?

વીજા—જવાબમાં શરણે આવી શીયળભંગ કરવા કરતાં,
હું રજપુતાણી મરણ વધારે ચાહું છું.

પહાડસીંહ—લે સારે. (બાજવા જાય છે ત્યાં બૃતરપે
ગડબડસીંહને જોઈ) ભુત ! ખાધો ખાપ નાસવા દે.

વીજા—ભુત !

ગડબડસીંહ—અદ્ભુત.

વીજા—કોણ ગડબડસીંહ !

ગડબડસીંહ—હા ચાલો તમારી સાહેલીઓ બહાર વાટ
જોઈ ઉભી રહી છે.

વીજા—હા ચાલો. સત્યને પ્રજા આમજ સાહાય કરે છે.

(ખતે જાય છે.)

પાત્રો—વીજળા, માહેલીઓ તથા ગડખડસી'દ.

સાહેલી—જા બાપાજીને કંદ કરી લઈ ગયા ને સવારમાં
મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો છે.

ଗାୟତ୍ରୀ—ଓଁ ଶାନ୍ତ ଗର୍ଭଃ କୁଃ, ଅନ୍ତେ ଦର୍ଶେ ନ୍ୟ ଅନ୍ତେ
ପାପେ କ୍ଷୟେ ଧର୍ମେ.

ଆଧ୍ୟାୟ ୨୩.

વીજળી—ગડબડસીંહ—

(પર દુષ્ક માંડી બાગીચા) એ રાહ.

बीछ्या—पर उपकारी पेणीया, रघुवीर तमने दृष्टीया;

2120

42

ਗੁਪਤਸਿੰਘ—ਮਾਲੀਕ ਆਗ ਅਥਾਵਾ, ਤੇ ਨਾਕਰਨਾ ਧਰਮ,
 ਦੂਰ ਅਥਾਵਾ ਮਾਰੀ ਮੇ, ਨਥੀ ਕਥੁ ਅਥਾਵਾ ਕਮ;

વીજળ્યા—શાણા શુરવીર રાજવી. પંતી જાશે રાત,

भर्तृ वत्सल पीतातला, वेशे प्राण्य प्रभातः

गण्डवत्सीह—वेदेषु वीवाता दुर्लभ्या, येषु नवराजो भावः

સત્ય સદા તરતુ રહે, ન આવે ઉત્તી આંચ;

વીજળી—પ્રભુજી ભક્ત વારે ચઢ્યો.

દીન બાળ અરુદ હર ધરજયે,

જાવો જાવો જમ વીજ્ય કરજો,

ਪੀਤਾ ਸੰਗੇ ਵੇਛੇਲਾ ਫੁਰਕੇਯੋ,

સગુસંગી, છો અંગી, નહી અન્ય.

42

ગણપતી'હ—ચાલો તમને ઘેર મુકી જઈશું. (જાય છે.)

SECRET

प्रवेश ६ भा.

સ્થળ—મશાણમાં ફાંસીના સીન.

પાત્રો—સેનાધીપતી, જગમલ, ગણ્યસીંહ તથા બીજા
સીપાઇઓ તથા ભુતો વીગરે.

જગમલ—અમને ફસાવવામાં તું જ હતો કે ? એવો દીકરો કે પહાડસીદકુમારનું કામ કર્યું હતું, નહીં તો તું શું ન કરે !

સેનાધીપતી—ભાઈ જગમલ ખેર હું તો મરીશ, પણ મારી વહાલી દીકરી વીજીઆને ખમર નહીં પડે તે તું કહીશ ?

જગમલ—હીક, ચાલ્ય ઉતાવળ કર, પરમાત્માનું ભજન કરી લે; (સીપાર્ધિઆ તરફ જોઈને) હું તાળી પાકુ એટલે ઘા કરજો.

સેનાધીપતી—હે પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર આ પામર પ્રાણીની પ્રાર્થના તાઝીદથી સાંભળ.

સેનાધીપતી— ગાયન ૨૩ મું.

મન સમર સમર તુ રામ નામ,
જેથી મને મોક્ષ થાય જીવ કામ. મન.

પામર જીવ શું માયામાં રજીને,
શાને કરે મોહ મદીરા પાન. મન.

હૃદ વયે આ ખોળીયુ પડશે,
અંતે સ્મર્ય એક રામ ધ્યાન. મન.

જગમલ—માની જા, માની જા, માની જા, રાગ્નજીની ચતુરાઈનો જય છે, રાગ્નજીનો.

સેનાધીપતી—પાપી પાયમાલ થશે, સદા ધર્મનો જ જય થશે.

જગમલ—ના ! કદી નહીં. (ગડબડસીંહ તથા ખીજા જુતોડપે આવે છે તે જોઈ) આઘો આપ ભુત ! (નાસી જાય છે)

સેનાધીપતી—આ પામર પ્રાણીની વારે આવનાર તમે કોણ છો ?

ગડબડસીંહ—તમારો દાસ ગડબડસીંહ.

સેનાધીપતી—પણ મારી વહાલી પુત્રી વીજીઆ !

ગડબડસીંહ—તે સુખરૂપ મેહેલમાં છે, ને તમારી શીકર કરે છે.

સેનાધીપતી—ચાલો, અંતે ધર્મે જય અને પાપે ક્ષયજ છે.
(જાય છે.)

પ્રથમ અંક સમાપ્ત.

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રેવાળ કીનારો.

પાત્રો—જોગીઓ, રાણી, વાણીઓ, ધાંચી, સીપાઇ વીરે
જોગીઓ— ગાયન ૨૪ મું.

રેવાળકે ઘાટપે, બર્મ સંતનકી ભીડ;
હુલસીદાસ અંદન ધસે, તીલક કરે રઘુવીર.
રામ રામ સીતારામ, રામ રામ સીતારામ.
રામ રામ સીતારામ રામ—
રામ ઝરખે બેઠકે, સખકા મુજરા લેત;
જેસી જનકા ચાકરી, વેસા વાકુ દેત.
રામ રામ સીતારામ, રામ રામ સીતારામ.
રામ રામ સીતારામ રામ—

રાણી—મારા તપના દીવશ પુરા થવાથી, હવે જોગીરાજ
હું આ ઘરેણાંનો જો તમને દક્ષણમાં આપુ છું.

જોગીઓ—આશીરવાદ, આશીરવાદ, કેસી બલી બાઈ ! (જાય છે)

વાણીઓ—અહ્યા ઘરેણાંનો જો ! ધાંચી—ચુપ.

સાધુ—તમે કાણ છો ?

ધાંચી—આ દુર દેશાવરના શેઠ છે, ઘેર બહુ પૈસો છે, જી-
પ્પન ઉપર ભુંગળ વાગે છે, પણ ઘરનાં કમાડ વાસવા ગયા, ત્યારે
ગીલોડીની પુંછડી કપાઈ ગઈ, એટલે પાપમાં આવી ગયા. શેઠે વી-
ચાર કર્યો કે રેવાળનાં દર્શન કરીને સવામણ સોનાની મુર્તિ કાઢ
મહાત્માને આપી દેવી; દર્શન તો કર્યાં, ને સાધુસંત શોધતા હતા,
એટલામાં તમેજ નજરે ચઢી ગયા; હજી સુધી શુભાસ્તો કેમ આવ્યો !

જોગી—મેરા ગુરૂ જન્મસે બ્રહ્મચારી હે, મેં પુછ દેખુ,
(જોગી તરફ જોઈ) કેમ ગુરૂ મહારાજ !

ગુરૂ—અજાણ, શેઠ બડા સંતપુરૂષ હેં લેખજે.

વાણીઓ—હજી શુભાસ્તો કેમ ના આવ્યો !

ધાંચી—તેતો સવામણુ સોનાના ભારથી બેવડો વળી ગયો હશે.

બેગી—ગુરુ ચાલો નાહી લઇએ. (જોણીઓ મુકી નાહાવા જાય છે)

ધાંચી—શેઠ ઉભો લેઈ પસાર થઇ જાઓ ને તેની જગ્યાએ પાધડીને વીંટી મુકતા જાઓ ને સોર બકોર કરતા સીપાઇને તેડી લાવો.

વાણીઓ,—ચાર પૈસા કરીને તેડી લાવું છું. (જાય છે ને તેડી લાવે છે)

વાણીઓ—હાય મારી પાધડીને વીંટી ગઇરે, ભોગ લાગ્યા તે અહીંઆં મુકી નાહાવા પડ્યા.

સીપાઇ—શેઠ ક્યાં મૂકી હતી ?

વાણીઓ—અહીંઅ મુકી હતી, ને આ બાઈ પણ પાસે હતા.

ધાંચી—જુવો સીપાઇ મારી પાસે કાંઈ છે ? (જડતી આપે છે) અને બીજા પેલા સાધુ હતા.

ગુરુ—સોના મીઠકે સવામણુ તેમાંથી આધામણુ તેરા ને પોણામણુ મેરા.

સાધુ—નહી ! આધામણુ તેરા ઝોર પોણામણુ મેરા.

ગુરુ—આધા આધા બાંટ લેઈગે.

ધાંચી—મારા બેટા આધા આધા બાંટનેકી બાત કરતા હે.

સીપાઇ—સાધુ તુમેરાં કપડાં કીદર હે ?

વાણીઓ—આ એમની જોણી, ને બીજી જોણીમાં પાધડી ને વીંટી.

સીપાઇ—પાધડી તુમ લ્યો, ઝોર ! વીંટી હમારી પાસ રખને દો.

વાણીઓ—વીંટી !

ધાંચી—વીંટી બહુ સારી છે

સીપાઇ—(સાધુઓને) ચાલો તમે ચોખી ઉપર.

ધાંચી—વાણીઓ—આમને લઇ જાઓ, અમારે દક્ષણ સંબંધી વીચાર કરવાનો છે. (બેઠ જાય છે.)

ગુરુ—ઠેર બાઇ ઠેર, આ જોણીમેં બાર ક્યું કમતી લગતા હે !

સાધુ—દેખ બાઇ દેખ.

ગુરુ—મેરા ધરાણાકા ડખા ।

લીપાઈ—ક્યા દેખતા હે ?

ગુરુ—અખ દેખે ક્યા તુંમ હમારા ચોર.

લીપાઈ—પેલો વાણીઓ ચાર પૈશા કરી લાવ્યો હતો;
હરામજદને પૈસાખી ના દીયા, ઝોર વીંટીખી ધાંચી લેગયા.

(ત્રણે જાય છે ખાદ વાણીઓ તથા ધાંચી આવે છે)

વાંણીઓ—ધાંચી—જોગીઓ. ગાયન ૨૫

(જોજો કૌતક જગનું.) એ રાહ

ધાંચા—જો જો મુડીઆ ભારી. (૨)

વાંણીઓ—લીધી સાધુની ભારી;

ધાંચી— જો જો.

સાચી કહુ વાંણી, ધાતુ સોનાની ધાણી,

વાંણીઓ—પૈસાદારની નીશાની;

ધાંચી— જો જો.

વાંણીઓ—ગાદી ઉપર બેશી; શેડીયા તો ખંદા થાય, દસ

વીસ ગુમાસ્તાઓ, નક્કી પોકારે જાય,

ધાંચી—વાહરેવાહ, વાહરેવાહ, વાહરેવાહ, વાહરેવાહ જો જો.

જમાદાર—પકડો ઓ પાપી પેલા.

ધાંચી— અરે આ જમાદાર

વાંણીઓ—હુંહું અમલદાર, પકડો પાપી આવાર;

જોગીઓ—જાય જાય, મુડી અમારી જાય;

ધાંચી— જો જો મુડી આ ભારી (જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—સેનાધીપતીનું ઘર.

પાત્ર—વીંછઆ, સખી, સેનાધીપતી તથા ગડબડસીંહ

ગાયન ૨૬

વીંછઆ—સખી, (જાઓજાઓ કીસનાદાનકુ) એ રાહ

વીંછઆ—રંગતો રશીઓ, મુજમન વશીઓ,

મુર્તી મોહન ગારી,

કેવી શુરાતન કાંતી, જોતામાં ભાગે ભાંતી,

શીંછે વાણી નીરાણી, વળી આકૃતી રૂપાણી,

પળનો વિયોગ નાખે મનને પુરૂ પરળળી; રંભ;
અંજે નીરાળો, રઢીયાળો, છે પર ઉપકારી,
બાહુબળી છેલો, ગ્રેમધેલો, તે ઉપર વારી
હીમતે બાહાદુર કેવો, ખીજે નહીં જોયો એવો;
સાચો હરચંદ જેવો, વચનનો મીઠો મેવો,
પરઉપકારી, જો વીચારી,
મે નીહ જ્યો બેઢેની મારી,

દાસી—હાલ આવશે પીતા ઉગારી;

વીજઆ—રંગ,

વીજઆ—સખી, ગડબડસીંહ મને ને તાતજીને કેવા
અચાવી લીધા !

સાહેલી—તેનો બદલો શું વાળશે ?

વીજઆ—બદલો વાળવાનો ન્યારો છે.

સાહેલી—પણ મુઠ્ઠા મુરખી, બાપાજીને પુછ્યું છે, જો પેલા
તાતજીને સાથે ગડબડસીંહ !

વીજઆ—તાતજી તમે પાછા અહીંઆં કેમ આવ્યા ?

સેનાધીપતી—દીકરી તારી ચોંતા.

વીજઆ—તાતજી તમારો જીવ જોખમમાં નાંખાય છે.

સેનાધીપતી—લાંબા રૂપીઆની ચીલકત ડોના ઘરમાં અ
નામત રખાય છે, કંછરેલી ગાયને કસાઇઓ વચ્ચે મુકાય છે.

વીજઆ—તાતજી, કીમતી શીરપેચ, જ્યાં હશે ત્યાં મથેજ
અંધારો. ખીલેલી કળી જ્યાં જ્યાં જશે, ત્યાં ગુણવાનના હાથમાંજ
જશે, દેવતાને કાષ્ટ દેવાંક્ષી હાથ અડકાડી શકશે ખીજની શી તાકાત ?

સેનાધીપતી—આ કીમતી શીરપેચ જ્યાં સુધી કીમતી
જવેરીના હાથમાં સોંપાયો નથી, આ ખીલેલી કળી જ્યાં સુધી કાષ્ટ
ગુણવાનના હાથમાં સોંપાઈ નથી, આ દેવતાને કાષ્ટ દેવાંક્ષીએ હાથ
અડકાડ્યો નથી, દીકરી આ શહેરની અંદર તારી રક્ષા કરે એવું
કાષ્ટજ નજરે ચઢતું નથી.

વીજઆ—આ ગડબડસીંહ છેને.

સેનાધીપતી—તારી મરજી છે ?

વીજઆ—હા.

સેનાધીપતી—ગડબડસીંહ ! તમે અમારી ઉપર એક વધારે ઉપકાર કરવાનું વચન આપ્યો.

ગડબડસીંહ—મારા બાપદાદાના કોલથી આપવા બંધાઉં છું, ત્યો આ વચન.

સેનાધીપતી—અસ, આંખાને પરોપકાર કરવાનું કહેવું પડતું જ નથી. ગડબડસીંહ તમારો જમણો હાથ લાવો જો, હું તમારી બાગ્ય રેખા જોઈ; વીજળા તારો હાથ લાવ જો, તારી પશુ જશરેખાનું બવીશ બાંધું; બાગ્યરેખા તો બેની બરોબર છે, પશુ જશ રેખા કેમ અધુરી રહી ગઈ છે; તે પુરી કરવાનું કામ પરમેશ્વરે મનેજ બળાવ્યું છે, આ વીર કુમારની જશરેખા મારી બાગ્યવતી પુત્રીની જશરેખા સાથે જોડી મારો બાર ઉતારું છું. બલુ અથવા લુહું કરવું કીરતારને હાથ છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—ચંદ્રવદનીનું ઘર.

પાત્ર—ચંદ્રવદની—લીલાદેવી—પાહાડસીંહ—છોડીઓ—ગંભીરકુમાર—જયમલ—ગાંડીઓ વીગેરે.

ચંદ્રવદની—કેમ દાશી જાણે મને કિંઈ વધારે ન આવી !

દાશી—હા બાપ સાહેબ, લીલાબા શાળાએ જઈને પશુ આવી ગયાં.

ચંદ્રવદની—લાવો ત્યારે મારો શણુગાર સામગ્રી, ને હું શણુગાર સંતુ લાં સુધી કાંઈ આલાપ શરૂ કરું.

દાશીઓ—જેવી બાપ સાહેબની આજ્ઞા.

(પેટી લાવી આપે છે.)

ચંદ્રવદની— **ભાવન ૨૭ સું.**

(સેજમેં લુમે મતવાલો) એ રાહ.

પલંગમે ડોલે તવાલો,

મોહબબ મોહે હલીરે, નેનું મેં; પલંગ.

રંગરસે શુલતાન હોકરે

નવીન બનાવું રંગ;

અન્ય હોવે સંગ મોહજાળ

સંગસે મયે જંગ તો બલા,

મેકે સીતળ બન જાઉં;

રંગકા ખ્યાલા ઉપરસે પીઉં;

મેખી કાતીલ હોઉં; મોહ જાળ, (પાહાડસીંહ આવે છે.)

ચંદ્રવદની—કેમ રાજજી સાહેબ આજે ધણે દહાડે ક્યાંથી જુલા પડ્યા, ઘર જુલ્યા કે શેરી ?

પાહાડસીંહ—હું હાલમાં રાજકાજમાં ધણોજ ગુચવાઈ ગયો છું.

ચંદ્રવદની—રાજ થઈ ચુક્યા તો હવે ચિંતા મની ?

પાહાડસીંહ—રાજ થવાની ચિંતા મરી, ત્યારે રાજ્ય સાચવવાની ચિંતા ઉભી થઈ છે, સેનાધીપતીનું નડતર કાઢાડયું, ત્યારે ગંભીરસીંહનું નડતર ઉભુ થયું છે.

ચંદ્રવદની—તેજ દર્શન દુર્લભનું કારણ ! હશે તેમાં મજરાઓછો શું કરવા નેતી યુક્તિ હું બતાવું.

પાહાડસીંહ—(મોટા ડુંગરને ડોલાવવો તે આવે મન એક ખુરો ઉઠાવવા જેવું મેહેલ લાગે છે) તે શું વાઝ ?

ચંદ્રવદની—સાપ ડર્યો કે મેહેલમાં સુતોજ બાળ્યો જ્યાં જ્યાં રજવાડામાં લાણ લાગે છે ને સાપ ડસે છે તે આવને આવ તે શું તમારા જાણવામાં નથી ?

પાહાડસીંહ—એ યુક્તિતો ઠીક બતાવી; જો તું તેને અહીંયાં તેડી લાવે તો આ મેહેલ સર્વે તોપે બાળી મુકીએ, અને તને સુરંગને રસ્તે બચાવા લઈ રાજ દકરાણું નવું લાવ્યા છે એમ કહી તને જુદા જતાનખાનામાં દાખલ કરી દઈશું; રાણીનું કાસજ પશુ એટલા માટેજ કાઢાડયું છે.

ચંદ્રવદની—વાહાલા મારા માટે કેવી ઉત્તમ ધારણા ! તમે તેને અહીંયાં કાઢ બાહાને મોકલો તો મેહેલમાં દાખલ કરવો મારે.

પાહાડસીંહ—શા બાહાને મોકલવો ! હા ઠીક યાદ આવ્યું, લીલાદેવીના બાપનો કાગળતો આવ્યો છે, તેમાં લખે છે કે લીલાદેવીને આબરૂબેર મોકલી દો નહીં તો લડાઈ કરવા તૈયાર થાઓ; એટલું કહીશું કે લીલાદેવીને તેના બાપ પાસે મોકલવી છે માટે તેને તેડી આવ્ય.

ચંદ્રવદની—આ તોપોનું કામ શાહ ચાલાક વીધાસુને સો-
પવું જોઈએ.

પહાડસીંહ—મારી ધ્યાનમાં તો પેલો જન્મમલ દીક આવે
છે. પણ તમે ઇશ્વરત કરશો કે તોપો શરૂ કરશે. પણ શી ઇશ્વર-
ત કરશો ?

ચંદ્રવદની—તે મેહેલમાં દાખલ થશે કે ત્રણ તાળી પાડીશ
તેમ તેને ચેતવજો.

પહાડસીંહ—પણ ત્રણ તાળીની છુલ ન રાય ખરાખર
શુદ્ધી રાખજો.

ચંદ્રવદની—તેમાં કાંઈ કેહેવું નહી પડે. મોરનાં ઈંડાં કદી
ચીતરવાં પડે ?

પહાડસીંહ—મહુ સારૂ હવે હું રજા લઉંશ (જાયછે)

લીલાદેવી—આઈ સાહેબ નાહીલ્યો મહણુ તુટી જવા આવ્યું.

ચંદ્રવદની—વારૂ લીલા તું બાહાર ઉભી રહેજે.

લીલાદેવી—વારૂ (ચંદ્રવદની નાહાવા જાય છે.)

ગાયન ૨૮ મું.

લીલાદેવી— [કાણુ હશે રમણી] એ રાહ.

રશીકવીણુ ના ગમે,

પ્રિતમ પ્યારા રશીક વીણુ ન ગમે;

પ્રિતમ પ્યારો, પ્રિતીનો ક્યારો,

સુખ કરનારો, ચીત હરનારો;

અંતર માંહી રમે, પ્રિતમ પ્યારા.

મોહીતી મંતર, જાહુનો જંતર,

નીરખે નીરંતર, આ મુજ અંતર;

ચીતકુ તેમાં બમે; પ્રિતમ પ્યારા.

કદી મોહન મજે, પ્રિતે ભેટાડે ગજે,

અંતર બ્યાવી ટજે, પરમ સુખ મજે;

વિયોગ વનહિ સમે, પ્રિતમ પ્યારા.

ચંદ્રવદની—લીલા હું તો નાહી રહી મહણુ તુટી ગયું.

લીલાદેવી—ત્યારે હું જ બાકી રહી ગઈ છું કે. (જાયછે.)

ચંદ્રવદની—હમણાં એ પીટયો કુમારને મોકલશે, પણ
ટયો પહાડસીંહ તો ચાર દીવજનો રાજા છે, હમરે પોહોચેલો છે, હવે

વહેલોભોડો મરવાનો ને પછી કુમાર રાજ થવાનો, ને મારે પછી રખડતા રહેવાનું; બે ગંભીરકુમાર સાથે કંઈ ખટપટ થાય તો બેડોપાર નહીતો પાહાડસીંહતો છેજ. ઠીક યાદ આવ્યું ! કુમારની ખટપટતો લીલા સાથે છે પણ લીલા મારી દાશી છે, જે ચીજ ઉપર મારી મરજી થઈ તેતો સોને નકામીજ; મારે લીલાને બોલાવી પુછી તો બેડ. લીલા ઓ લીલા. ?

લીલાદેવી—કમ બાધસાહેબ.

ચંદ્રવદની—ગંભીરકુમારને તું કેવી રીતે ચાહાય છે !

લીલાદેવી—શીરસાટે.

ચંદ્રવદની—મુઠ મુરખી જુલી જજે ?

લીલાદેવી—કારણ ?

ચંદ્રવદની—તાં પ્રેમપાત્ર છે ને મારો હુકમ છે.

ચંદ્રવદની—તાં પ્રેમપાત્ર છે ને મારો હુકમ છે. ને તું મારો હુકમ પાળવા બધાયેલી છું.

લીલાદેવી—પણ કુમાર તમારી સાથે કેવી રીતે વર્તે છે તે તો આપ જાણો છો.

ચંદ્રવદની—તે ચાલ હવે હું સુધારીશ, બે હાથની બેડી નાંખીશ, સોનાની કાયા પીંજરામાં પુરી રાખીશ. પ્રેમ પાંજરે રાખીશ. એટલે ખરોખર પાળીશ.

લીલાદેવી—સોનાની પણ બેડીજ કની, ગમે તેવું પણ પાંજરજને, તે પાંજરામાં રાજ પાહાડસીંહ મહાલે છે એટલે ખસ છે.

ચંદ્રવદની—રાજ પાહાડસીંહ મહાલી મહાશીને ઉમરે પહોંચ્યો.

લીલાદેવી—ત્યારે તેમની ઉમર તેજ પાંજરામાં પુરી થવા લો.

ચંદ્રવદની—તે પાંજરાને પુરાણું પંખી ગમતું નથી, તે તો ગંભીરકુમાર જેવા જીવાન પંખીની આશા રાખે છે.

લીલાદેવી—કદાચ કુમાર સવાલ કરે તો ?

ચંદ્રવદની—જવાબ આપવા તૈયાર છું. લેને તુજ જાણે ગંભીરકુમાર.

લીલાદેવી—એમ કે ! થવા દ્યો ત્યારે.

ચંદ્રવદની—લીલાદેવી.

ભાવન રહ

(વિચારો પતીમારા) એ રાહ.

ચંદ્રવદની—પધારો પ્રાણુપ્યારા (૨)

છો પ્યારા, અમારા પાવનકરી દારા. પધારો.

લીલાદેવી—કૃતીમ ભાવ તારા,

વેશ્યાના પ્રેમક્યારા, જાણું છું એદારા

ચંદ્રવદની—પધારો પ્રાણુપ્યારા.

શબ્દગાર મજાનહી માણો જીંદગાની ફાકટ જાણો;

લીલાદેવી—વિષય વિષ ધારા સમાં વચન તારાં,

કર કેમ પ્યારાં.

ચંદ્રવદની—પધારો પ્રાણુ પ્યારા.

સાખી

કાયા છો હજી કુંવરજી નથી સહ્યાં મદનનાં જાણુ.

નયન મુરલીએ નારની નાચ્યા નથી ગુણવાન.

લીલાદેવી—ખોટી ખતાવે બિપત્તી તું પ્રીતી—

હૈયાના કુટાઓ કરે તુજ પ્રતિતી

ચંદ્રવદની—પધારો પ્રાણુ પ્યારા.

લીલાદેવી—વાહ બા સાહેબ વાહ ! કાંદાને કસ્તુરીનો ચારો

કરો પણ કાંદોતે કાંદોજ, વીસ્તાને કસ્તુરી લગાડો પણ વીસ્તા તે

વીસ્તાજ, શાહીને ચાંદીના વાસણમાં ધાલો પણ શાહી તે શાહીજ,

ધંતુરાને ચંદનવૃક્ષ જોડે ચેટાડો પણ ધંતુરો તે ધંતુરોજ, ગધેડાને

સોનાને લગડે મટો પણ ગધેડું તે ગધેડુંજ, તેમજ વેશ્યા અમે

તેટલી જાતવાન પાસે એસે પણ વેશ્યા તે વેશ્યાજ, રાગને ખા-

ડમાં નાખ્યો છે, ને કુમારને ખાડમાં નાખવા ધારો છો, પણ

જ્યાં છો ત્યાંજ ઠીક છો; કારણ કે જો જામેલ અને તમે જામેલ.

ચંદ્રવદની—ટકના પાસામાં રહી એટલે તે મને જીવાનને

પણ વૃદ્ધ ગણી કહાડી કે ! પણ જેમ દુનીયા અવસ્થાએ પોડોં-

ચતીજ નથી તેમજ હમારા જેવી વેશ્યાઓ કદાપી વૃદ્ધ થતીજ

નથી. જરા ધરીથી નીશાએ બેસી બોલતાં શીખી આવ્ય. તારો

હેમા કુટો ગુર તને બોલતાંજ શીખવવું સુલી ગયો છે.

લીલાદેવી—ખખડાર મારા ગુરજને ગાળ આપી છે તો

પણ વાર અમને તો બોલતાં નથી આવડતું તે તો કીક, પણ તમે બજારમાં બેસી બોલતાં શીખ્યા છો એટલે બસ છે.

ચંદ્રવદની—વાર હું બજારમાં બેસનારી, પણ જે બોલે તે વીચાર કરીને બોલજે, તું મને ઓળખે છે ?

લીલાદેવી—આખી દુનીયા તને ઓળખે છે. રાજાએ કી-કીને હોધે બેસાડી એટલે કાડીબાઇ રાણી થયાં કે ! રાજાએ કુ-તરીને રથમાં બેસાડી એટલે કુતરીબાઇ પટરાણી થયાં કે !

ચંદ્રવદની—તું કહે છે તે પ્રેમ, ને હું કહું છું તે પ્રેમનહી ?

લીલાદેવી—તે હોખજ ક્યાંથી, નકમાંથી અત્તર કાઢ્યું સાં-ભળ્યું છે, તેલમાંથી માંખણ નીકળ્યું સાંભળ્યું છે, તેમજ વેશ્યા-માંથી પ્રેમની બબક નીકળી સાંભળી છે, એ તો જ્યાં ત્યાંથી વ્ય-ભીચારની દુરગંધ દુરગંધને દુરગંધજ.

ચંદ્રવદની—હેમ કહો કે સોનું કહો એકનું એકજ, પ્રેમ કહો કે વ્યભીચાર કહો તે એકનું એકજ, પ્રેમ તે વ્યભીચાર ને વ્યભીચાર તે પ્રેમ.

લીલાદેવી—વેલો એકનો એક, ખી એકનું એક, પણ એક કાકડી કટવી ઝેર ને ખીજમાં સાકરની લેહેર એટલોજ ફેર.

ચંદ્રવદની—એતો બહુયો તારો ફેર, હું નાયક ને કુમાર પ્રગ્નનો નાયક.

લીલાદેવી—એ તો જાણ્યું નાયક ને નાયક એટલે ગંધા-તી છાશ ને દુધમાં જેટલો અંતર છે, જેટલો કાચલાને સાબુમાં અંતર છે, તેટલો તારામાં રાજામાં અંતર છે. તું ચૌટે ચૌટે બ-મનારી વંત્રી છે, તે એકજ મેહેલમાં માહાલનાર રાજવંસ છે, તું રસ્તે રસ્તે માગનાર બીખારણુ છે, તે એકજ સરોવરનું પાણી પી-નાર રાજહંસ છે; સંધ્યાકાળના વખતને ફરતાં જેટલી વાર તેટલી-જ વેશ્યાનો પરપુરુષ સાથે બાઇ બાપ કે ભરથારની સગાંધ કરતાં વાર. ઘડીકમાં ભરથાર કહી બોલાવે ને ઘડીકમાં બાઇ કહી ઉઠાડે ઘડીકમાં પીતમ કહી બોલાવે, ને ઘડીકમાં બાપ કહી ઉઠાડે; પાણીના પુરને ઘટતાંવાર કેટલી, ઝાકળનાં ખીંદુને સુકાતાં વાર કેટલી, ગાંડી ને માંથે બેઠેહું તેને તુટતાં વાર કેટલી, આમલાને લાડખમાંથી પાછા ફરતાં વાર કેટલી, તેમજ વેશ્યાને પરપુરુષ સાથે બાઇ

બાપ કે ભરથારની સમાધ કરતાં વાર કેટલી !

ચંદ્રવદની—રાગની માનીતીનું અપમાન કરનાર માણસી,
તું કેવા જુઠા હાલે મરે છે તે હવે તું જોઈશ.

લીલાદેવી—દેસુડાં દેસર જેવાં ખરાં પણ ખર કેસર નહીં,
માંદડાં માણસ જેવાં ખરાં પણ માણસ નહીં, દસેરાનાં ઝવેરા સોના
જેવાં ખરાં પણ ખર સોનું નહીં, તેમજ તું વેસ્થા રાગની માનીતી
ખરી પણ ખરી માનીતી નહીં; હું રજપુતાણી સાથે વેરના ઝેરને
ધ્યાલો પીનાર એક તો જોઉં ! હું પતીવ્રતા નીતીનું અખતર પે-
હેરી, પ્રેમના ઘોડે બેસી, સાયની સમશેર લઈ, તારા જેવી વ્ય-
ભીચાર રાક્ષણીને ચીરી નાંખવા આ ઉભી; તારા જેવી વ્યભીચાર
રાક્ષણીના વચન કંકટની તદ્દન બેદરકાર છું.

ચંદ્રવદની—આ સમામાં કેટલી પતીવ્રતા છે તે મારી
ધ્યાનમાં છે.

લીલાદેવી—તારી ધ્યાનમાં તો કેમ ના હોય, પામર પ્રેમ-
દાઓ એકજ ધણીને પ્રભુ સમાન ગણી ઘરમાં બેસી રહે તેને ત-
મારા જોડલો અનુભવ ઇંચાંથી હોય, કારણ કે તમે એક કલાકમાં
હજારો ધણીની સુર્તી ખડી કરી શકો એટલે તમારો અનુભવ
પણ બોહોબોજ હોય; વાદરે હજારો ધણીની પતિવ્રતા પટરાણી વાહ !

લીલાદેવી— ગાયન ૩૦ મું.

(જા જા નથી હું તુંથી ડરતી) એ રાહ

જા જા જોઈ તું વશ કરતી.

ખાલી શું મથી મરતી.

જા જા,

બોળી સુરત બાળીને શું રંગ મુખ કથતી,

કરતાં કુદાં દાદે નાખે તેમ અહીં મથતી. જા જા.

કુટણીને છે ધંધો તારો હજાર ધણી કરતી,

કાગડી શું સીંદણ થાવાને,

પતીવ્રત ડોળ ધરતી.

જા જા.

(ચંદ્રવદની જાય છે.)

ગંભીરસીંહ—સહુણી રીસ કરી ચાલ્યાં ક્યાં ?

લીલાદેવી—લીંબડાની ડાળે વળી કીયુ પંખી બોલ્યું !

ગંભીરસીંહ—આંખાની ડાળેથી હડી આવેલું આ રહ્યું
માફ પંખીડું.

લીલાદેવી—કાણુ ગંભીરકુમાર ! કેમ ખચકાયા ?

ગંભીરસીંહ—પેલી બુલે તો ?

લીલાદેવી—જખ મારે છે.

ગંભીરસીંહ—ઉઠું.

લીલાદેવી—ઉઠું શાનું ?

ગાયન ૨૮ મું.

લીલાદેવી-ગંભીરસીંહ.

[અજખ ખુબી છે પ્રેમમાં] એ રાહ.

લીલાદેવી—લાગળા લજવાઓ ના

હશી હશી બોલો વેણુ,

રીસકણુ રીસાઓ ના જોડો તયણુ નેણુ;

છો જોતી જખ મારતી બલે કાઢાડતી કેહણુ,

જગત મહીં છે બુગતુ તમે સાલળા હું શેણુ.

ગંભીરસીંહ—પ્રેમનું અજખ કામ પ્રેમ તુને પ્રણામ કરું,

મુકાવે લાજ, શર્મ, કર્મ, નકી ખરૂં.

જુલાબું બાન મારું,

પળમાં નયન બાણુ મારી;

હતો અજીત તે જીતાયો

પળમાં તુંયી પ્યારી.

(કાગડી બોલે છે.)

ગંભીરસીંહ—વળી આ બીજુ પંખી કયું બોલ્યું ?

લીલાદેવી—એતો પાછલા બગીચામાં કાગડી બોલી.

ગંભીરસીંહ—આ વખતે કાગડી બોલી તે તો અપશુકન ?

લીલાદેવી—અપશુકન નહીં ઘરની ધણીયાણીને આવો આ-

પણે ઉગડી મુકાવે.

[મેહેલમાં થઇ પાછળ જાય છે] [ચંદ્રવદની આવે છે]

ચંદ્રવદની—આતો એકદમ મેહેલમાં પેદાં !

લાગ્ય નીચે ઉતરી ત્રણુ તાળી પાડું એટલે તેમનો ઘાટ ઘડાઇ જાય.

લીલાદેવી—ઉડ, ઉડ, ઉડ. (એમ કહી ત્રણુ તાળી પાડે છે.

માંડીઓ—જગા બાપા જગા બાપા તાળી પડી.

જગમલ—મારા સોગન ?

માંડીઓ—તમારા સોગન.

જગમલ—તોપો ચલાવે. (તોપેથી મેહેલ આળી મુકે છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ-જંગલ.

પાત્ર-રાણી-વાણીઓ-ધાંચી.

રાણી—આટલે સુધી તો આવી પહોંચી, હવે ગમઠી કો-
ઈનો સંગાથ મળે તો જઈ, પેલા માઈઓ આવે છે તેમની સં-
ગાથે જઈ.

ધાંચી—જો પેલું વારંટ આવ્યું, તે પકડી જવાનું જાહેર
હાલતો ગુપ્તગુપ્ત.

રાણી—માઈ તમે કોણ છો ?

વાણીઓ—માઈ અમે પહાડમુખીના રાજ માધવસેનના રા-
જ્યના છીએ. પણ તમે પરણેલાં છો કે કુંવારાં ?

રાણી—હતી તો પરણેલી પણ હાલ તો કુંવારી છું.

વાણીઓ—ત્યારે તમે કુંવારાં જોવાં તો ખરાં ! ત્યારે હું પરણું.

ધાંચી—તું જ્ઞાનો હું પરણું.

રાણી—એ કાણ છે ?

વાણીઓ—બોલ જોવો છે. મારો ગુમાસ્તો છે.

રાણી—(ધાંચીને) એ કાણ છે ?

ધાંચી—કુંભાર છે.

રાણી—આ ખંતે જલ્દી કાળી દાનતના છે માટે આમને બે
નાવી રહેતો પડ્યું એ દીક છે. (બેને બોલાવી) એ તમને ધાંચાને
કહે છે, તે તમને કુંભાર કહે છે.

વાણીઓ—તારે બપ કુંભાર હું પરણું.

ધાંચી—તારો બાપ ધાંચાને હું પરણું.

રાણી—હું કહું તેમ કરો ?

વાણીઓ—કેમ હું ગમુ છું ને ?

ધાંચી—તું જ્ઞાનો હું ગમુ છું.

વાણીઓ—કેમ એ ગમે છે કે હું ?

રાણી—આંખે પાટા બાંધી સાત ફેરા ફેરો, જે શ્વાસબેર દોડતો
આવે તેને પરણું.

વાણીઓ—આંખે પાટા બાંધવા પડશે ! જો પણ અમે
પડી જઈએ તો મલકાશે.

(બેની આંખે રાણી પાટા બાંધે છે.)

રાણી—આલ્પ હવે નીકળી જઈ. (જાય છે.)

વાણીઓ—ધાંચી—(સાત ફેરા ફરે છે) તપાસો કોણ હાંકે છે ?
વાણીઓ—કેમ કોણ ખોલતું નથી ?

(પાટા છોડી નાખે છે.)

ધાંચી—બન્યા બાપ બન્યા.

વાણીઓ—ધાંચી— ગાયન ૩૨ મું.

(કહો કોણ મળી) એ રાહ,

બન્યા પુત્ર બન્યા (૨) રાંડ બનાવતે ચાલી ગઇ.

મેહોટી મેહોટી આશા બાંધી

આશ થઇ સઉ ફાક,

હરામતું હરામે ચાલ્યું

મુકો હવે પોક.

બન્યા.

ધાંચી—શા માટે નીરાશ થાવું, મળશે પુછે પુછે;

નદખટ છછએ પકડી પાડીએ, બાર, બાર એનો શું છે.

વાણીઓ—ધાંચી—બન્યા.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—પહાડસીંગનો મહેલ.

પાત્રો—પહાડસીંહ, જગમલ, દરબારીઓ, ગંભીરસીંહ.

પહાડસીંહ—જગમલ લાસને કેમણે કરી નાખાને ?

જગમલ—રાખમાં રમદોળી દીધી પછી તેનો પત્તા શો.

પહાડસીંહ—કુંવરની શેષ ખોળ થઇ રહી હશે.

જગમલ—તે પુછો વાત રડારડને કુટાકુટ.

પહાડસીંહ—તે રડારડને કુટાકુટમાં આપણે બળી જવું જોઇએ.

જગમલ—હા સાહેબ એમજ, આદમી મરે રોગથી, તે દુનીયા જતાય દોગથી.

સાપાંચ—મહારાજ કુંવરની પુછપાછ કરતા દરબારીઓ અહીં આવે છે.

પહાડસીંહ—મહે આવવા ઘો.

દરબારીઓ—મહારાજ ગંભીરકુંવરનો પત્તા નથી.

પહાડસીંહ—(રોવા જેવો ડોળ કરી) મારા વાહાલા ગંભીરનો કાંઈ પત્તાજ નથી, કાંઈ ખાતમી મળી છે ?

દરબારીઓ—ખાતમીમાં એટલુંજ કે ચંદ્રવદનીના મેહેલે જવાના હતા.

પહાડસીંહ—હાય ગોઝારી તારી ખાતર મારો વાહાલો બાપ મુઓ, મેં મારા રાજ્યમાં બહુ કરવા ધાર્યું હતું, આતો ઉલટું છુંડ થયું.

જગમલ—પરમેશ્વર બલાનું બહુજ કરશે મહારાજ.

પહાડસીંહ—ના બાપ ના ! આતો બલાને છુંડા થવાને વખત છે. ઓ વાહાલા બાપ ગંભીરસીંહ.

(ગંભીરસીંહ આવે છે.)

ગંભીરસીંહ—આ રહ્યો તમારો વાહાલો બાપ ગંભીરસીંહ.

પહાડસીંહ—તું ચંદ્રવદનીને ત્યાં નોકોતો ગયો ?

ગંભીરસીંહ—ગયો હતો. આપના હુકમનું અપમાન કેમ થાય.

પહાડસીંહ—સાફ થયું કે તું જીવતો રહ્યો. અમારે તો સોનાના વરસાદ વરસ્યા, દરખારીઓ ગામમાં સાકર વહેંચાવો ને ગામને ઉભણી આપો.

(દરખારીઓ જાય છે.)

જગમલ—ગાંડીઆ જમવાને જલે.

પહાડસીંહ—કુમાર આગ શરૂ થઈ ત્યારે તું ક્યાં હતો ?

ગંભીરસીંહ—હું તેના પાછલા બગીચામાં ગયો ને આગ શરૂ થઈ. લીલાદેવીને તો બચાવી લીધી પણ ખીચારી ચંદ્રવદની તો જીવતી બળી મુક.

પહાડસીંહ—જીવતી બળી મુક ? રામ ! રામ !

ગંભીરસીંહ—હા મોટા બાપ જીવતી બળી મુક.

પહાડસીંહ—જીવતી બળી મુક ! (૨)

જગમલ—ચંદ્રવદની ?

ગંભીરસીંહ—હા.

પહાડસીંહ—(હૈયું બાળવા કરતાં હાથ બાળવા સારું આને તો મોટા પરાઈએ હું મારા હાથેજ ચંદ્રવદની પાસે પોકોંચાડી દઈશ ચંદ્રવદની મરી ગઈ તેનું વેર લેવાનું બધું આવતી કાલે પાંચ વાગે છે.) બાપ કાલે પરાઈએ પાંચ વાગે વેર રહેજો મારે જરૂરનું કામ છે.

ગંભીરસીંહ—વાર મોટા બાપ જાઉં છું. (જાય છે.)

પહાડસીંહ—તાળીના સરત કાણે રાખી હતી ?

જગમલ—ગાંડીએ.

પહાડસીંહ—જગમલ તેં બધી બાજી બગાડી.

જગમલ—મેં નહીં સાહેબ ગાંડીએ.

પહાડસીંહ—કુંવરને રાજમાં મદદગાર કેણુ ? કદાચ મડખે
ડસીંહ હશે કારણ કે તેનો યુર એટલે સખધી હયો.

જગમલ—હા સાહેબ, એ મડખડીઓ જ્યાં લાં મડખડગોટા
વાળે છે, તેનો અહીંયાંથી જાય તો ઠીક.

પહાડસીંહ—તેનું ખીડું તમે ઝડપો.

જગમલ—તે શી રીતે ?

પહાડસીંહ—વહાલામાંથી વીરૂદ્ધ.

જગમલ—હા વીજીઆ જોડે કાંઈ ખટપટ થાય તો એકદમ
દેશ મુકી ચાલ્યો જાય.

પહાડસીંહ—દુધમાં ઝેર ભેળવજો; પીશે તો પાર, નહીં
તો લીલાદેવીએ ઝેર ભેળવ્યું છે એમ જાહેર પાડી દેવું.

જગમલ—હા બરોબર છે સાહેબ. એમ થાય તો એ પાપ
વચ્ચેથી જાય.

પહાડસીંહ—તે શી રીતે કરશે ?

જગમલ—વીજીઆની એક દાશી છે તે મારી ખાસ રુખી
છે, માટે તેની પાસે જઈ દુધમાં ઝેર ભેળવવાની યુક્તિ કરું.

પહાડસીંહ—પણ જો ! કદાપી ચંદ્રવદની જેવો વીજી-
આનો ઘાટ થશે તો ગામ મરાસની અશ્વા મુકી એકદમ ચાલ્યા
જવું પડશે.

જગમલ—ના થાય સાહેબ. ખેલાડી તે એકવાર ભુલે કાંઈ
વારે વારે ભુલના હશે કે ? આ વખત તો આમ ચિપડી વગાડેછો
ચાલ ગાંડીયા આગળ થા.

(સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ છઠો.

સ્થળ—વીજીઆનું દીવાનખાનું.

પાત્ર—વીજીઆ, મડખડસીંહ, દાશી, જગમલ.

વીજીઆ— ગાયન. ૩૩ મું.

(આવો આવો વિજય મારા) એ રાગ.

જોજો જોજો રજની જાતી, બનતી ધાતી,

નીર્દય થાતી, હજુ ન આવ્યા પ્રાણુ.

નાવ્યા નાવ્યા છેલ હોગાળા, પ્રિતમ પ્યારા,

ચક્ષુના તારા, હજુ ન આવ્યા પ્રાણુ.

સાખી.

મંદીર સર્વ સુનાં પડ્યાં. હૃદય અતી અકળાય,

પતી પ્રભુનાં દર્શથી, તનમન શીતળ થાય.

હવે નદી તલસાવો, જ્યો સુખ લહાવો;

દીલદર આવો, તમે છે ચતુર સુખજી.

જોજો. જોજો.

વીજ્યા—નદી મહાસાગરને મળી ગઈ, તરફડતી માંછલી ચાં-
દીનું પાણી પામી ગઈ, હમણાં રસીકો રાજકુમાર શુન્નશુન્ન કરતો
આવશે; નવા નવા વિષયની વાતો સંભળાવશે, પણ હું તો આ-
ખ્યો તાણીને યાદી પણ હજી આશ્વા સરળ ન થઈ. (સામુ જોઈ)
ઓ આવો ! જશે આકાશમાંથી તારો ખર્ચો. મને દેખી શરમાય
છે, ડરે તો દુનીયામાં નીચું કામ કરનાર દુનીય થી ડરે, એવું નીચું
કામ તમે શું કર્યું છે. મારા લાખગા લાડીલા ?

ગડખડસીંહ—દુનીયામાં ડર લાગતો હોય તો તમારો.

વીજ્યા—મારા નાશુક નગીરને મારો શો ડર મેં તમારું
શું બગાડ્યું છે ?

ગડખડસીંહ—ખાળા બધું.

વીજ્યા—તું બગાડ્યું બતાવો ! પણ ખખડદાર કાંઈ ના-
હક કલંક ચડાવ્યું તો.

ગડખડસીંહ—તમે મારૂં ચિત્ત ચોરી લીધું, મને કુટ્ટી લીધો
સલુશી સમજ્યું.

વીજ્યા—આંખે આંખ મેળવી સમજણ પાડો તો સમજાય.

ગડખડસીંહ—તમે મને દસાગ્યો, સલુશી હવે આંખે આંખ
શી રીતે મેળવાય ?

વીજ્યા—હાથ મેળાવા કરી ચુક્યા, હીઝ મેળવામાં રસી
ચુક્યા, હવે આંખ મેળવતાં કેવા નવા દસાવાતા છો ? લુંટાયા
તો છો, હવે તો ચાળા મુકી પાસે આવો.

ગડખડસીંહ—ચાળા તો બાળાને ?

વીજ્યા—નવાઈ તો ત્યાંજ છેકની, લાડો જાણે છે કે
રીસાય તો રસીલીને મતાવે તો મોહન, પણ અડીઆં ઉઘો ન્યાય
તો જીવો. આ મારા પરાક્રમી પ્રીતમ રીસાયા છે, હું પ્રેમધેલી
પાણીયા પાતળી થઈ ચુકી, પણ માનતા નથી; તમે અજગા રહો
તો તમને મારા સોગત.

ગડખડસીંહ—હું તો તમારો ચાકર ?

વીજ્યા—શરમનું કારણ સમજી, આ તો પેહેલાં ચાકર
હતા તે યાદ લાવી પાસે બેસતાં શરમાય છે, વહલા તમે ચાકર
નથી પણ આ કીંકરીના મુઠાકર છો, આ પદમણીના પ્રભાકર છો,
આ હકરાણીના હાકર છો. જ્યારે અમે અબીમાનતા પહાડ ઉપર

અહીં મમાં હતાં ત્યારે તમારા જેવાં પરાક્રમી વાદળાં અમારા પગતજે
અચડાતી હતી, પણ જ્યારે અમે અલીમાનના પહાડ ઉપરથી હેઠે
આવ્યા છીએ ત્યારે તમારા જેવાં પરાક્રમી વાદળાં અમારા માથાનાં
સુગટ છે આવો આવો આપા ના રહો.

વીજળી—વિજય ગાયન ૩૪ મું.

(રે રીસાઇ ન જાઓ) એ રાગ.

વીજળી—અરે નહીં લજવાઓ,

રસીલા છખીલા શરનીદા ન થાઓ;

શર્મ છોડો શામળીઆ,

લ્યો જોખનનો લ્હાવ.

અરે

સુવાળી જેવી શાલ રસીલા,

નહીં ધામળીઆછ.

ગડબડસીંહ—જીંહું, જીંહું, જીંહું, ઉંહું, મને ન સતાઓ.

વીજળી—... .. અરે.

ખીહો છો શાને નહીં આવળીયા,

ખીહો છો શાનેછ.

ગડબડસીંહ—રસીલી ઉંહું છખીલી ઉંહું,

વીજળી—મનમેલા ન થાઓ.

અરે.

ગડબડસીંહ—રહેવા ઘોતે પ્રેમમેલી રસીલી—રહેવા ઘોતેછ.

વીજળી—ઘાવા ઘો, ઘાવા ઘા, હવે પ્રીહાં જાઓ. અરે.

ગડબડસીંહ—વહાલી હું રાજ્યનીતીથી વાકેફગાર નથી,

માટે ભુલ થાય તો નીમાવી લેજો.

વીજળી—ઝહેમ ! વહાલા પ્રેમની રીત રાખતે ત્યાં કે

રહેતે ત્યાં એકતી એકજ. સોનું ગરીબને ત્યાં કે અમારને ત્યાં,
એકતું એકજ.

ગડબડસીંહ—રાજ્યમાં હાથીના દાંતની પેઠે દેખાડવાના
દાંત અને ચાવવાના દાંત જુદા હોય છે એમ ના હોય ? એમ
હોય તો સાચવજો.

વીજળી—પાછો ઝહેમનો ઝહેમ ! ફીયા શબ્દોમાં ઝહેમ
અજગો કરે તેની સમજણ પડતી નથી. દુધ પીજ્યા આરામ
લ્યો વહાલા (દાશીને) દુધ લાવ તો.

દાશી—લાવી બાઇ સાહેબ. (દુધ લાવે છે) લ્યો બાઇ સાહેબ.

વીજળી—લ્યો આ દુધ પીને જરા આરામ કરો.
(ગડબડસીંહ દુધ લઈ પીવા જાય છે) દુધ પીતાં પણ નથી
આવડતું કે !

મડબડસીંહ—ના તમે પીએને મારા માટે ખીચુ મંગાવો.
વીજઆ—ના મારા સોમન તમે પીશો.

જગમલ—(જો આણે પીધુ તો માર સુવા. જાહેર પડવા
દે) સુમર ?

મડબડસીંહ—તમે કાણુ છો ?

જગમલ—તમારો દોસ્ત અને આ હત્યારી રંડાનો દુષ્મન.

મડબડસીંહ—હત્યારી રંડા ? શું બકા છો ?

જગમલ—દુધ તપાસો !

વીજઆ—દુધ છે.

જગમલ—ઝેર છે.

વીજઆ—રોજને માટે તારી જીભમાં ઝેર છે.

જગમલ—પણ હાલમાં તો દુધમાં ઝેર છે.

વીજઆ—દુધ તૈયાર કરનાર દાશી લાવનાર હું સહુજી
મારે ને તમારે વેર શું ?

જગમલ—તેનો ખુલાસો હું કરું છું; દીલ ક્યાંકક ચોટયુ
છે, ને બાપની શરમે વરવું પડ્યું તેજ વેર ને તેથી દુધમાં ઝેર.

મડબડસીંહ—ઝેરની કાંઈ ખાત્રી ?

જગમલ—દાશી લે !

દાશી—હું ?

જગમલ—આ બધા પાપનું કારણુ તુંજ છે.

(પાઈ દે છે)

દાશી—ઝેર ઝેર. (દાશી મરી જાય છે.)

મડબડસીંહ—પરમાત્માએ વિશ્વવાવડીને પહેલેજ પમથીએ
ચલતાં ચેતવી દીધે, રંડા રજપુતના નામને બદનામ છે, સંસાર
મુખ હાલમાંતો મારે હરામ છે, આ દુષ્ટ દેશને સદાને માટે રામ
રામ છે.

વીજઆ—નાથ ઓ નાથ તપાસતો કરો ! ખાત્રી તો કરો.

મડબડસીંહ—તપાસ તને સોંપી, ખાત્રી તું કરાવ ને.

વીજઆ—હું તમારી લુંડી છું નાથ ઓ નાથ

મડબડસીંહ—વીજઆ— ગાયન ઉપ મું.

(લવલવ કરતો રહે ચુપ.) એ રાહ.

મડબડસીંહ—જગમલ કરતી થા દુર કલંકીત નારી,

વીજઆ—તવગણોકનક કથીર, બહેમી સરદારજીઓ વીચારી

મડબડસીંહ—નીશ્વ જગને ઇગનારી—છલ.

વીજઆ—બસે તરછોડો ખ્યારા. મુજ વાંક તપાસી જોઇ,

મડબડસીંહ—વિશ્વાસ કરે નારીનો,

તે સમ મુરખ નહી કોઇ;

વીજા—નથી નાથ કહાંકિત નારી,

મડબડસીંહ—ચુપ કર રંડા અવીચારી,

વીજા—પ્રભુજી હેશે ઉદારી બહેમી સરદાર જીવે વીચારી

મડબડસીંહ—સ્ત્રી જાત વીજાની જારી,

વીજા—બહેમે કમાવ્યા ભારી;

મડબડસીંહ—નારી કટારી કારી,

વીજા—બહેમી સરદાર જીવે વીચારી;

(મડબડસીંહ બયછે.)

વીજા— ગાયન ઉડ મું.

(મુંઝાણી બાદરીએ) એ રાહ.

વીચારો વાંક તમે પ્રભુ મારા, અવર બેલી નહીરે
વીણ વાંકે તરછોડો ન દારા, અવર બેલી નહીરે,

સાખી.

મયકોડીરે મુખડું, મુકો ન કસાઈ લાથ,

ગુન્હેગાર છું કે નથી, જાણે ત્રીભોવનનાથ.

બલે તમે તજે પ્રાણપતી, હરી એ ધારી થાવી ગતી
થવાની હશે પ્રભુએ જે ધારી. અવર.

સાખી.

લેખ વીધાતાના લખ્યા, ભોગવવા આ કાથ,

ભાગ્ય રીસાયું મુજથી, ત્યા શું બીજે કપાય,

બલે તમે તજે પ્રાણપતી, હરીએ ધાન થાવી ગતી
અનાથના નાથ તમે છો મોરારી. અવર.

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—ગંભીરસીંહનું દીવાનખાનું.

પાત્ર—ગંભીરસીંહ. વીરસીંહ, પાદાસીંહ. વગમલ,

ગંભીરસીંહ—બાઈએ પાંચ વાગે મને ઘેર રહેવાનું કહ્યું
છે ને લીલાદેવીએ મને પાંચ વાગે તેણબ્યો છે, હવે તે કેમ
થાય ?

વીરસીંહ—કાકા ગંભીરસીંહ ચાલો શાળાનો વખત થઈ
ગયો છે પાઠ પાઠ નહીં કર્યો હોય, એટલે ઉદાશીમાં બેઠા હશે.

ગંભીરસીંહ—હા કાંક ખરૂં, વાહાણમાં વેહેલો હડી પાઠ
તૈયાર કરીશ આશાએ સુધ રહ્યો.

વીરસીંહ—ચાલો ત્યારે પાઠ તૈયાર કરી લ્યો, હજી શાળા
ના વખતને વાર છે.

ગંભીરસીંહ—ભાઈ વીરસીંહ આજે તો હું બહુ મનસાઈ ગયો છું, ભાઈએ પાંચ વાગે ઘેર રહેવાનું કહ્યું છે, ને મારે પાંચ વાગે દેવના દર્શન કરવા જવું છે.

વીરસીંહ—પીતાજીએ તમારી આજસ ઉણડવાની હીક યુક્તિ રચી છે તમારા જેવા આજસુતો એમજ પાંચરા થાય; આજથી આજસ તજી દેવાનું અને પાદમાં ચીત્ત પરોવવાનું વચન આપો તો આજ તમારો રસ્તો હું કાઢાડી આપું.

ગંભીરસીંહ—હે આ વચન, ભાઈ રસ્તો મુઝાડ.

વીરસીંહ—લ્યો ત્યારે તમારી જગ્યોએ હું મુઝ જાઉં છું ને તમે જમ આવો.

ગંભીરસીંહ—(આને મુઝી મારે લીલાદેવી પાસે જતું છે.) હીક ત્યારે હું જમ આવું.

(જાય છે ને વીરસીંહ મુઝ જાય છે.)

(જગમલ તથા પહાડસીંહ આવે છે.)

પહાડસીંહ—જગમલ કેવું ધોર અંધાર !

જગમલ—આપના પાપને લાલગતુંજ.

પહાડસીંહ—જો પેલો મારી આશાવેલને વળગી રહેલો કોટો; હવે મારી નાંખું છું. (કટાર મારા મારી નાંખે છે ને જગમલને) લાસને ગુપચુપ લપેટીને લઈ જત.

જગમલ—મહારાજ આ મુઝુ દલક કેમ લાગે છે [મોં ઉઘાડી જુવ છે] મહારાજ આતો વીરસીંહ !

પહાડસીંહ—હે આ વીરસીંહ છે ! [મઠા પાસે બેસી] આ ઘોળરા દેવ. તેં તારા અન્યાને હાથેજ કાઢી આપું, હે દત્તાત્રયસીંહ તે તારાં નેન તાસ હાથેજ ફેડી નાંખ્યાં હે ગોજાન માળી તારી ખીલાવેલી કળી તેં તાહારા હાથેજ છુટી નાંખી. ના નહી છોડું, નહી છોડું એ આકાળના ફુલની ખાત- આ મુઝાળ કચતઈ ગયું, તે આકાળની ડાંખળી ડાંખળી છુટી નાંખીસ. ગંદકે પાંદડું મસળી કુળમાં ફાટી દક્ષ હવે મારે લાજશું શરમશું સગાઈશું. ભાઈશું, બાપશું, હવે હું હેવન બન્યો છું, હેવાનથી પણ મસ્તાન બન્યો છું. (મઠા તરફ જોઈ) આ તાહારો પાપી પીતા તારા મુવેલા મઠા ઉપર બે આંસુ પણ ઢાળી શકતો નથી. નીરબાગી પુરેપુરો અભાગી (અરે કાઈ આવે છે !) કાઈ નહી ખાલી બચકારા (જગમલને) લાસને ગુપચુપ મેહેલમાં લઈ જાઓ અને પાપીનું માથું જ્યાં હોય ત્યાંથી કાપી લાવો; અને લાસને ઉઠરતી આમમાં હું મારા હાથેજ બાળીશ. (સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ : ૩૦.

સ્થળ-લીલાદેવીના મહેલ.

પાત્ર લીલાદેવી-ગંભીરસીંહ.

લીલાદેવી—

ગાયન ૩૭

(જીન-મારો અકારો માહારો છે) એ રાહ

મંગળા સમયે સ્મર મંગળ નામ

સતીઓને એકનામ પતીનું,

જેથી મળે ફળ શુભ ગતીનું

સાચું કર્તવ્ય એહ સતીનું,

જેથી સેજે મળે મેલધામ. મંગળા

શાન્ત પવનના લહેરોઓ આવ

છી સકળને શાન્તી બતાવે.

પણ મુજમનને અતી અકળાવે

પતી દર્શણ દિણ કાંઈન બાન મંગળા

પક્ષેઓ સૌ ફીલ ફીલ કરતાં

શાન્ત મુશીમાં હરતાં ફરતાં

પણપતી પ્રજનું રટણ ધરતાં

અતર થાય રવી તેજધામ મંગળ.

લીલાદેવી—આ અવ્યા પ્રાણનાથ એટલામાં ક્યાં જતા

ચલા. કોમ રસીલીએ અહર તો નહી ઉઘરી દીધા હે.ય.

લીલાદેવી—

ગાયન. ૩૮

હરીગીત છંદ.

શું આવે અતીભામ મુજ અંતરે,

આવી પતી ક્યાં ગયા;

મુરત ચુકી રહે ન જોશી.

પણ શું નમેરા થયા.

છાનામાના છેલ આવો ચાલી,

ચિચાર કષ્ટ કરો;

એ આવે હસ્તી સમ ડાલતો,

પોકાર મુણે ખરો.

(ગંભીરસીંહ આવે છે.)

ગંભીરસીંહ—આ મંગળા વખતે મને કેમ બોલાવ્યો હતો.

લીલાદેવી—આ મનહર મુર્તીનાં મંગળાસમયે દર્શન કરવા

ગંભીરસીંહ—દેવને ઘેર બોલાવી દેવદર્શન કરનારાંતમે.

અનળ પુનરથ?

લીલાદેવી—હા પુનરથ અનળ છે. ઘેર બેઠાં બોલાવશે,

નવાં નવાં ભોજન મંગાવશે, તે બે હાથ જોડી આવી ઉભી રહી

પુનઃ કરશે, કેમ મારા દીલના દેવ કબુલ છે ? નહીં તો આતો પ્રેમ
બોજનનો પેહેલોજ કાળીઓ છે ન મમતુ હોય તો આત્મા જાઓ
નાશી જાઓ.

ગંભીરસીંહ—પોપટને પાંજરે પુરી પછી કહેશે કે હીજન,
હંસને સોનાની સાંકળે બાંધી પછી કહેશે કે નાશી જા, આ પ્રેમ
પાંજરે પુરાએલો પોપટ શી રીતે ઉડી જાય ? આ વચન સાંકળે
બાંધાએલો હંસ શી રીતે નાશી જાય ? વાર વાર હું વીરકમારને
વાયદો કરી આવ્યો છું તેથી હાલતોં જાણીશું પછીથી આવીશ.

લીલાદેવી—વાર આવ્યા જાઓ.

ગંભીરસીંહ—જરા આમ ફરી જુઓ તો ખરાં ?

ગંભીરસીંહ—લીલાદેવી ગાયન ઉઠ મું.

(ગર્વથી ગાળે શું ગુલાબ) એ રાહ.

ગંભીરસીંહ—શાને કાળે તું મરણપરે રશીલી નારી.

કાળજી કાર્ય ભારી—નયન કટારી મારી;

લીલાદેવી—નાહક કલંક કારી—મુજ પર દીધું ઉતારી.

જાઓ જાઓ નહીં બેલાવશે હું નાર નારી;

ગંભીરસીંહ.....શાને.

સદગુણી નાર છે સુલક્ષણી શુભ સદગુણ ધારી

શાને તરછેડો પ્યારી—લસવાનું ખસવું ધારી,

લીલાદેવી—જાણી મેં રીત તમારી—પણ હું છું નાર ઠગારી,

દીલમાં ધારી કાંઈ નારી—પ્રાણ પીયારી—

તે પ્રીતમની હું છું નારી.

ગંભીરસીંહ—શાને.

લીલાદેવી—આધા રહો. ખબરદાર મને બેલાવતા નામ નહીં.

તો મારા પ્રીતમજી ગુસ્સે થશે.

ગંભીરસીંહ—ખીજ તારે એવા પ્રીતમ છે ?

લીલાદેવી—હા.

ગંભીરસીંહ—ત્યારે મને અહીંયાં શું કરવા તેડાવ્યો હતો ?

લીલાદેવી—ગુણની ખાત્રી કર્યા વગર લટક ચટક કરતા

કેમ આવ્યા હતા ?

ગંભીરસીંહ—માયું ફાડવા.

લીલાદેવી—માયું ફાડીને જાઓ.

ગંભીરસીંહ—કેની સાથે તારી સાથે ?

લીલાદેવી—માહારી સાથે તમે માયું ફાડશો તો મારા પ્રી-
તમજી તમને લાકડીએ મારશે.

ગંભીરસીંહ—મને લાકડીએ મારે એવો તાહારે પ્રીતમ
છે ? પણ તેનું નામ શું ?

લીલાદેવી—પ્રીતમનું નામ કહ્યું તો માહા પાપમાં પડી-
એ હંઅ.

ગંભીરસીંહ—પણ એ તાહાને પ્રીતમ છે ક્યાં ?

લીલાદેવી—આ રહ્યા, એ પડખે આગ્યા, એ આગળ
આગ્યા.

ગંભીરસીંહ—અહીંતો કામ નથી.

લીલાદેવી—ચક્ષમા પેહેરો ચક્ષમા.

ગંભીરસીંહ—ચક્ષમાં શેનાં ?

લીલાદેવી—પ્રેમના ચક્ષમા પેહેરી માહારા દેવામાં જીવો ?

ગંભીરસીંહ—હાર છે.

લીલાદેવી—એ હારની નાચે મરો છબીલો છુપ.એલો છે.

ગંભીરસીંહ—એ છબીલો કીયો ?

લીલાદેવી—તમારી મુર્તી.

ગંભીરસીંહ—તેતો હું ?

લીલાદેવી—ત્યારે તમેજ.

લીલાદેવી—ગંભીરકુમાર— ગાયન ૩૯ મુ.

(જા જા તું કોણ મને કહેનાર,) એ રાહ.

ગંભીરસીંહ—ખરેખર આજ કયો ને ના,

કુદા કુદા બોલ મુખ કિચારી.

લીલાદેવી—જાહનો મંત્ર ચલાવી આનંદ,

ગંભીરસીંહ—જાણું ગમ હરપાર—ખરેખર

માગ્ય માગ્ય માર્ગ બદલો રશીલી,

લીલાદેવી—મનમુર્તી માગ્ય અંત- વશેલી;

પામી હુ તાય નહી છોડુ સાથ—

ચાલો જાલો લાથ.

ગંભીરસીંહ—મલે ચાલો દીલદાર—ખરેખર.

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—વલ્લભપુરની ભાગોળમાં હુગરી ઉપર શીવાલય.

પાત્ર—વીજ્યા જોગણુ વેશે-ગંભીરકુમાર-શ.પાર્ષ, જગમજ,
વીગેરે.

વીજ્યા—

ગાયન ૪૦ મુ.

(કોઈ દુધ લ્યો દીલરગી.) એ રાહ.

બની જોગણુ પ્રીતમ વિશે ગી (૨)

ભોગ છોડી ચાલી ગયો ભોગી—બની.

હુખી ગમ લળ્યા હવે હુખતાં આશાકુલ,

પતીનો પતો મેળવો

હું મુલ કગલું જુલરે બની.

તલક કાળું લામતાં મરત બની હું તાર,

અમી શેઁચો કલકથી

જે સીતા સતી અવતારરે—બની.

સાચુ મુખ છે જોગમા નહી અવર કાંઈ સાર,

જોગી મન પ્રભુજી વસે

તેન વશ્યો દીલે દીલદારરે—બની.

બીજા-આ જોગણનાં વેશે દેશેદેશ પ્રીતે પગકમી પ્રીત-
મનો પદવા પકડી પાડીશ. ને તેમના મે.હોડેજ કેહેનડાવીશ કે
બાળા તું નીરાકલંક છે. ત્યારેજ હું જાંપીશ; હવે મારે જોગણને
પરમાત્માન બગન શીવાય બીજું શું છે. આ માહાદેવની શાશ્વતા
માગી પછા અગાડી ચાલી જાઉં.

(દેવગમાં જાય છે.)

(ગંભીરકુમાર જાયછે તેને સીપાઇ)

સીપાઇ-કુમાર નાશી જાઓ તમારે બદલે ગેરેજમાં વીરક-
મારનું રૂધાર રેડાયું છે. (સીપાઇ જાય છે)

ગંભીરસીંહ-રૂધીર ! (જગમલ આવે છે)

જગમલ-રૂધીર, તેના બદલામા તારૂં રૂધીર વેડાશે. તારી
સાંસમ ટી દાન થશે.

ગંભીરસીંહ-મને મારતા પહેલાં જાણાવો કે મારા ભત્રીજાનું
શું થયું ?

જગમલ-તેનું જે થયું તે તારુંજ થાય છે.

ગંભીરસીંહ-એને મારતાં તારૂં કયું હૈયુ ચાલ્યું ?

જગમલ-આ છે તેનું તેજ.

ગંભીરસીંહ-ઓ હીચકારા વર આ મોહોતની ખખર મારા
શુરવીર બાઇને પડી તો તને આખોને આખો ગળી જશે.

જગમલ બાઇને કાચા સમજશોજ નહી, એ તો ચતુર
નરના સરદાર છે. કીડીના ચટકાનું વેર લેનાર ચતુર નર કીડીના
દરનેજ બાળી નાંખે છે. પહેલો હાથ ઉપાડ્યો હતો તે તમારા બાઇનો
પોતાનોજ ને આ ઉપર છે તે તમારા બાઇના હુકમથીજ.

ગંભીરસીંહ-ચડાળની કેટલી અધમતા બાઇને માંચે ઢોળી
પાડે છે. નીચ મરઘી પોતાનાં બચ્ચાને મારી ખાય, ચડાળ કુતરી
પોતાનાં બચ્ચાને મરતાં જુવે, પણ રજખુત સીંહ તો કદાપી કાળે
પોતાનો બચ્ચાને હાથ અડકાડે નહી ને બીજા કોઇને અડકાડવા
દે પણ નહી સમજ્યો ? પણ મને મારનાર તું કાણુ ?

જગમલ—તારો કાળ.

ગંભીરસીંહ—કાળના પગની પાનીનું તું એક ખાસકું છે; કાળ તારા જેવાં લાખ ખાસડાં પહેરે છે, ને લાખ ખાસડાં પલ-કમાં ફાટે છે માટે ચાલ્યો જ.

જગમલ—જદશ ક્યાં તારા દુકડે દુકડા કરીનેજ જદશ.

ગંભીરસીંહ—મને મારવાનું કારણ ?

જગમલ—તાહારા ભાઈની રાજ્યગાદી.

ગંભીરસીંહ—આ છેલ્લા શબ્દો ભાઈને કહેજે કે રામ અને રાવણ જેવા રાજ થઈ ગયા, પાંડવ અને કૌરવ જેવા રાજ થઈ ગયા, પણ તેમની પાછળ દુનીયા ગઈ નથી, પણ ભાઈ દીકરા અને બાપનું ખુન કરી ભાગ્યશાળી થયા છે તો આ દુનીયા માતા તમારી પાછળ નક્કી સતી થઈને આવશે.

જગમલ—સીપાઈઓ તૈયાર.

ગંભીરસીંહ—સખુર ? હું તમને મારી બધી મીલકત આપું પણ મને મારા મુલેલા બત્રીજનું જીવતા જીવન મેં જેવા દેશો ?

જગમલ—સીપાઈઓ તૈયાર ? ગંભીર ચાલ્ય ઉતાવળ કર.

ગંભીરસીંહ—હું તો તૈયારજ છું. કીરતારની એવીજ મ-રણ હશે.

જગમલ—ચાલ્ય માહાદેવનું સ્મરણ કરી લે.

ગંભીરસીંહ—હે ત્રીપુરારી માહારો ઉદ્ધાર કરજે.

વીજ્યા—(અરે પણ પેલો પાપી ગંભીર કુમારને મારવાની તૈયારીમાં છે ચાલ્ય બચાવ કર; એકદમ ઉતરી આવી) ખામાશ ?

જગમલ—કોણ માહાકાળી !

વીજ્યા—તાં રાક્ષસી લોહી પીનાર માહાકાળી.

જગમલ—કોણ વીજ્યા બા ! હું તમારી ગાય છું, ગાય ઉપર રજખુતાણીનો ધા ન જોઈએ.

વીજ્યા—દુધમાં ઝેર ભેળવનાર તુંજ કે ? લખી આપ.

જગમલ—ખડીઓ નથી કેવી રીતે લખી આપું, ખડીઓ કલમ છે, હોય તો લાવો લખી આપું.

વીજ્યા—લે ખડીઓ. (જગમલની આંગળી કાપે છે.)

જગમલ—(રૂમાલમાં લખે છે) પાહાડસીંહની શીખવણીથી દુધમાં ઝેર ભેળવ્યું હતું, દા—જગમલ.

વીજ્યા—માહાદેવના સોગન ખા કે આવું કામ કરીશી નહીં કરે.

જગમલ—માહાદેવના મોઝન છે કે ફરીથી આવું કામ નહીં
કરૂં (જાય છે.)

વીજઆ—ભાઈ આવો તમે આ માહાદેવના પ્રતાપથી બચી
ગયા છો.

ગંભીરસીંહ—એહેન તું આ જોગણના વેશમાં ક્યાંથી ?

વીજઆ—તમારા મોટા ભાઈના કારરતાનથી.

ગંભીરસીંહ—શા ?

વીજઆ—દુધમાં ડેર ભેગવાવ્યું; ગડબડસીંહને જહેમ પડી
તેથી તરછોડીને ચાલ્યા ગયા, ને આજે તમારે પણ ખુન
કરવા તૈયાર થયો.

ગંભીરસીંહ—પાણીમાંથી આવ્ય કદી થઈ છે ? તેને જાણ
નહી હોય કે અતે ધર્મે જય અને પાપે ક્ષયજ છે.

વીજઆ—ના તે તો સાર સમજે છે, કે ચતુરામનો જય,
અને એવડુગીનો ક્ષય છે.

ગંભીરસીંહ—અધર્મીને આમ ખાસદાં પડે પણ તેનો તે
નો તેજ.

વીજઆ—ગંભીર— ગાયન ટર મું.

(શી અદ્ભુત આ તુજ ફતીર) એ રાહ.

અદ્ભુત શી માયા તુજ અતીરે,

વાહ વાહ વીશ્વપતી.

ટગમગુ તન તો થઈ રહ્યું આ અતી,

મરેટ મનકુ કહે જેવી કર્મ ગતી—વાહવાહ.

તરફડ તરફડ કરી પ્રેરે, પ્રાણ ખુણે તજ આશ;

તોપણ કુડુ ના તજે, દીપક જોલ પ્રકાશ.

ટગમગુ—વાહ. વાહ.

સંતો સાર બતાવતા દેતા સદકપદેશ;

પણ હોયેથી ના બક્ષી, ફડી માયા મેશ.

ટગમગુ—વાહ. વાહ.

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ—હક્કીજીમાં માધવશેન રાજની હાલતું જંગલ.

પાત્ર—ગડબડસીંહ.

ગડબડસીંહ—ગડબડસીંહ તારા નામે ગડબડ ગોટા વાળ્યા
તો ખરા, પણ મુખ્યની ગડબડ હજી બાકી રહી; કેધે બધું

અગાધું, જે નર કોષને છતી શકે તે નર સંસાર છતવાને દા-
યક છે. સીંહ અને વાઘ જેવા મહોન્નત પ્રાણીઓ પણ નીરબળ
માણસના સપાટામાં આવી જાય છે તેનું કારણ પ્રકૃત કોષજન્ય
મહામડીઆ મહાબીડી, વિજય વિજયસેન, તું સંસાર છતવાને
દાયક નથી. તું સંસારનો બોળે ઉપાડવાને પુરો મજબૂર છું,
તે બોળે કેંકડિ ને સરજનહારની હજુરમાં પાડે. થઈ જા. જસ
મરવું કે જીવવું કાંઈ સમજણ પડતી નથી, જીવવામાં વીટબળા
છે, મરવામાં બધી સમાપ્તિ. ના ના જીવતો નર બધા પામે એ
એ કહેવત ઉપર આલીએ તો તો જીવવુંજ સાચું કારણ લોકો કહે
છે કે આપઘાતથી મરવામાં સાત અવતાર એવા જાય છે, માટે
એ વીચારે ન થયો તે ન્યાહાલ થયા, કારણ કોષને મારે તેમ થઈ
જત તો પાછી સાત બવની વીટબળા હોરવી પડત માટે જીવ-
વાનોજ વીચાર ઉત્તમ છે કહ્યું છે કે—

દોહરો,

ગણબીડી—

કાયર થઈ સંસારથી, જે નર છોડે પ્રાણ;
બાથ ધુમાડાથી ભરે, મુરખ મહા અંજળ.
હીરો છોડે હાથથી, પામર લે પાશ્વણ;
ચુકાવ્યું ચુકે નહી, ધર્મરાયનું દાણ.

માટે એકદમ પીતાજીના રાજ્યમાં જઈ ગુપ્ત વેશે વલ્લભીજી-
ની બધી બાતમી કહી અને વખત આવ્યે પરાક્રમ કરી જાહેર
પડી જતું. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૧ મો.

સ્થળ—દક્ષીણમાં રાજા માધવસેનનો દરબાર.

પાત્ર—માધવસેન, ગણબીડી, દરબારીઓ.

સીપાઈ, વારાંગનાઓ.

વારાંગના—

ગાયન ૪૨ મું.

નાચ.

દીમ દીમ દીમ દીમ તનનન તદરે દાની;
નાદર દર દર તુમ દર દર દર દીમ તનોમ તનન
દીમ તદીમ તદીમ તદીમ તનનનન;
તક કીડાનધા તીરકટ ધા તયોમ તનનન,
ગીધી ગીનધા ગીધી ગીનધા ગીધી ગીન;

(સીપાઈ આવે છે.)

શીપાદ—મહારાજ બહાર કોઈ અબધુત આવ્યા.

માધવસેન—ભલે આવવા છે. (ગડબડસીંહ આવે છે.)

ગડબડસીંહ—મહારાજનો જય થાયો.

માધવસેન—તમે કાણ છો ?

ગડબડસીંહ—અબધુત છીએ તમારૂં બહુ કરવા આવ્યા.

છીએ.

માધવસેન—નાથી ?

ગડબડસીંહ—નીમલ્ય થયેલ વલ્લભીપુરથી.

માધવસેન—શુ વલ્લભીપુરથી ?

ગડબડસીંહ—હા મહારાજ સાંભળો, જે રાજ્યએ બાપને મારી નાંખ્યો. દીકરાને મારી નાંખ્યો, સેનાધીપતીને મારવા તૈયાર થયો, અને દારૂયા ઉપર હાલમની પેઠે સેનાધીપતીની પુત્રીનું શ્વી-ગળભંગ કરવા તૈયાર થયો, તેવા રાજ્યની નોકરી છોડી આપની હજુમાં ખડો થયો છું.

માધવસેન—વલ્લભીપુરની આવી દશા. તમે એમના મંખંધી તો નથી ?

ગડબડસીંહ—વસંતસેન રાજ્યનો વિશ્વાસુ ગુરૂ સીદ્ધનાથ.

માધવસેન—કોણ ગુરૂ સીદ્ધનાથ. જય જય (પગે લાગે છે)
હીરો જ્યાં જ્યાં જય છે ત્યાં હારમાજ જડાય છે. પાણ કપટ તો નથી ?

ગડબડસીંહ—કેપરામા કડવાશ હોતીજ નથી. તેમજ સુ-વીર પુરૂષના ચીત્રામણમાં કપટની એબ કદાપી કાળે હોયજ નહીં.

માધવસેન—આપ શુરવીર છો ?

ગડબડસીંહ—તે વખત આવે ખાત્રી થશે.

માધવસેન—તમારા જેવા સતને પંચે સાક્ષનાર શુરવીર નર આ ભરત ભુમીમાં થોડા પાકશે ત્યારે આર્ય પ્રજાનો શાંતી સુ-ધનો ઉદય થશે.

વારાંગનાઓ—નાથ. ગાયન ૪૩ મું.

જેને કેવો શોભે છે કનૈયો કાદાન,
એક તો વહાલો મારો બંસી બજાવે;
બંસીના નાદે ભુલાવત બાન,
બાન ભુલાવો મારે પ્રેમ કટારી.

પ્રીતીરસ પાને વાહાલો બને શુભતાન-જેને.

બીજે અંક સમાપ્ત.

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—જંગલમાં સીંદનાથ ગુરુનો મઠ.

પાત્ર—જોગીઓ ગંભીરસીંહ, વીજીઆ.

જોગીઓ—

ગાયન. ૪૪.

પંખીડા તારૂં જાણીશ જંગમાં ન કંઈરે,

ધન નહીં તારૂં તન નહીં તારૂં;

સુંદરી સુત માઈ બાઈરે—પંખીડા.

કર્મ છેલાણીએ આણી પુર્યો,

પુલ્યો શું ફેગટ ફસાઈરે—પંખીડાં

સોહ સાચો બજ ભવ તરવા,

માયા આ સર્વ પરાઈરે—પંખીડાં

ગંભીરસીંહ—એહેન હવે તો માહારા પમ થાકથી દુખવા
આવ્યા માટે હવે તો ક્યાંક વીસામો લઈએ તો તો હીક.

વીજીઆ—(રાજના કુંવરની શી દશા. નશીબની બલીદારી છે.) હા ચાલો બાઈ પેલો સાધુનો મઠ છે. ત્યાં વીસામો લઈશું.

(મઠમાં જાય છે ને નમન કરે છે.)

સાધુ—તમે કોણ છો ?

વીજીઆ—અમે મુસાફર છીએ.

સાધુ—પરદેશી મુસાફરોને માટે આ સાધુનો મઠ તૈયાર છે.

વીજીઆ—બાઈઓ આ માહારા બાઈને તમારા મઠમાં આશ્રય આપી રાખજો, કારણ કે માહારે જરૂરના કામ સાર આગળ જતું છે.

સાધુ—બહુ સાર બાઈ.

વીજીઆ—માઈ તમને એકલા મુકી જઈ તેને માટે દીલ ગીર થતા નહીં.

વીજીઆ—ગંભીરસીંહ ગાયન ૪૫ મું.

(વાહાલો વીશ્વનો આધાર) એ રાહ.

વીજીઆ—હુખી દીલમાં નથા બાઈ બોળા,

સત્ય તરશેરે—

પાપી બલે રાચે પાપ માંહી,

પણ અંતે મરશેરે—

ચો તરશી દવાનળ ચેત્યો

ખીરતાર વહાર કરશેરે—

સલ સહાયક કહાવે.
સીતા સ્વામ નહીં ખરહસોરે.

ગંભીરસોદ—સતીપાતા સત્વને પ્રભુજી તારશે,
શુદ્ધ મતી સતી તુજ કબ્જ નીવારશે;
વીજ્યા—શ્રી હરી સત્વ તારશે, પાપી જખ મારશે. દુઃખી
(બલ છે,)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ જંગલ.

પાત્ર—મુડીવાળા સાધુ—બીજો સાધુ.

મુડીવાળા સાધુ—ઓ બાઈ સાધુ ? ઓ બાઈ સાધુ ?
સાધુ—કેમ બાઈ સાધુ.

મુડીવાળા સાધુ—તુમને હમારી મુડી દેખી ?
સાધુ ઇધર મુડી કયણી ?

મુડીવાળા સાધુ હા બાઈ હા, એક ધાંચીયા, ઝોર એક
બનીયાયા.

સાધુ—ના બાઈ ના ઇધરતો કોઈ ધાંચીબી નહીંહે, ઝોર કોઈ
બનીયાબી નહીંહે.

મુડીવાળા સાધુ—હા બાઈ હા એક લંબાયા ઝોર એક
હોટાયા.

સાધુ—ના બાઈ ના ઇધરતો કોઈ લંબાબી નહીં હે ઝોર
કોઈ હોટાબી નહીં હે. (કોઈ ગાંડા હે જરા બનાવે દે) વાહ
ઓ ગાંચી કીતના ગજ લંબાયા ?

મુડીવાળા સાધુ—તુમેરા જોટલા.

સાધુ—ઉસકા નાક કીતના લંબાયા ?

મુડીવાળા સાધુ—તુમેરા જોટલા.

સાધુ—તુમ દોતું જુદું હો.

મુડીવાળા સાધુ—જુદા તુમેરા બાવા હમેરી મુડી દીખાવ
(મારવા માંડે છે)

સાધુ—(બોગ લાગ્યા કે ઉસકી મસ્કરી કીધ) બતાતા હું
બાઈ બતાતા હું, દેખો અહીંઆંસે દુર એક ઝાડ હે, ઝાડમે એક
ઝાડ હે, ઝાડમે દો તાડહે, તાડમે એક ખાડી હે, ખાડીમે એક
ખાડી હે, ખાડીમે એક સાડી હે, સાડીકીબી બી કોર હે, કોરમે
બડે બડે મોર હે, મોરકે પીંછે ધન ધોર હે, જો તુમેરા કીમ્મત

કરેગા જોર, તો તુમારી મુડી ધડખડ ધડક ૪ડખડ ૪ડક તડખડ તડક આનંદગી જાઓ એ ગુરૂના બચન હેં.

(નાશી જાયછે) (જોગીઓ પણ જાયછે)

વીજા—(પુરૂષ વેશે) ગાયન ૪૬

(પથી પરદેશી ચીત્ત સોંપી) એ રાહ.

જગતવત્સલ કહાવો જગવંત વહારે મુજ આ.....વો.

કહાવો નોધારાના આધાર દયા દીલ લા.....વા.

સાખી.

નથી કોડી મુજ પાસમાં, ધારી હીંમત આજ;

પતીનો પતો મેળવું, સાલ કરો મહારાજ.

કાંઈ કલંક ચઢેલું કાળુ છે મુજ દા.....વો.

સાખી.

નીમળ નારી જાત છું, નથી અવરકો સાથ;

સત્ય જણાવું જગતમાં, લગ્ન તાહરે હાથ.

સરળ મનોરથ પુરણ કરજો સત્ય કહા.....વો.

વીજા—મેં કેવું સાહસ કામ કર્યું છે. આવે વેશે પરરા-જ્યમાં પેસવા હીમત ધરી છે તે શાને માટે, મારા પ્રીતમે મને કલંક ચઢાવ્યું તે ટાળવાને માટે; મરીથી મોહો લપેટાયું તે સા-બુધી સોવાર ધોધ ઉજળું કરવું. (બાગુમાં જોઈ) પેલું કાણુ આવે છે ? કોઈ રાજવી છે, ને તેની સાથે બીજા કોઈ જોગીરાજ જોવા છે, ઉમરે તથા દેખાવમાં તેમના જેવાજ છે, કદાપી તેતો નહીં હોય ! છાતી રહી સાંભળવા દે. (સંતાય છે માધવસેન તથા ગડખડસીંહ આવે છે.

માધવસેન—સીદ્ધનાથ પેલો ધાતપી લેખ આવ્યો તે વાંચ્યો ?

ગડખડસીંહ—ના મહારાજ હું લશ્કરની હાજરી લેતો હતો મને ખબર નથી.

વીજા—(હેં આ લશ્કરની હાજરી લેનાર કાણુ એતો નહીં હોય !)

માધવસેન—પાપી પાહાડસીંહ આપણી પાસે જાવણી નાંખી પડ્યો છે.

ગડખડસીંહ—તેતો સાડ કેમકે કુંવરીની શોધ કરવી મટી.

માધવસેન—ને પાછો કેહેવરાવેછે કે લવણતા પેહેલાજ મોખરે પેહેલીજ તોપે લીલાદેવીને ઉડાડી મુકવામાં આવશે અને તેના આપના ગદ આગળ બળીદાન કરવામાં આવશે.

ગડખડસીંહ—માહારાજ આપના શેવકના શરીરમાં માતાના ધાવણનું એક પણ ખંડ હશે હાં અધી ને કોઈ

નથી, આજુ બોલે તે કાંઈ કરી શકતાજ નથી. કુંવરીના બચરા માટે હું હાલજ છાવણીમાં જઈઉં.

વીજયા—(શું શુરાતન એતો નહી હોય)

માધવસેન—અત્યારે તમે શા માટે એકલા છાવણીમાં જાઓ છો ? જે બનવાનું હશે તે બનશે.

ગડખડસીંહ—શા માટે ? આ મારા કદરદાન રાજાને માટે, આ માહારો તુઝ પ્રાણુ જશે તેની મને ખીલકુલ દરકારજ નથી.

માધવસેન—ભલે જાઓ, આટલું કામ ફતેહ કરી જલડી આવજો, લશ્કરની સરદારી તમારા શીર ઉપર છે.

(રાજા જાય છે)

ગડખડસીંહ—ગડખડીયા. ગડખડસીંહ અહીંયાં પણ તારા માથે આ ગડખડતો આવી, પણ આપણને તો એવી ગડખડનો ખાસ શોખજ છે. (જાયછે.)

વીજયા—(બહાર આવી) લીલાદેવીને છોડવવા પાહાડસીંહની છાવણીમાં ચાલ્યા, એકલા છે, લાવ મને પણ તેમની પાછળ મદદે જવાદે. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—પાહાડસીંહની છાવણી.

પાત્ર—પહાડસીંહ—લીલાદેવી—ગડખડસીંહ—

વીજયા—પટાવાળા—સીપાહીઓ—વીગેરે.

ગડખડસીંહ—આતમી મળી ચુકી, પેહલા તંબુમાં રાજા છે, ને બીજા તંબુમાં કુંવરી છે, માટે પેલા ઝાડ ઉપર ચઢને તંબુમાં જઈ કુંવરીને લઈ પસાર થઈ જઉં. (જાય છે.)

વીજયા—(આવીને) એટલામાં ગડખડસીંહ ક્યાં જતા રહ્યા ! અહીંયા હમા રહી જોવા દે, બચ શાનો છે; આ પેલા ઝાડ ઉપર ચઢ્યા ! લાવ મને પણ જવા દે. (જાય છે.)

ગડખડસીંહ—(કુંવરી પાસે જઈ) એહેન ચાલો,

લીલાદેવી—તમે કોણ ?

ગડખડસીંહ—સીદનાથ.

લીલાદેવી—ખાંથી ?

ગડખડસીંહ—તમારા પીતા પાસેથી તમને છોડવવા.

લીલાદેવી—હેં મને છોડવવા ?

ગડબડસીંહ—હા.

લીલાદેવી—પણ પેલો જગીજન્ય તો ?

ગડબડસીંહ—શેને જામે છે.

(વીજીઆ પાહાડસીંહની છતી ઉપર ચઢી બેસે છે.)

પાહાડસીંહ—ચોકીદાર ?

વીજીઆ—એક બોલ અને મોહોત.

ગડબડસીંહ—તમે કોણ ?

વીજીઆ—તમને મદદગાર.

ગડબડસીંહ—તમારું શું થશે ?

વીજીઆ—હરી બચાવશે, તમે નીકળી જાઓ.

(ગડબડસીંહ તથા લીલાદેવી જાય છે.)

(વીજીઆ પાહાડસીંહના મોઢે ડુચો મારી જાય છે.)

પાહાડસીંહ—(છુટ્ટો થઈ) બે મરણીયાં શીયાળવાં હજારો સીંહને સુતા મુકી પોતાના બચ્ચાંને લઈ પોતારા ! બે મરણીયા બકરા હજારો વાવને સુતા મુકી પોતાના બચ્ચાંને લઈને પસારા ! કોઈનો હાથ ના ચાલ્યો તો ના ચાલ્યો પણ કોઈની જીભ સરખીએ ના ચાલી ?

સીંપાઈ—માહારાજ પણ પેલો ચોકીદાર ?

પાહાડસીંહ—પણ ચોકીદાર તને તો અવાજ સંભળાવો જોઈએ.

ચોકીદાર—પણ આપના બોલાવ્યા વગર બોલાયજ કેમ ? મારા મેહેરખાન.

પાહાડસીંહ—પણ મને તો પેલા પાપીએ પેહેલેથીજ બાંધ્યો એટલે લાચાર પણ તને તો અવાજ સંભળાવો જોઈએ ?

ચોકીદાર—પણ આપના બોલાવ્યા સીવાય બોલાયજ કેમ ? મારા મેહેરખાન.

પાહાડસીંહ—વાહાણના દરેક લસ્કરને તાકીદ આપો કે હવે ગફલત ખાવાનો વખત નથી ને તમે પણ તૈયાર રહેજો.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—જંગલ.

પાત્રો—રાણી, વાણીઆ, ધાંચી, વીજીઆ.

(રાણી આવે છે તેને ધાંચી પકડી પાડે છે.)

ધાંચી—જખરી મારી ખેટી જખરી ! પગેઝ જોઈ જોઈને આપ્યોએ તણાઈ ગઈ પણ પકડાણી તો ખરી.

વાણીઓ—જખરથી બાંધજો પાછી નાશી ના જાય. પગેઝ ઠીક શીખ્યો છું.

ધાંચી—જો દોસ્ત ! મને પેહેલાં નીશાળે મુક્યો ત્યાં મેહે-તાજીને છુટી પાટી મારતાં કે પસાર, ત્યાંથી વાણીઆની દુકાને બેસાડ્યો ત્યાંથી પણ દીવાસળી મુકતાં કે પસાર. ત્યાંથી પછી ગાંધીની દુકાને બેસાડ્યો ત્યાંથી પણ ગલ્લો ઉપડતાં કે પસાર, નાનપણમાં પરણ્યા એટલે બાયડીને ખાનગીમાં પૈશા આપવા જોઈએ ત્યાંથી પછી ચોરી કરવા શીખ્યા ને શેહેન્ના જેટલા કાળા કાળા બીલ તેટલા દોસ્ત કર્યા અને તેમના કામમાં એક પગેઝ જોવા શીખ્યા તે આજે ઘણું દાહાડે કામમાં લાગ્યું.

વાણીઓ—તું તો ખરો ચોર પણ અમે તો નામીયા ચોર. ઘોળે દહાડે મેઠની ગાંસડી ઓળવી ગળે પડવું તે અમારૂં કામ. મારો બાપ બોટાં બોટાં ખત લખીને બોટી બોટી સાક્ષીઓ પુરતો, ને પાંચના પાંચ હજાર લીધા, ને વીસના વીસ હજાર લીધા એ બધુંએ મને વારસામાં આપી મરી ગયો, પણ ઘરમાં ઓચિંતી લાગી લાલ તે બધુંએ તણાવું જાય, આગ્યમાં દાહ્યા તે પડ્યા માંદા ને છેવટે કરમમાં રહ્યા કાંદાને કાંદા.

રાણી—આટલું સમજો છો ત્યારે મને શું કરવા બાંધી છે?

વાણીઓ—પુરેપુરું સમજ્યા છીએ ત્યારેજ આ થાય છે. (ધાંચીને) જો દોસ્ત પેલો કુવો છે ત્યાંથી હું પાણી ખરી આવું ને ઝાડે ઝપટે જઈ આવું તું આ બાયડી ને મુડી સાચવજો હો ? જો કોઈ લઈ જાય નહીં આ બાયડીને મુડી. (જાય છે.)

ધાંચી—ચાલો માહારી સાથે આના કરતાં મારે ત્યાં ત્રણગણી મુડી છે ને આને મુકો પડતો. કેમ મરજી થાય છે.

(વાણીઓ સાંભળે છે)

વાણીઓ—(આવીને) કેમ મરજી થાય છે ? જ તાહારે જવું હોય તો હું તો મારે આ બેઠો.

ધાંચી—જઓ મારા મેહેરબાન ભેગા રહેવું ને ભેદ થાયો ત્યારે હુંજ જઈ છું.

વાણીઓ—જળવીને જજો રસ્તામાં જોખર ના વાગે હો ? પગમાં જોડા નથી તે.

ધાંચી—વાર.

વાણીઓ—એલ્યો તો છેટથી પણ મારી પેઠે લપાઇને તો નહીં બેઠો હોય. (ધારો પાડી) જળવીને જાએ.

ધાંચી—વાર.

વાણીઓ—(સણીને) જુઓ સમજી જાઓ આના કરતાં માહારે ઘેર દસમણી મુડી છે, છપ્પન ઉપર ભુંગળ વાગે છે, તે કાળા મોહોડાને મુક્ય પડતો કેમ ? (સંતાઇને ધાંચી સાંભળે છે.)

ધાંચી—પડતો મુકવો હશે પડતો. જાઓ શેઠ વાણી બાજી આ શી કાળી બા અજાણી ના હોય હોં કે શેઠ ?

વાણીઓ—અલ્યા કુવાના પાણીએ બેહેરો તો નથી થયો ?

ધાંચી—હજી કુવે ગયું છેજ કાણ ?

વાણીઓ—ત્યારે હું એ એકલો ન જાઉં.

ધાંચી—ત્યારે હું એ એકલો ન જાઉં

વાણીઓ—ત્યાર આલો આપણે બેજણ સાથે જઈએ ?

ધાંચી—આ બાયડીને મુડીનું ?

વાણીઓ—બાયડીને તો બાધી છે ને આ મુડી કાણ લે છે કારણ આપણે બે ચોર દોસ્તો સંગાથે જઈએ છીએ.

ધાંચી—જેજે લ્યા કુવામાં પાછળથી ધકકો ન મારતો હો ?

વાણીઓ—ચાલ્ય ચાલ્ય એવું તે કદી થાય છે. (બંને જાય છે ને વાંજીઆ આવે છે.)

વીજીઆ—મડબડસોંહ તો આમળ ગયા ને હું પાછળ રહી ગઈ પણ આ ઝાડ સાથે બાયડી શી !

રાણી—મને છોડો ? પેલા હરામીઓએ બાધી છે, કોઇ સા-રે ઠંકણે પોહોંચડાવશે તો શેવા ચાકરી કરીશ. (છોડે છે.)

વીજીઆ—હાલ સારા ઠંકણે પોહોંચડાવાનો મને અવકાશ નથી; લ્યો આ વીંટી તે નીશાની ને જાઓ પેલા સાધુના મઠમાં મારા બાઇને પણ મેં ત્યાંજ મુક્યા છે. જુઓ ? તમારો રસ્તો આ ને મારો રસ્તો આ. (મુડી લઈ બંને જાય છે.)

વાણીઓ—પાણી જરાક મીઠું.

ધાંચી—જરાક ખાર.

વાણીઓ—(બાજીમાં જોઈ) બળ્યું તારું ખાર ને મીઠું આ લ્યા બાયડીને મુડી ! હરામખોર તેં નસાડી મુકી !

ધાંચી—હરામખોર તેં નસાડી મુકી લાવ્ય મારી મુડી !

વાણીઓ—લાવ્ય મારી બાયડી !

મુડીવાળા સાધુઓ—લાવ્ય મારી મુડી !

વાણીઓ—મહારાજ ચોરીનો માલ ચંડાળે જામ ને પાણી હાથ ધસંતા થાય એવું થયું છે મુડીને તો એક બાયડી લઈ મઠ જુઓ આ એવું પગેર, હાલ પકડી પાડીએ છીએ. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો

સ્થળ — માધવસેનના રાજ્યના થડ પાસે ફરીયા.

પાત્રો—પહાડસીંહ—વીજ્યા—માધવસેન—મડબડસીંહ

લક્ષ્મી—વીગેરે.

પહાડસીંહ—શુરવીર શીપાદરો શું જીવો છો એકદમ લો-
પો શક કરો ?

(નેત્રો શર થાય છે ને ગદ નોડે છે.)

મડબડસીંહ—(વીજ્યાને) માદારા બહાદુર મીત્ર ને મ-
ને આ બીજી વગર મદદ ફરી છે તબુ હાથુ નવાર મદદ માગું
છું નાહા ! જાત નાસણે રાત્રી પાવાળુના સજાડે જાત યુક્તોથી
ને પાતાને નદ ફરીશુ.

વીજ્યા—હા માલો નંચાર છું.

(બચ છે.)

મડબડસીંહ—(પહાડસીંહના નેડે ફરી) વડલખસેન મહા-
રાજનો ૮૫

પહાડસીંહ—નદ બાશ છે નંદનાથજી નેત્રો શીપાદરો
લાવશે માલો હું બગડે છું

(મોં બચ છે.)

પ્રવેશ ૬ મા

સ્થળ—માધવસેનના નગરમેદલ.

પાત્ર—લીલાદેવી—માધવસીંહ—મડબડસીંહ—વેશ

બદલેલ વીજ્યા—કેદી પહાડસીંહ—સાપા-

હચ્ચા—વાગેરે.

લીલાદેવી-

ગાયન. ૪૭

(બન્ને દીલદાર જરી દેદાર) એ રાહ.

ચરે પ્રાન્તાર, કરો મુજ બદાર,

કરે પોકાર, શરણે લ્યોને;

ગમ સૌ આશ, બની નીરાશ.

પ્રિતીનો પાસ, મયો સૌ લામ—

આવી દીલદાર, રશ્મીક સરદાર,

દરશ દેદાર, અપટ ઘોને.

અરે.

શું હું ધાર, કાંઈ માર,

હવે પ્રભુ નામ, દીલે ધાર—

સાખી.

સત્ય શરણુ પ્રભુ તાહાર, કરજો મુજ ઉદ્ધાર;
પરમવર્મા પાછા હજો, ગંભીરસીંહ બરથાર.

અરે કીરતાર.

લીલાદેવી—જ્યારે આંખો જવા ખેડી ત્યારે કોઢા કહેશે કે આંખો આવી. જ્યારે માહારો જીવજીવન જતો રહ્યો ત્યારે કહેશે કે દીકરી જીવતી રહી. આ લાવેલી દોરીવતી શંસો ખાવો એજ ખેડેતર છે.

(શંસો ખાવા જાય છે ત્યાં માધવસેન આવે છે.)

માધવસેન—દીકરી આ શું કરે છે ? હવે તો તાહારે ખુશી થવાનું છે, તાહારે ગયું શું ?

લીલાદેવી—પીતાજી આપના સમજવામાં નહીં આવે. જીવનું જીવન ગયું. આંખાનું તેજ ગયું. આશાનું પંખીડું ગયું, કહો હવે બાકી શું રહ્યું ?

માધવસેન—આશાનું પંખીડું તે કયું ?

લીલાદેવી—બર રંગબીરુ વસ્ત્રે આભરે રાખનાર ગંભીર કુમાર.

માધવસેન—આકાશ ફૂલ તે કયથી લવાય ? ઝાંઝવાનાં નીર તે કયથી લવાય ? તેલનું માંખાનું તે કયાંથી થાય ? તેમજ લોઢ વાયદા પમાણે ગંભીરકુમારનો પત્તાજ નથી હું કોઈ નથી જાનો ગણી જાયો કે સીંહજીના દુધને આ લાયેળીમાં હાજર કરે ?

વીજળ્યા—માહારાજ શેવક તૈયાર છે ?

માધવસેન—બુલ કરે છે ?

વીજળ્યા—બુલ ગાય તો શીર ફૂલ છે.

માધવસેન—દીકરી આ રંગબીરુ બધાની આશાને સજીવન રાખી છે તો તાહારો આશા વેવને પણ મજીવન કરશે એવી માહારો ખત્રી છે. આને મેહેલમાં ગણી પાસે મુકી તું તાહારા કામે જા.

વીજળ્યા—જેવો રાજગજનો હુકમ.

(વીજળ્યા તથા લીલાદેવી જાય છે.)

ગડબડસીંહ—માહારાજ હવે પેલા બંધીવાનને હાજર કરે ?

માધવસેન—બલે હાજર કરે.

ગડબડસીંહ—(સીપાઈને) બંધીવાનને હાજર કરે ?

(પાહાડસીંહને કહી કરેલો લાવે છે.)

માધવસેન—લગાઈ તે તો તાહારે મન રમત થઈ પડી પ. જુ લગાઈ શું, તે તું સમજે છે ? સેંકડો મુંગાં પ્રાણીઓને જીવતાં બાળી મુકવાં સેંકડો. ખેડુતોને ધંધા વીનાના કરવા, સેંકડો

હિરતી વચની બાળાઓને સહાને માટે રંડાવે. આપવે, થોડો
આશપાશના ગામડાના લોકોને ત્રાહ ત્રાહ પોકરાવવે, તે તો તાહારે
મન મત ? તે તાહારા જેવા યમ હાડીઆનું હસવું, ને પણ પ્રજા
દેડકાના પ્રાણ, તાહારા જેવા ધાતકી અજગરનું હરખાવું, ને પણ
પ્રજા મનથીનું ફફડવું, તે તાહારા પાપના કીસ્કામાં એવી એક પણ
બાહારી રાખી નથી કે જ્યાથી દયા દેવી પ્રસન્ન થઇ આ બળવી
આગમાંથી બચાવે. લોકને તે તાહારો ઇષ્ટ દેવ ગણ્યો, બચીયારને
કુળદેવી સ્થાપી, સ્વાર્થને સેનાપતી નીમ્યો, અને કપરનું હતીયાર
હાથમાં લઈ રાજ્ય અને દીનીયા જીતવી ધારી ! પણ ધાસનું
ખખતર પેહેરી આગમાં નજ પેસાય, લાકડાના ઘોડે બેસી દુન્યા-
ની મુસાફરી નજ થાય, કાગળના વાહણે ફરીયાન મુસાફરી
નજ થાય, માહારો જીવ લેનાર વાઘ ઉપર પણ એકવાર દયા
કરી શકત, પણ દુન્યાને ડંશનાર કાળા નાગ હું તને જીવનો જોઈ
શકતો નથી. (સીપાઇને) જાઓ આને કચેરીના ચોકમાં ગરદન મારો.

ગડબડસીંહ—થુ

પાહાડસીંહ—માહારાં પાપ પ્રજા માફ કરજે તેની મને પણ
ખાત્રી નથી. પરનાકિછુ, પીડાકિછું, જીવનો મરણું. (સર્વ
જન્ય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ સીંદનાથ ગુરનો મઠ.

પાત્રો—વાણીઓ—ધાંચી—મુડીવાળા શાધુઓ—

સાધુ વેશમાં સેનાપતી—રાણી—ગંભીરસાંહ

વાણીઓ—ધાંચી—મુડીવાળા સાધુઓ.

વીજાઆ—વીગેરે.

ગાયન ૪૮ મું.

(વેરીડો વીંછી વેડ્યો) એ ગાહ.

વાં-ધાં-મુરત થયું પગલાંનું જોને તું અહીંઆંથી.

વાંણીઓ—જો આ !

ધાંચી—હા, હા,

વાંણીઓ—ના, ના;

ધાંચી—ચોર પગેરુ જીમ થયું ને હવે કાંઈ સુજે.

વાંણીઓ—ગુંડાળ ગુંચવાયું અહીંથી પાછું અંતર ધ્રજે,

ધાંચી—કેમ થુંચાય !

સાધુઓ—દલ્લો લાગ્ય !

ધાં-વાં-મુરત થયું પગલાનું જોને તું અહીંઆંધી.

જમી મમા દરબારો દોલા બગલાળ કુદાવ

વાણીઓ—જોગી આપણ વાત હાંબળો ?

જોગીઓ—લાવ્ય મુડી માયા.

ધાં-વાં—ભાઈસાથ ઉઠ્યું મુરત.

ધાંઓ—હેં અભ્યા પમેર ધુંચવાયું કેમ ?

વાણીયા—નથી ધુંચવાયું.

મુડીવાળા સાધુ—કેહે નહી તો ચીપીયા પડશે.

ધાંઓ—(રાણીને જોઈ) આ માહારી મુડી !

વાણીઓ—(રાણીને જોઈ) આ માહારી આયડી !

(વીજળા આવે છે.)

વીજળા—સીપાઈ પકડો પેલા હરામીઓને ?

વાણીઓ—માહારાજ કાંઈ ન્યાય તો કરો આ સાધુ મુડી
અને આયડી બે પચાવી પડે છે.

વીજળા—સીપાઈઓ એમને મહારાજ પાસે લ્યો (ગંભીર-
માંહિને) ભાઈ તું માહારી સાથે ચાલ્ય.

મુડીવાળા સાધુ—હાય મુડી.

વાણીઓ—હાય આયડી.

(સર્વે જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ માધવસેનના ગામની ભાગેળ.

પાત્ર—ગાંધડસીંહ—વીજળા.

ગાંધડસીંહ—તમે જે પેલા સાધુને આયડીની વાત કહી
પણ મને તો એમ લાગે છે કે સાધુઓને રસાવવામાં ખરેખર
આયડીજ હશે.

વીજળા—જાને લોકો સંસાર સુખનો સાગર કેહે છે તે
ખોટું કે ?

ગાંધડસીંહ—તમે તો ગમે તેમ કહો પણ માહારો તો
સીધાંત તે સીધાંતજ છે જીવો સાંબળો.

ગાંધડસીંહ— ગાયન. ૪૯ મું.

જી જાતને શીરે ધીક્કાર છે,

હનરવાર જીજાતને શીરે ધીક્કાર છે.

નારી સાચી કારી કટારી,

પુરૂષને રસાવનાર છે. હનરવાર.

હાવ ભાવ ખોટે પુરૂષને રસાવે,

કટાક્ષથી પુરૂષ લાચાર છે. હનરવાર.

છળ કપટથી છેતરે પુરુષને પલમાં;
 દીલમાં દયા ન લગાર છે. હળરવાર,
 તુચ્છ ટકાના જોખન માટે,
 ભવ હીરને હરનાર છે. હળરવાર.

વીજ્યા—હીરને કાચ કહોછો કુંદને કથીર કહોછો. પ-
 શુ એમ નથી જુઓ સાંભળો ?

ગાયન ૫૦ મું.

ધન્યવાદ સ્ત્રીને અપાર છે,
 આ જગતમાંહી ધન્યવાદ સ્ત્રીને અપાર છે.
 લટકેને ચટકે મનકુ હારે,
 પ્રાણ પશુ ઓવાગ્નાર છે. આ જગતમાં.
 દીલામો દુઃખમાં વીલાસ સુખમાં,
 પુરુષને માચી સાલ્યકાર છે. આ જગતમાંહી.
 છળને કપટ તેના કુલટાનાં કામો,
 દયાવાન સતી અવતાર છે. આ જગતમાંહી.
 તુચ્છ ટકાનું જોખન જગમાં,
 ઈંદ્ર પુરી સુખ દેનાર છે. આ જગતમાંહી

વીજ્યા—માઠ રાજનું નડતર તો તોહોતું ?

ગડખડસી હ—હા.

વીજ્યા—ત્યારે કોઈ માણસ પાસે હતું ?

ગડખડસી હ—હા રાજનો વીધાસુ માણસ.

વીજ્યા—રાજનો વીધાસુ માણસ ! જુઓ મેના પોપટ
 એ મળવાની તૈયારીમાં હતા એટલામાં બાળે ઉપરથી મોંડસ નાં
 ખ્યું, પોપટ કહે મેના તું હતારી.

વીજ્યા— કવિતા.

પોપટ મમજી સાચી વાત,
 ને મેનાને જાણી કમળત;
 મેના કરતી બફ કલપાંત,
 પણ પેસો સમજે નહી અજાણ.
 પોપટ રોક્યો પગના રથા,
 તરછોડી બીજે વન ગયો;
 અધારે આ વાતગઠ બની,
 ને મેના મનમાં સમજી રહી.

વીજ્યા—તમારા જેવા સાધુને બાળાગત ઉપર તીરસ્કાર
 કરતાં જોઈશું તેથી મને તા લાગે છે કે તમને કાંઈ જાત અતુ-
 ભવ થયો હોય ?

ગડબડસીંહ—હા ભાઈ થયું છે તો તેમજ. સ્ત્રી શત્રુકીને
ચાકર સમાન સમજ મેં મુરખાએ મોઢોમાં મુકવાની તૈયારી કરી
એટલામાં ખુનની તૈયારી થઈ.

વીજ્યા—હેં ! ખુનની તૈયારી તે સ્ત્રી રીતે ?

ગડબડસીંહ—દુષમાં ઝેર, પરપોટા કુટી ગયા, પાપ
વેરાઈ ગયું.

વીજ્યા—તમે કાંઈ તપાસ કરી હતી ?

ગડબડસીંહ—ના તપાસતો રહી ગઈ.

વીજ્યા—ત્યારે કદાચ પેલા પોપટ જેવું તો નથી થયું ?

ગડબડસીંહ—ખાત્રી વગર હા કેમ કહેવાય કે ના કેમ
કહેવાય, પણ મને લાગે છે કે તમે મેળવી આપશો એવી મારી
ખાત્રી છે.

વીજ્યા—તમારા જેવા જોગીરાજને ખાતર તે બીડું પણ
ઝડપું છું પણ તમારી સ્ત્રીની આકૃતિ જરાક બતાવે પછી આમ ?

ગડબડસીંહ—આકૃતિનું પુછોછો ત્યારે તમને તો રીસ
નહી ચડે ?

વીજ્યા—તમારી સ્ત્રીની આકૃતિ કહેશો કે બતાવશો તેમાં
મને શેની રીસ ચડવાની છે,

ગડબડસીંહ—લગભગ તમારા જેવીજ.

વીજ્યા—વાદરે જોગીરાજ ? જેમ સ્ત્રી નીદોશને સતાવી
તેમ મને પણ સતાવેલા ધારો છો.

ગડબડસીંહ—હેં ! સ્ત્રી નીદોશ આ તમે શું બોલો છો ?

વીજ્યા—જુવો તેણે મને જગમલના હાથ દરકત આપ્યા
છે (રમાલ બતાવે છે).

ગડબડસીંહ—નારા બોલવા ઉપર બીલકુલ માઠું લગાડશો
નહી. જે વખત જીવ બચાવ્યો, તેમ ત્રીજી વખત દીલોગ્નન મે-
ળવી આપી આ મારો પરાણે લીધેલો જોગ મુકાવશો.

વીજ્યા—તમારા માટે બડું છે, પણ મળવી ન મળવી તે

ગડબડસીંહ—ભાગ્યને માટે આ અભાગીને પુછશોજ નહી.
ખરાબર છે.

વીજ્યા—એમ કેમ ?

ગડબડસીંહ—જુવો સાંભળો.

ગડબડસીંહ—

ગાયન ૫૦

(પ્રેમદા છે પ્રીતી ભોજન) એ ગદ.

તજ્યુ ઘાળ ભરેલું ભોજન,
 મુજ સમ મુરખ નહીં અન્ય
 મૃગ નયની વેલી મોહન
 તરછોડી વીપદ વન.
 કકળે આંતરડી મારી, તેમ રોતી હશે ખીચારી.
 કાંધી ખરે નોધારી, રાખી નથી એક બાહારી;
 રોતી જો નજરે પડે તે નારીજન,
 દેજે સદેશો આપુધું આદન તજ્યુ.
 વીજ્યા—શું કહેવું

ગડબડસીંહ—

તને રોષ હવે સૌ કાલો,
 માફી દહને તમે ચાલો;
 જાણી વહેમી તમ વાહાલો, હીણુ ભાગીનો કર ઝલો.
 વિચોગ વન્હીમાં બળશે પાપી તન,
 વહેમી પતી હું સાચી સતીતુ ધન્ય. તજ્યુ.
 વીજ્યા—ત્યારે જાઉં છું.

ગડબડસીંહ—જીવો સાંભળો.

મીત્રાઈ સાચી ધાર, મુજકામ સુધરશે સાર.

વીજ્યા—

મેહેનત એ કામ હમાર,
 પ્રાણું એ નશીબ તમાર.

ગડબડસીંહ—કીસ્મતનું ના પુછો હીણુ ભાગી જન;
 ભગવત રહેલો વળી ઉઠેલો દન. તજ્યુ.

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—માધવસેનની કચેરીનો રાજ માર્ગ.

પાત્ર—વાણીઓ—વાંચી—મુડીવાળા સાધુઓ—વસંતસેનનો સેના-
 ધીપતી—પાહાડસીંહની રાણી સીદ્ધનાથ સાધુ રૂપે—પુરુષ વેશમાં
 વીજ્યા.

વાણીઓ—હાથ

ધાંચી—હાય મુડી !

મુડીવાળા સાધુ—હાય મુડી !

માધવસેન—હં આ શું છે ?

વીણ્યા—માહારાજ હું તે જાણું છું. આ ધાંચી કહે છે કે મુડી માહારી છે ને આ સાધુ કહે છે કે મુડી માહારી છે.

માધવસેન—તકરારવાળી મુડી ક્યાં છે ?

મીપાઈ—(ડાબડો રળુ કરે છે) આ રહી માહારાજ.

માધવસેન—ખોલ્ય સાધુ આ મુડી તું ક્યાંથી લાવ્યો ?

મુડીવાળા—સાધુ—આ બલીબાઈએ દક્ષણમાં આપી હતી, તે આ દો ઠગ સોનાકા પુતળાકી આશામે હમકુમી પુતળા બનાકર લે ગયા. શીર ઉસકી પીછે પીછે શીરે જળ્ય હાથ લગા.

માધવસેન—બલીબાઈ તું આ મુડી ક્યાંથી લાવી હતી ?

રાણી—માહારા બાપને રાજ્યમાં નોકરી હતી. ત્યાંથી મારા બાપને ધનામમાં મળી હતી; સબંધીમાં તકરાર થવાથી ભેગ લેતી વખતે આ સાધુને દક્ષણમાં આપી હતી, તેજ આ મુડી છે.

મુડીવાળા સાધુ—હા એ બલી બાઈએ આપી હતી.

માધવસેન—(વાણીઆ તથા ધાંચીને) તમે કાણુ છો ?

વાણીઆ—(ફેડવા દે) આ જમનો ધાંચી.

ધાંચી—આ નથુચંદ નખોદીઆ, રસ્તામાંથી ભેગો લીધો હતો.

માધવસેન—તમે બંને કીયા દેશના છો ?

ધાંચી—વાણીઆ—આપના દેશના સાહેબ.

માધવસેન—બંને હરામખોર છો, ત્રીજા વરસ ઉપર ખુન કર્યું હતુ તે તમેજ કે ?

ધાંચી—વાણીઆ—હા સાહેબ.

માધવસેન—જાઓ એમને જન્મ કેદની સજા છે. (સીપાઇને) આમને લઇ જાઓ બાઈ સાધુ તમારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાઓ, ટ્યો સાધુ આ મુડી.

મુડીવાળા સાધુ—આશીર્વાદ આશીર્વાદ.

(સાધુ સર્વે જાય છે.)

(અંદર ઘોંઘાટ થાય છે.)

માધવસેન—આ શેનો ઘોંઘાટ ! કચેરીમાં જોવા આવેલા લોકોનો અવાજ છે, ચાલો આપણે પણ કચેરીમાં જઈએ.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ—માધવસેનની કચેરી.

પાત્ર—પાહાડસીંહ—સેનાપતી—સીંહનાથ—રાણી—
માધવસેન—મંભીરકુમાર—વીજ્યા—વીજ્યસેન
લીલાદેવી—વીંગેરે.

પાહાડસીંહ—

ગાયન ૫૧

પરતાઉછું હું પાપી પુરો—હે કૃપાનીવાન;
પાપ પુરમાં તણાવો—છેવટ આજ્યું બાન—
પુજ્ય તાતને સેનાપતી—લઘુ બંધુ પુત્ર હણ્યો;
સત્ય શીવળવતી માતા માહારી—પાંદાણો ન શીદને જણ્યો—
શુદ્ધ મતી હણી ન રાખ્યું—કરવા ઠેકાણું,
ધર્મે જ્ય ને પાપે ક્ષય તે—છેવટમાં જાગ્યું—
લિહારને આ દેહ—પાપ પુજ્યથી ભરી,
માગતાં લજવાઉછું—આપો શરણુ હે હરી—

પહાડસીંહ—આ પાપી ગાજ ધર્મધનની ચોરી કરી બચી
ગયો એમ સમજતો હતો પણ પાછળથી ન્યાયે આવી પકડી પા
ડ્યો. માફ પાપ તે કર્યું, ન જોયા બાપ ન જોયા બાપ, ન જોયા
દીકરા. મેં અભાગીઆએ સેનાપતીની દીકરીને પણ ના જોઈ, મા
રી પાસેથી, નીચ વેશ્યાઓએ, નીચ લંપટોએ તથા દાણદા કહેના
રાઓએ, લાભ મેળવ્યો હશે, પણ પગેપકાજ શાબ્દના ખરો અર્થ
અંત સમયે સમજ્યો. મારા જેવા વીંશ યાંધ, કાંમાંધ લોમાંધ. મા
રા દાખલાથી સુધરશે એવ મારાં જન્મનું સાર્યક. રામ નામ પણ
કાની સાથે કરું; રામ રામ કરવા જેટલો સંબંધ પણ કામની સા
થે રાખ્યો નથી. બલામાં બલી પતીંગના બાંધાને અતે પ્રદ્ધ સેના
પતીને મેં ચંડાળે પહેલેથી જમપુરીમાં પહોંચાડ્યાં છે; કાઈ ખબર
લાવે, કોઈ મીલાવે, કોઈજ નહીં

રાણી—હાય નથી જોવાતું !

પહાડસીંહ—આ મરણની વખતે આ હીણભાગીને માટે
અરેકાર લાવનાર કોણ હશે ?

રાણી—હાય નથી જોવાતું !

સેનાપતી—હાય નથી ચેહેવાતું !

રાણી—આ તમારી જીવતી રહેલી રાણી.

સેનાપતી—આ તમારો બચી ગયેલો વદ્ધ સેનાપતી.

પહાડસીંહ—આ હાડીઓ હવે ચમપારધાની જળમાં છે,
પણા હ્યો, ભેટી હ્યો, છેલ્લીજવાર.

રાણી—સારસ સાથે સારસ, નાથ સાથે નારી, પહેલી હું

સેનાપતી—ના, પહેલાં નંદી પછી શીવ પાર્વતી પહેલાં
પાન પછી કામો સુને, પહેલો હું પછી મારાં રાજા રાણી.

(માધવસેન તથા ગંભીરસીંહ આવે છે.)

માધવસેન—હજી ચંડાળ જીવે છે.

રાણી—પહેલી હું પછી એ.

સેનાપતી—ના પહેલાં હું પછી મારાં રાજા રાણી,

માધવસેન—તમે કોણ છો ?

સેનાપતી—તેમના પીતાશ્રી વારાને જુદા સેનાપતી, ને બ-
લી બારણ તેની રાણી.

ગંભીરસીંહ—કોણ જુદા સેનાપતી અને મારી બલી બાબી
પાહાડની હ—ઓ ગુણીઅલ ગંભીર આ નાદારા પાપી ભાષને
ચામડાનાં સાત ખાસડાં કિતારી દે નંદી ડરી સાત નરકમાંથી કાંક
બાર ઓછો થય.

ગંભીરસીંહ—ચામડાના ખામડાના માર કરનાં પસ્તાવાના
ખાસડાના માર બમ છે. (માધવસેન તરફ જોઈ) માધવસેન
માદારાજ માદારી એક નવ્ર અરજ છે. માદારા માટે, મારી બલી
બાણને માટે માદારા જુદા સેનાપતી માટે માદારામાષ્ટને માટે.

માધવસેન—તમે બધા તેથી રાજી છો ?

સેનાપતી—હા સાહેબ.

માધવસેન—તમે તેમને માટે છે.

ગંભીરસીંહ—બલી બાબી પાછા તમે આ સંસારમાં ક્યાથી ?

રાણી—પેલા ગંભીરસીંહના ગળ્મડસીંહના લીધે તથા આપણા
દેવાંશી ગુર સીદ્ધનાથના લીધે.

માધવસેન—હેં ! તમારા ગુર સીદ્ધનાથ ! ત્યારે આ વેજ
ધારી કોણ ?

ગંભીરસીંહ—આપનો પુત્ર વિજયસેન.

માધવસેન—કોણ પુત્ર વિજયસેન !

રાણી—તમે તે ગળ્મડસીંહ કે વિજયસેન !

ગળ્મડસીંહ—બંને.

સેનાપતી—ગળ્મડસીંહ મેં તમને આપેલી મારી પુત્રી ક્યાં છે ?

ગળ્મડસીંહ—આપ જેવા કીમતી કવેરીએ આપેલી
રતનમાળા નાગજી ગળ્મડી ફેંટી દીધી.

સેનાપતી—હેં ! મારી નાખી ?

ગંભીરસીંહ—માદારો બહાદુર મીત્ર તેનો પત્તા મેળવવા
ગયો છે, તેનોજ પત્તા નથી.

માધવસેન—આ અચંબાની વાત એટલીજ છે કે જે
બહાદુરને આપણનેજ માટે અણીની આંચ વખતે કપલાતે

જોયો છે, કાળજી રાખો.

પદ્માડસીંહ—આ ઘેર પાપીને તે મહાસતી પાસે મારી માનવાની છે તે શું નહીં મળે ?

ગંભીરસીંહ—જોગણુ વેશે માદારો છવ ખચાવી બાહ વેશ ધાણુ કરો ભાઈની ગરજ સારનાર માદારી બેહેન.

વીજાઆ—ભાઈની બેહેન, બાપની દીકરી, રાજવીનો રજ-પુત, મડબડસીંહ તમારી પત્ની અને મીત્ર બને.

ગંભીરસીંહ—બેહેન હું તાદારો આભારી છું.

સેનાપતી—દીકરી તે આપણું કુળ દીવાળ્યું છે.

રાણી—ફવરી તે આખી આ ખતને શોભાવી છે.

મડબડસીંહ—તમે મને આ અને મીત્ર તરીકે શરમા-વ્યો છે.

પદ્માડસીંહ—ઓ મહા સતી ! આ ઘેર કર્મ પાપી લજવા-ઈ મોહોમાં તરણું ધલી મારી માગુ છું.

વીજાઆ—કચેરીમાં કહેતા શરમાઉ છું.

માધવસેન—પદ્માડસીંહ, સેનાપતી, સાં સૌનું દેવું ચુકાવ્યું.

પણ હવે આ તમારા ગુણીઅલ ગંભીરનું દેવું ચુકવડું બાકી ર-હી ગયું છે.

સેનાપતી—ચંદ્રના ઝગઝગમાં વળી આ વીજાનો ઝગઝગ ક્યાંથી ?

માધવસેન—આ મારી વાદાલી પુત્રી લીલાદેવીને આ તમા-રા ગુણીઅલ ગંભીરનાં લગ્ન હું મદારી વદાલી પુત્રનો લાથ આ રાજકુમારને સોંપુ છું.

(લીલાદેવીનો લાથ ગંભીરસીંહને આપેછો)

સેનાપતી—હું પણ ફરીથી મદારી વદાલી દીકરીનો લાથ, આ વીજાઆ વીજવસેનને સોંપુ છું.

સર્વે પાત્રો— ગાયન પર

ચતુરાઈ જય માની માન્યો વિજય,

પકવયા છેવટ પાપ થયાં પ્રલય—

ધર્મનો મારગ જે જન છોડે,

લાય લાય કરી છેવટ મરતા પાપ તણે ઉદય—

ધર્મનો જ જય છે પાપનો જ ક્ષય છે,

નહીતો પાદાડસીંહ સમાન દુઃખ પામશે—

સતીયાં બચ્યાં પાપીઆં ફશ્યાં,

નર્ક તણું દાર નહીં જાણો અધર્મ છે;

ધર્મથી સદાય જય ધર્મથી જ જય—

ત્રીજો અંક સમાપ્ત.

